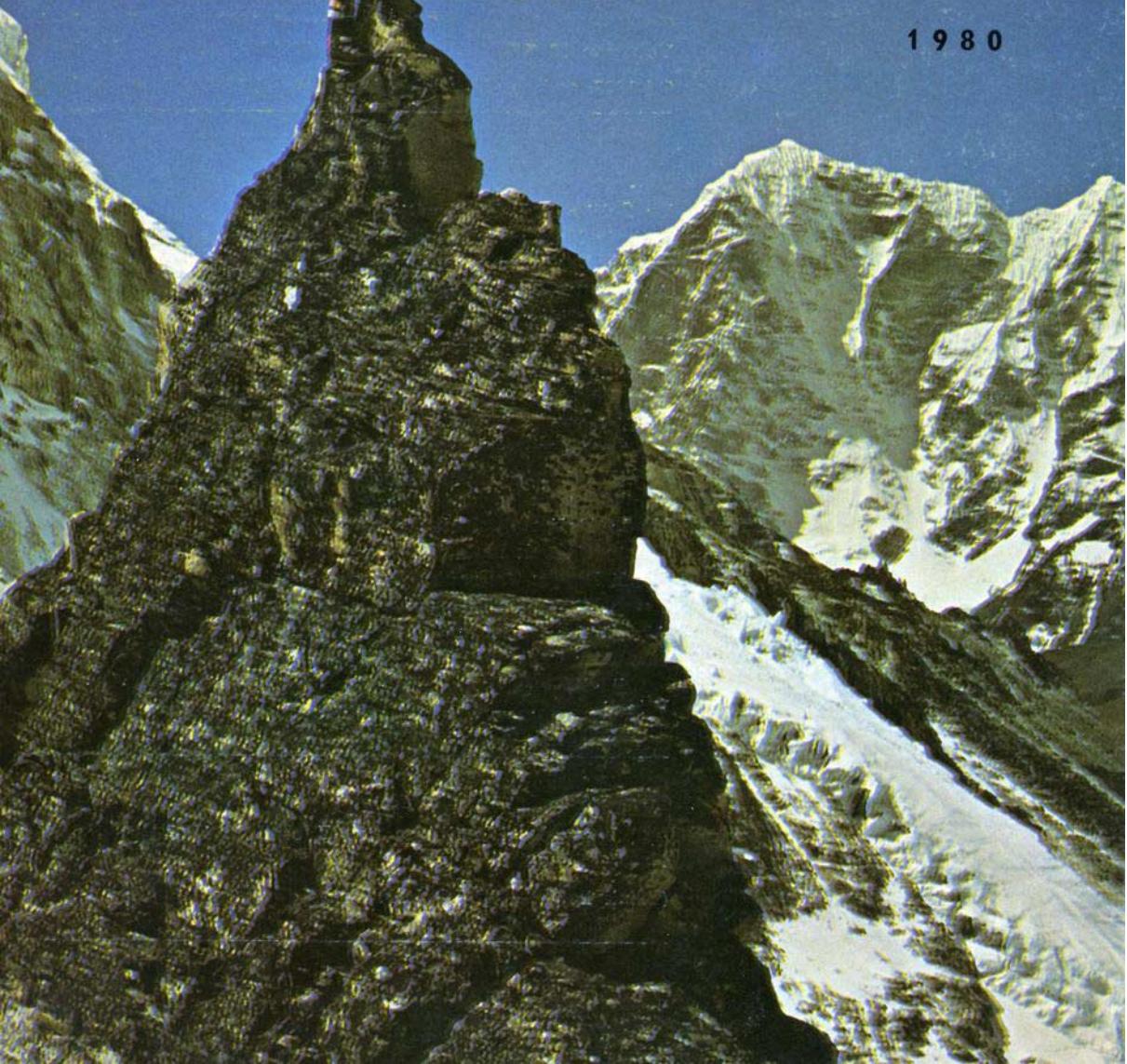

naše plane

3-4

1980

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

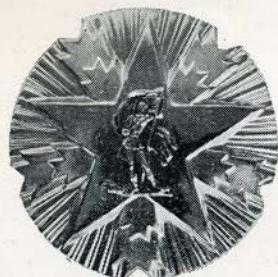
Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 150 dinara (za inozemstvo 15 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 30 dinara (za inozemstvo 3 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Preplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik Zagreb. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

Godište 72 (32) Ožujak-Travanj 1980. Broj 3—4
Volumen 72 (32) Mart-April 1980. No 3—4

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

SADRŽAJ

Dr Željko Poljak: Hrvati i Triglav	49
Želimir Kantura: Kapelskim planinarskim putom	54
Željko Poljak: Kremen	63
Ante Rukavina: Usamljeniku u pohode	66
Uzeir Beširović: Jutro na Kapi Moračkoj	68
Kliko Sakib: Planine oko Glamoča	70
Dr Kuno Vidrić: Treće čovječe doba i planinarstvo	72
Ivo Slavićek: Mačak planinar i drugi susreti	73
Publicistika	74
Mr Željko Kašpar: Bijele i Samarske stijene zaštićene	75
Hrvoje Malinar: Kronika istraživanja Puhaljke na Velbitu	77
Vlado Božić: Speleološke ekspedicije	79
Goran Gabrić: Mala kronika speleologije u Dalmaciji	81
Tonči Radja: Tri zanimljive speleološke akcije	85
Ramo Kolar: Cvijeće za čovjeka	87
Alpinistika	88
Krešimir Ormanec: Vezni putevi i transverzale u Jugoslaviji	90
Vijesti	95

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

Slika na naslovnoj stranici

Trening naših himalajaca pod Everestom 1979.

Foto: V. Mesarić

(Tisak kolora: NIŠRO Varaždin)

Hrvati i Triglav

Prilog Triglavskoj kronici*

DR ŽELJKO POLJAK

ZAGREB

Triglav nije drag samo Slovencima, on je kao simbol visine, snage i otpora zajednička svetinja Južnih Slavena. Hrvatima je posebno blizak jer im nije značio samo personifikaciju apstraktnih vrijednosti nego im je postao i omiljeni cilj planinarskog djelovanja. Tome su pridonijele dvije činjenice: jedna je što im je geografski prilično blizu, a druga što je planinarstvo vrlo rano postalo hrvatskom kulturnom svojinom (HPD je osnovan 1874. godine).

Stogodišnji razvoj hrvatskog planinarstva možemo podijeliti na tri razdoblja, svako sa svojim obilježjima i kvalitetama. Glavni su im vremenski međaši dva svjetska rata (o periodizaciji hrvatskog planinarstva PV je objavio moj članak »Hrvatsko planinarstvo« 1964, str. 389). U skladu s razvojnim promjenama istodobno se mijenjao i odnos hrvatskih planinara prema Triglavu. Do prvog svjetskog rata Triglav je Hrvatima, jednakom kao i Slovencima, bio zajednički simbol otpora prema agresivnim appetitima vladajućih slojeva u susjednim narodima s kojima su morali živjeti u zajedničkoj državi. Hrvati su, zajedno sa Česima, pružali Slovencima pomoć u tom pogledu. U međuratnom razdoblju Triglav je hrvatskim planinarama postao cilj brojnih izleta i pohoda. Potkraj tog razdoblja triglavska je stijena postala sve češća meta alpinista koji su u to doba u Zagrebu organizacijski toliko ojačali da su osnovali prvu alpinističku sekciju u Hrvatskoj (1935). U dodiru sa slovenskim penjačima i uz njihovu pomoć zagrebački su alpinisti učili tehniku svladavanja alpskih stijena i, kasnije, koristeći se tim iskustvom, započeli s obradom stijena u visokim planinama Balkanskog poluočka i s pohađanjem visokih vrhova u Centralnim Alpama. U poslijeratnom razdoblju Triglav i njegova skupina dugo su vremena glavno alpsko područje hrvatskih penjača. Tema ovoga članka bit će samo prvo razdoblje u kojem je Triglav bio u prvom redu duhovna veza između dva народа.

Triglav kao simbol zajedničkog otpora javlja se u Hrvatskoj u doba ilirskog preporoda. Godine 1848. objavio je slavni hrvatski preporoditelj Ivan Kuluković Sakcinski (1816–1889) pod šifrom »X« (=IKS, inicijali njegova imena) zbirku rodoljubnih pjesama »Slavjanke«. U prvom dijelu te zbirke, pod brojem VIII, nalazi se i pjesma o Triglavu:

Triglave! Triglave!

Cuvaru jezera,
Krst otkuda slavске
Bogove protjera.

Ti si vidio bunu
Epula, Batona
Vidio pasti Metul,
Slavio si Samona.

Gledao si seljana,
Kom na stolcu svomu
Klanjahu se knezi
U koruškom domu.

Sada tužan gledaš
Ponjemčena polja.
Vratí, starče, djeci
Vremena tva bolja.

Tumač: Prva kitica: otkuda kršćanstvo protjera slavenske bogove. Druga kitica: slavio si kralja Sama. Treća kitica: Kneževski kamen na Gospovetskom polju.

Uz pjesmu je dodao i opsežne povijesno-geografske primjedbe, među ostalim i ovo: »Na toj planini i u okolici ovoj molili su se negda Slovenci svomu Triglavu, bogu neba, zraka i zemlje ili, kako neki vele, pakla. Ovome bogu običavali su Slavjani na najviših planinah činiti žrtve. Starinski suvremeni pisac života Sv. Ottona piše o tom slijedeće: Stetin tres montes ambitu suos conclusos habebat, quorum medius, qui est altior, summo paganorum Deo: Trigelaus dicatus, tricapitum habebat si mulacrum, asserentibus sacerdotibus, ideo summum Deum tria habere capita, quoniam tria procurat regna, id est: coeli, terrae et inferi. (Područje Stetina obuhvaća tri brda, od kojih je srednje, koje je više, posvećeno poganskom bogu Triglavu, i imalo je troglavi izgled. Njegovi svećenici smatraju da najviši bog ima zato tri glave jer se brine za tri kraljevstva i to nebo, zemlju i podzemlje.) Isti onaj briješ kod Stetina, na kom stajaše slika Triglava, zvao se je također Triglav, kao što i jedno selo kod Greifenburga u Pomorskoj zemlji (=Pomeraniji): Prope Gryphenbergam est adhuc pagus Triglav dictus ab hoc idolo. (Frenzel dissertatione Idol. Slav.)« (U prijevodu to znači: Osim Grifberga je ovdje i selo Triglav, nazvano po tom bogu.)

* Ovaj članak objavljen je na slovenskom jeziku u »Planinskom vestniku«, Ljubljana, 1978. godine, broj 10, str. 614-620, a napisan je na poziv urednika tog časopisa kao prilog proslavi 200. obljetnice prvoga uspona na Triglav.

Ivan Kukuljević Sakcinski

Ivan Kukuljević Sakcinski je 1848. pjevao o Triglavu kao simbolu slavenskog otpora protiv otudivanja

Osam godina poslije Kukuljevića javlja se u Hrvata Triglav po prvi puta ne samo kao simbol nego i kao stvarnost. U zagrebačkom časopisu »Neven« objavljena je 1856. godine zemljopisna critica »Vidik s Triglavom« (str. 187-8, ukupno 80 redaka). Autor nam je nepoznat. Iako mu etnografski pojmovi nisu posve jasni, iz opisa se može utvrditi da je bio na vrhu Triglava:

»Triglav, gora nebottična, dijeli jezik njemački, slavjanski i talijanski te ujedno rastavlja Crno more od Jadranskoga, Savu od Soče. U Kranjskoj spada među najznamenitija mjesta već stoga, što je s njega vidik kakvoga više nema u svoj carevini Austriji... Mletci se bježu sakrili od pogleda našega, premda će se inače lako vidjeti, jer se i sa zvonika sv. Marka vidi Triglav... Čovjek slaba duha lahko bi, zagledavši u te metežne vrleti, mogao zdvojiti. Glavni uzrok toga utiska jest, što cijelu tu sliku, koliko je dugačka i široka, gledaš duboko pod sobom...«

Anonimni autor, nadalje, spominje da se s vrha vidi Gorica, Snježnik i more, pa nastavlja: »Na jugoistoku i na samom istoku vidiš prostrani sklad gorskih vrhova i ravnicu južne Štajerske i Kranjske. Preko Ljubljane uočit ćeš veliko rječište savsko i okolicu zagrebačku, na lijevo Riječke gore i dalje prema jugu Hrvatsku, Karlovac i među gorama jasno ćeš razabrat Klek. Na samom obzoru modre se gore tursko-hrvatske, dalmatinske i bosanske...«

Šteta je što ne znamo autora tog opisa jer se prvi idući pisac, koji je nesumnjivo bio na vrhu Triglava, javlja u hrvatskoj literaturi tek poslije više od četiri desetljeća (1906). Podatak o članku u časopisu »Neven« našao sam u bibliografskoj kartoteci Jugoslavenskog leksikografskog zavoda u Zagrebu, a dотično godište »Nevena« u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici. Listajući »Neven« u čitaonici knjižnice da nađem taj članak, slučajno primjetim putopis pod naslovom »Bohinjska dolina i Bledsko jezero« i u njemu slijedeće rečenice: »S ushićenjem gledao sam prema zapadu, želenom cilju kratkog mog puta, gdje mi kao nekim čudom zatvori vidik i put nad sve te gore penjući se kralj te pokrajine, stari Triglav... (str. 331). Kad smo se k tihome primakli jezeru, upravo sijedi orijaš kranjskih gora pomoli troje svojih glava razvedriv se i rastjerav za čas bijelo svoje jesensko ruho od sive magluštine. Da je barem jedan od mojih drugova bio iste volje s menom, to bi sigurno bili pokušali bar po mogućnosti prikući se samome Triglavu. Nu kome nisu dana krila, taj neka plazi po zemlji... (str. 333).

Jasno je da sam se odmah upitao tko bi mogao biti taj potencijalni planinar 1856. godine, u doba kada još nije bio osnovan ni Alpine club u Londonu, a kamo li Hrvatsko planinarsko društvo. Nažalost, taj opširan putopis od osam dvostupačnih stranica, bio je potpisani samo inicijalom M. Pročitao sam ga na dušak jer je bio napisan zanimljivo i živo. Citajući ga sadržaj mi se sve više činio poznatim. Autor opisuje kako je posjetio Sloveniju, bio u Kranju u kući svog prijatelja, posjetio Prešernov grob, a zatim obišao Bohinj i slap Savice. Poznata mu je Prešernova pjesma »Krst pri Savici« i zanio se ljepotama slovenske zemlje i slovenskom borborom protiv ponjemčivanja. I tada se odjednom sjetih: gotovo to isto odigrava se i u autobiografskoj pripovijesti »Karanfil s pjesnikova groba« prvog hrvatskog romanopisca Augusta Šenoa tiskanoj 1878. godine. U njoj Šenoa opisuje kako je putovao zajedno sa svojim školskim drugom, Slovencem Albertom i otrgnuo se školskom germanskom utjecaju čitajući Prešernove pjesme, osobito pjesmu »Krst pri Savici«, završavajući priču ovim riječima:

»Prodoše ljeta i ljeta... Al' se ne promjenismo mi — ja Hrvat, Albert Slovenac, i jedan i drugi ostadosmo vjerni slavenstvu.«

No, ono što je ovdje važno jest Šenoina tvrdnja da je to putovanje poduzeo prije dva-desetak godina u svoje dačko doba. O ovom putovanju, dopunjajući ga s nekim detaljima, govori i Šenoin sin Milan u svojoj knjizi »Moj otac«.

Dakle, anonimni autor putopisa iz 1856. godine mogao bi biti August Šenoa (1838—1881). Jedino što bi govorilo protiv te pretpostavke jest rečenica u kojoj pisac govori o sebi kao o svećeniku. Nitko od Šenoinih biografa ne spominje ovaj članak u »Nevenu«.

U kronologiji njegovih djela svi se slažu da ih je počeo objavljivati tek 1860. godine, dakle četiri godine kasnije, kao student u Pragu (A. Barac, S. Ježić, M. Šenoa, F. Marković, D. Jelčić). U svakom slučaju neobična je podudarnost da su iste godine poduzeta dva jednaka putovanja, sa sličnim motivima i putnim zgodama. I tako, zahvaljujući pozivu urednika »Planinskog vestnika« da napišem za Triglavsku proslavu prilog iz Hrvatske, ovdje po prvi put upozoravamo na mogućnost dvostrukog otkrića: prvo da je Šenoa kao gimnazijalac možda imao planinarskih ambicija da se uspne na Triglav, i drugo, da je možda prvi njegov književni rad tiskan već 1856. a ne tek 1860. godine kao što je općenito prihvачeno u povijesti hrvatske književnosti. Ako je to tako, valjalo bi Šenoinu opusu dodati jedno mlađenačko djelo koje je već tada nagovještavalo dobrog pisca.

Dodajmo k tome i činjenicu da je Šenoa, inspiriran tim putovanjem, napisao i prekrasan sonet »Bohinjsko jezero« (tiskan 1863). U tom opsežnom pjesničkom djelu od 470 stihova, također je Triglav bio snažna inspiracija:

A pred svima gorska slava
Vrh ponosni od Triglava,
Jugoslavska gorda kula
Diže do tri silna prsta,
Zakletva joj nijema čvrsta:
»Oj, nebesa, da ste čula!
Dost tudinu, dost je veće,
Glave moje, dalje ne će
Jer sam kraju ja klisura...«

Da zaključimo o Šenoi. Tri djela: putopis »Bohinska dolina i Bledsko jezero«, pjesma Bohinjsko jezero i pripovijest »Karanfil s pjesnikova groba« čine jednu cjelinu jer su inspirirana istim motivima: Šenoinim putovanjem u Sloveniju, borbom slovenskog naroda protiv otuđivanja i ljepotom slovenskih planina.

I Josip Torbar (1824—1900), predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i dugogodišnji predsjednik HPD-a, gledao je u Triglavu simbol braćstva. U svom zanosnom govoru povodom posvete željezne piramide na Sljemenu iznad Zagreba 7. 7. 1889. rekao je, među ostalim: »Eno na dalekom zapadu sa sijedoga Triglava i bijelih Kamničkih Alpa pruža nam slovenski narod bratsku ruku...«

U njegovanju triglavskog kulta među Hrvatima u prošlom stoljeću najviše je učinio dr Franjo Marković (1848—1914), profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, poznati pjesnik, književnik i estet. Kao član uprave HPD-a bio je posebno zaslužan za pokretanje časopisa Hrvatski planinar 1898. godine i za širenje planinarstva među đacima i studentima. Pisao je planinarske članke i pjesme. Već u prvom broju »Hrvatskog planinara« izlazi njegova pjesma »Pozdrav Triglavu sa zagrebačkog Sljemena«:

August Šenoa

August Šenoa dobio je pjesničku inspiraciju pod Triglavom i u slovenskim planinama 1856. ili 1857. godine

Pod Triglav dodí! Znaš: za zimskog dana
Kroz snieg kad mi se uzpesmo na Sljeme,
i Triglavu kad silno uzriesmo tjeme,
znaš klicaje nam srca razigrana!

Pred nama pukla jedna domovina,
sva srca bliza, oku nedohitna:
u nevid Sutla nestanula sitna,
izčeze uze i priečke, tvor tudina.
Pod Triglav dodí, na sedmera jezera —
sedmoro braće je slavske — i u hram, na
svijetu
najviši Gospin, koj nosi Krederca,
da zvonjavu mu prisluhnemo svetu,
i razblaženih naslutimo duša,
da sav ju, a jedan dom naš mili sluša!«

Pjesmu je napisao kad je zajedno s jednim planinarskim društvancem čekao na Sljemenu zalaz sunca da bi ugledali Triglav. No to je bila samo jedna u nizu pjesama kojima je Marković stekao inspiraciju obilazeći Sloveniju i njene planine. Objavljivao ih je uglavnom u zagrebačkom časopisu »Vijencu«, a 1897. ih je skupio i objavio u posebnom svesku od 61 stranice pod naslovom »Tri sonetna vijenca«. Prva dva vijenca posvećena su slovenskim planinama i slovenskim planinarama, o čemu jasno govore njihovi naslovi: Brat s bratom, Svetogorske golubice, Trebižko četverojuče, Na Predilu, Na Višarju, Od Bele Peči do Dovja, Kod Aljaževe kuće, Peričnikov slap, Tri začasna planina-

ra slovenska, Savica i Sava, Bijeloj Ljubljani, Uspomene iz Ljubljane itd. Na ovo Markovićev pjesničko djelo osvrnuo se 1898. i dr J. Tominšek u »Planinskom vestniku«, a 1922. kada mu je bio urednik, reproducirao je u originalu pjesmu o Triglavu poprativši je komentaram. U njemu kaže: Dr. Marković je bil oseben prijatelj našega župnika Aljaža; posvetil mu je fino vezan izvod te knjižice s lastoručnim posvetilom kot »zaštitniku Slovenskog Triglava«, datirano v Zagrebu 9. 6. 1898.

Markovićev biograf Krsto Pavletić u knjizi »Život i pjesnička djela Franje Markovića« (Matica Hrvatska, Zagreb 1917) izriče o Sonetnim vijencima ove misli: »Te su pjesme prožežene žarom domćijublja te iskrenošću hrvatsko-slovenske uzajamnosti i zadahnutu s nepomirljivošću spram naših zajedničkih protivnika. Plastikom izričaja i epiteta, slikovitošću opisa prirode dosežu i Byronove opise, naravi, a sa čuvenim »Krimskim sonetima« Mickiewiczem mogu se natjecati dubinom misli i visinom poleta. Tu su pod različitim napisima brojni soneti sve ljepši od ljepšega. »Prat s bratom« je sjajan opis Mangartovih stijena i osjećanja pjesnikova pred veličanstvom prirode; u »Prijatelju Lovri«, riše veličajnost Triglava uz patriotsko čuvstvo hrvatsko-slovenske sloge...«

Taj njegov prijatelj i pobratim Lovro bio je Lovro Vidrić (1838–1900), zagrebački pravnik i vatreni planinar. Porijeklom je bio Slovenac, rodom iz okolice Postojne. U nekilogu Vidriću, što ga je objavio dr Ivan Zahar u zagrebačkom Obzoru 24. 12. 1900. piše da su Vidrićevi prvi dodiri s planinom iz seoskog djetinjstva: »do svoje 15. godine življaše u svojoj rodnoj kući poput sve seoske djece. Polazio bi na brdo Nanos sa stadem i pasao ga. Živeći u Zagrebu bio je aktivan planinar.«

Zanimljivo je ovđje spomenuti Lovrinog sina Vladimira Vidrića (1875–1909), poznatog i vrlo talentiranog hrvatskog pjesnika, koji je nažalost prerano preminuo. Vjerojatno pod očevim utjecajem i on je planinario, iako nije bio organizirani planinar niti je pisao o svojim usponima. U njegovoj zaostavštini, koja se čuva u zagrebačkom Institutu za književnost, nalazi se i jedna njegova razglednica s Triglavom upućena sestri Veri u Ljubljani 14. 8. 1904. u kojoj Vidrić kaže: »Mi smo išli najtežim putem na Triglav. Bilo je krasno.« U lijevom kutu te razglednice je i potpis Josipa Pasarića, budućeg predsjednika HPD-a. Taj naoko neznatan podatak svjedoči o uzajamnoj povezanosti ljubitelja prirode onoga doba i o zajedničkoj sklonosti prema triglavskom svijetu.

Tko je prvi od Hrvata bio na Triglavu, vjerojatno nikada nećemo moći pouzdano utvrditi, ali da je taj vrh već među prvim članovima HPD-a bio predmet interesa, neka posvjedoči tajnički izvjetaj za 1881. godinu u kojem stoji da je 27. 12. 1881. jedan posvetilac iz Celja upisao u Upisnu knjigu pla-

ninarskog doma na Sljemenu da je s vrha Sljemena imao lijep vidik i da je video pojedine šiljke Triglava. O mogućnostima da se za lijepa vremena sa Sljemena vidi Triglav, nalazimo sve češće bilješke od početka našega stoljeća. Tako je dr Oton Kučera, poznati astronom i tajnik HPD-a, zabilježio u Narodnim novinama od 21. 12. 1900. rijeđak vidik sa Sljemena: »Na zapadu se ističu Savinske planine s Grintovcem, Ojstricom i dr., na lijevo je kolos Triglava (180 km. kao uzdušna linija) tako jasan, da se na staklo (=dalekozor) na njem vide konture snijega...«

Prvi hrvatski opis uspona na Triglav objavljen je u prvom godištu »Hrvatskog planinara« 1898. godine. Pod naslovom »Iz Zagreba na Triglav« opisao je kateheta zagrebačke učiteljske škole Martin Dokša svoj uspon na vrh i susret s Aljažom: »Skočih s vlaka, gledam amo tamo, i za čas se stvori preda mnom svećenik srednje dobi i ugodne vanjštine — Jakob Aljaž — domaći župnik... Poslije srdačnog pozdrava pozvao me da podem u njegov župni stan...« U putopisu spominje da mu je Aljaž dao dozvolu da može služiti misu u Triglavskoj kapelici. Opazio je da njemački planinari nisu htjeli ulaziti u slovenski planinarski dom, a s vrha je vidio i more: »I gle, poput vatre zasja Jadranovo more, kad su prvi traci sunca po njemu pali... Gledali smo Učku goru, pa naš Klek, dalje Velebit i druge planine i gore...«

Aljaž je bio vrlo popularan među zagrebačkim planinarama. U prvom godištu »Hrvatskog planinara« 1898. godine objavljene su samo dvije slike, obje iz Slovenije: Vodnikova koča i Aljažev portret, a u idućem godištu i slika njegova stolpa na Triglavu. U popratnom tekstu se spominje da je stolp zamislio kao »najvišu planinsku tvorevinu u cijelom slavenskom svijetu«. Nije stoga čudo da je Aljaž bio među prvima proglašen počasnim članom HPD-a (peti po redu). Bilo je to 8. 9. 1924. godine prigodom proslave 50. godišnjice HPD-a. Na proslavu u Zagreb je došao i sam Aljaž i bio dočekan ovacijama (o tome sam pisao u »Planinskom vestniku« 1974, str. 583). Kad je pak 1909. lavina uništila Aljažev dom u Vratima, HPD je u svom glasilu na uvodnom mjestu objavio apel SPD-a za pomoći i pozvalo svoje članove da daju doprinose te najavio da će javno oglasiti darovaće. Prigodom otvorenja novog Aljaževog doma iduće godine čitamo u zagrebačkom časopisu »Vijencu« (1910, str. 190) izvještaj o njegovoj gradnji i otvaranju. U tom se izvještaju kaže, među ostalim:

U tu se svrhu Slovensko planinarsko društvo obrati posebnim pozivom na slovensku javnost i ujedno na hrvatske i češke planinare, koji su za svojih uspona na Triglav upoznali važnost slovenske planinarske kuće u Vratima. I odziv bio je lijep: slovenske općine, društva, rodoljubne gospode i mnogi rodoljubi darovaše za kratko vrijeme oko

12.000 kruna za novi Aljažev dom. ... Za taj novi dom prinesoše i Hrvati svoj obol: grad Zagreb 500 kruna, Hrvatsko planinarsko društvo 200 kruna i uz to hrvatski planinari skupiše oko 250–300 kruna. Taj novi dom ovoga je ljeta dogovoren i 17. srpnja svećano posvećen i otvoren. ... Otvorenju i slavi prisustvovalo je oko 300 planinara, okolišni narod, mnoga izaslanstva slovenskih planinarskih društava, pak izaslanstvo češkog i hrvatskog planinarskog društva. Hrvatsko planinarsko društvo su zastupali: odbornici J. Pasarić, V. Novotni i Al. Auš i članovi: šum. savj. Kern, inž. J. Reizer i učitelj Stj. Debeljak. ... Iza posvete držao je svećani govor predsjednik Slovenskog planinskog društva dr. Tominšek. Istaknuo je važnost toga doma u narodnom, gospodarskom i planinarskom pogledu i usrdno se zahvalio svim dobrovorima novog doma i među njima naročito naglasio Hrvate i Čehe. Narod mu je burno odobravao i kad je spomenuo Hrvate, zaori sa svih strana: »Zivili Hrvati!« ... Na koncu svećanosti prisutni skladno otpjevaše hrvatsku himnu »Lijepa naša domovino«, aiza tog se razvi veselica uz pjevanje pjesama i govore.«

Nemamo sigurnih podataka je li netko iz Hrvatske prije Dokse bio na Triglavu, ali već početkom našega stoljeća zagrebački planinari na njegovu vrhu nisu više rijetkost. Na skupštini HPD-a 17. 4. 1902. urednik »Hrvatskog planinara« Dragutin Hirc predlaže da se ide na Triglav, što je i zapisnički zabilježeno, a već dvije godine kasnije, također u skupštinskom zapisniku, stoji da »naši planinari uđoše opetovanu u druge naše gore..., gledahu sa Triglava, ... dapače osmjerili se u vječni snijeg i led, pa i u Kavkaz.« I u izvještaju za iduću 1905. godinu stoji da su se članovi penjali na »Triglav Slovenski«. Godine 1906. Ivan Ancel objavljuje u dva nastavka u »Hrvatskom planinaru« opis svog »Uspona na Triglav« i pri tom pokazuje puno shvaćanje za borbu slovenskih planinara u obrani Triglava od ponjemčavanja pa govoreći o njemačkoj Deschmanovoj kući kaže da »slavenski planinar ne skreće nego u nuždi za nepogodna vremena u tu kuću.«

Godine 1907. u zagrebačkom »Obzoru« Josip Pasarić je opisao Triglav, a iduće godine se u »Hrvatskom planinaru« poimence nazbraja da su na Triglavu bili članovi HPD-a Kalina, V. Cvetišić, D. Engelsfeld, P. Garapić i Gendri.

U »Viencu« od 1912. godine čitamo: »Prošle je godine posjetilo Triglav 14 Hrvata, ove godine 30... Ove godine zabilježile su svoja imena u knjizi Aljaževa stupa dvije hrvatske planinarke, gospodice A. i D. Među hrvatskim planinarama postale su slovenske planine, napose Triglav, vrlo popularne i tko

Dr Franjo Marković je 1897. objavio »Tri sonetna vjenca« nadahnuta Triglavom i slovenskim Alpama

hoeće da se broji među prave planinare, treba da okuša svoju snagu usponom na Triglav. S vremenom će se taj uspon kod nas smatrati planinarskim krštenjem.«

U toj predratnoj kronici valja zabilježiti i prvi zimski pokušaj uspona na Triglav što ga je zagrebački planinar Dragutin Paulić (1892–1977) poduzeo 1912. godine. Zanimljiv je na tom putu njegov susret sa slovenskim planinarama i drugarstvo koje je tom prilikom sklopljeno. O tome je Paulić pisao ovako: »U Ljubljani na kolodvoru opazih dvojicu planinara, sa cepinima; čekali su također gorenjski vlak. Držao sam se njih. Tek u Jesenicama predstavili im se. Brzo smo se upoznali, planinari smo bili sva trojica, a kao takvi smo si blizu. Bili su to J. K. (=Joža Kunaver), tada već poznati majstor alpinske fotografije, a drugi E. Š., poručnik, instruktor alpinskog kursa u planinskom puku Gorenjske, oba iz »Drena«.

Paulić je i poslije rata nastavio s pohađanjem Triglava, održavajući i dalje dobre veze sa slovenskim penjačima. Ta suradnja urođila je vrijednim plodom: Paulić je sa skupinom planinara osnovao u Zagrebu samostalan Hrvatski turistički klub »Sljeme« koji je, po uzoru na »Skalu« u Ljubljani, njegovao penjačke vještine i uveo hrvatske planinare u suvremeniji alpinizam.

Kapelskim planinarskim putom

Prvenstveni zimski prijelaz od Mrkoplja do Klenovice

ZELIMIR KANTURA

ZAGREB

Napeto osluškujem isprekidani glas spiker-a dok autobus skakuće zimom oštećenom cestom prema Severinu na Kupi. Prognoza vremena za sutra: »jaki olujni vjetrovi, smjer jugo-zapad, na području Gorskog kotara kiša«. Pogledao sam ispod oka Zorana. Pravi se da ne sluša, ali po napetim crtama lica znam da je čuo. Po ne znam koji puta susrećemo svu žestinu čudi ovog podneblja.

Inače ljudske Delnice dočekuju nas s novim autobusnim kolodvorom temeljito zalivenim gustom sitnom kišom, što je kao zastor padala ispred zaljuljanih svjetiljki. Prenosimo svoje goleme naprtnjače i skije u autobus za Mrkoplj. Uskoro vozač Stanko pali motor i krećemo. Nema nas puno. U Sungeru ulazi dva desetaka mališana. Crvena lica, skijaške kape i šalovi raznih boja odaju da su na zimovanju. Bezbrizan smijeh i prirodna veselost odmorene djece oživljavaju autobusnu monotoniju. Znatiželjno gledaju naše naprtnjače, krplje i dereze što vise na njima. Čude se našim skijama, a još više vezovima. Bili su to krik mode šezdesetih godina, kada se većina mališana još nije ni rođila. U Mrkoplju svi izlazimo. Vozač Stanko nudi nam prijevoz svojom »kampanjolom« do Vojnog Tuka. Kiša tako lije da smo presretni prihvati ponudu te smo se svi petoro sa svom opremom na brzinu utrpali u automobil i krećemo.

Na čas smo zastali u Vojnom Tuku da pozdravimo simpatičnu opskrbnicu Anu Šarić i uzmemo ključeve od kuće na Jančarici. Iza zadnjih kuća prestaje asfalt. Kolovoz je potpuno zaleden, pa se svaki čas pretovarena kampanjola zanosi. Ivice ceste visoko su zasipane snijegom. Za kratko izlazimo na Matić poljanu. Već na samom početku poljane prti na prestaje. Golemi zapusi snijega bili su prepreka čistaču pa nije mogao dalje. Istovarujemo stvari. Stanko okreće kola i nakon kratkog pozdrava ostajemo u mraku. Susnežica što ju vjetar donosi s padina Maja sili nas da brzo spremimo stvari i krenemo dalje.

Pokraj nas s desne strane, u mraku, jedva se naziru silhuete kamenih gromada što simboliziraju tragičnu smrt. Jedne jezovite zimske noći u veljači 1944. goranska mečava zaledila je dah iscrpljenim borcima XIII primorsko-goranske brigade. Kao da priroda želi i nas iskušati. Samo druga su danas vremena. Naša navlažena odijela odolijevaju naletima kiše nošene vjetrom. Bez riječi, ali nekako oštrijim korakom, pozdravljamo kamenu kolonu. Svaki si misli svoje, jer ni mi ne znamo što nas još čeka u ovako teškim uvjetima.

Nakon nepunih sat hoda stižemo do čake. Oprezno promičemo pokraj strviništa. Obično ovdje vidamo stope najkrupnijih primjera medvjeda što izgladnjeli pod snijegom traže ostatke žrtvovanih magaraca i isluženih konja. Iako sam oprezan, jer gladna zvijer ne bira, ne mogu ne razmišljati kako je to zapravo smiješno. Najprije se izmučena životinja doveđe do strviništa, a onda ovdje ubije ili već ubijena baci. Zatim devizni (i ne samo on) čovjek s puškom jedva ispentra desetak prečki ljestava i na visini od 4–5 metara, dobro snabdjeven jelom i pićem, čeka (otud: čeka) da se na nišanu najsvremenije karabinke pojavi nagonom samoodržanja usmjerena izgladnjela zvijer. Hitac i zatim slijedi podjela trofeja. Sa 300 ili 400 bodova, koliko nosi odstranjena zvijer, čovjek s puškom postane slavan i slavljen.

A mi, s onim malim džepnim nožićem za rezanje slanine i kruha, godinama prolazimo i divimo se prirodi i idemo u vojim putem. Tu i pokraj te iste čake! Ovaj puta nema tragedija. Ili je to posljedica duboke zime, pa medvjedi još spavaju, ili su susnežica i vjetar izbrisali njihove tragove. Tek nema onih stopa u koje sa strahopštovanjem guramo naše gojzerice da izmjерimo koliko je medvjed bio velik. Iznad čake smo začas zastali. Skidamo s leđa teške naprtnjače i odmaramo se. U nastavku put je strmiji a snijeg dublji. Vjetar trese snijeg s krošnja stabala pa uz kišu još više otežava napredovanje. Uskoro se pojavljuje strma livada ispod kuće i evo nas na Jančarici. Kuća je zatrpana gotovo do krova. Lupamo na željezna vrata. Uskoro se otvara gornja polovica vrata a iz nje izviruju Zdravko i Hrvoje. Srdaćan pozdrav i gotovo nas unose u toplu prostoriju. Iako smo tek nekoliko sati na putu i znamo da njih dvojica trebaju pripremiti kuću za naš dolazak, ipak susret s dragim prijateljima izaziva osjećaj topoline što tjeraj na zagrljav. Dobro zagrijana kuhinja odiše mirisom ruma što ga Zdravko u znak dobrodošlice malo više utiče u čaj. Kratak dogovor uz večeru i počinak. U polunsu čujem kako Hrvoje nekome na upit što će biti sutra ako kiša ne prestane, odgovara: »Japodi naprijed!«.

OD JANČARICE DO SAMARSKIH STIJENA

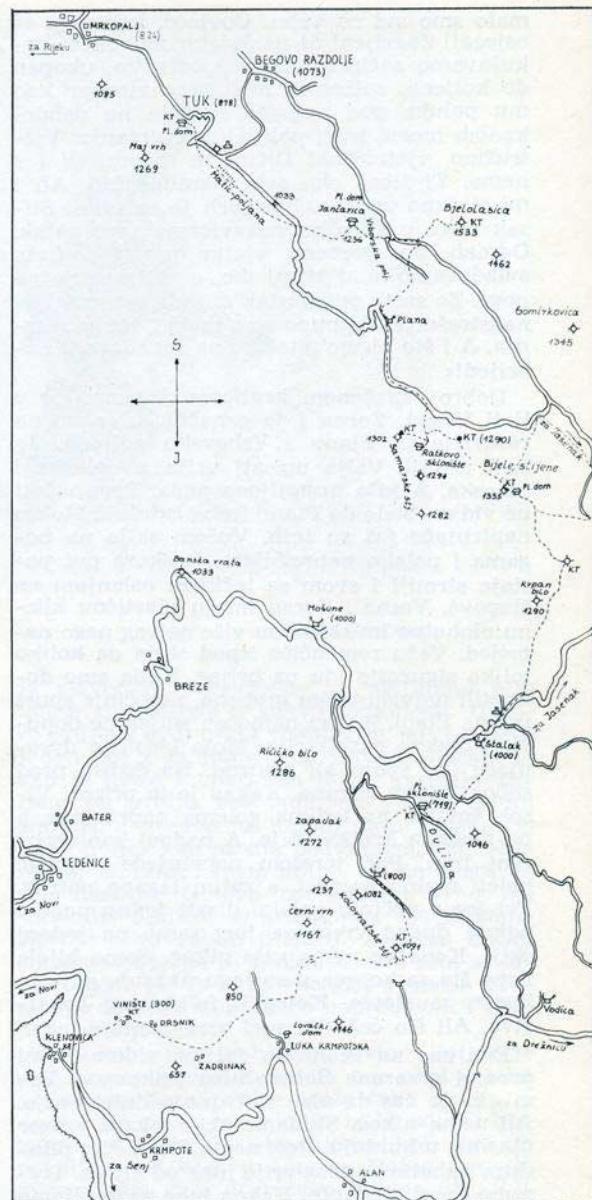
Četvrtak 31. siječnja. Cijele noći vjetar je bjesno udarao u kuću. Hrvoje i Mauricije već su založili obje peći. Valja ustati. Iako nitko neće glasno izreći, ipak nad svima lebdi kao crn oblak pitanje hoćemo li moći naprijed. Možda je Mauricije samo glasnije razmišljao.

Tek on je izjavio da bi se u takvim uvjetima najrađe vratio. Solomunski smo zaključili da idemo najprije na Bjelolasicu, a onda ćemo odlučiti što će biti dalje. Sređujemo kuću i krećemo. Uskoro smo svi ispred kuće pogleda usmjerenog prema Bjelolasici koja se skriva u gustoj magli.

Spuštamo se na Vrbovsku poljanu. Da je lijepo vrijeme, pociknuo bih od veselja. Što smo bliži poljani, vjetar je slabiji. Iz snijega vire vršci borova. Kako je samo lijepa Vrbovska poljana. Sva je prekrivena snijegom a u pravilnim redovima izviruju vršci borova onako kako su sađeni. Nigdje traga cesti za Begovo Razdolje. Da nema smjerokaza što smo ga po ljeti postavili, ne bismo ni znali gdje je cesta. Kiša nemilosrdno pada, ali po danu sve je lakše i ljepše. Ubrzo smo kod cisterne i male šumarske nadstrešnice. Skidamo naprtnjače i guramo ih pod nadstrešnicu, da ih do povratka s Bjelolasice zaštiti od kiše. Zdravko pokušava načiniti snimak. Sa skijama na nogama i ovako bez naprtnjača kao da letimo. Hrvoje i ja stavljam na skije krvna. Zdravko ima tzv. kontramažu, vosak što dobro drži da skija ne može natrag. Ostali omataju skije gurtnama i žicom. Kako je zapravo lijepo u šumi. Iz snijega izviruju crveno-bijele putne oznake. Ta mala putna oznaka u ovako teškim uvjetima žari toplinom samopouzdanja i sigurnosti. Ubrzo smo ispod izrazito strmog dijela prije samog grebena. Još sam u ljeti govorio da treba izvesti serpentine jer je ovaj dio suviše strm. Skidamo skije i nastavljamo samo sa štapovima. Kišom zbijen snijeg pruža siguran oslonac.

Pred samim vrhom pogađa nas izuzetno jak vjetar. Udara nas u leđa i gotovo nas gura prema grebenu. Zdravko zaustavlja čelo. Ja sam posljednji. Mora da baš nije sasvim bezazleno kad Zdravko zaustavlja grupu. Konačno stižemo ostale. Zdravko više da se držimo sasvim blizu jedan drugoga. Tek po kretnjama prvih zaključujem da valja pripaziti. Doista! Kada sam stigao do mjesta gdje su oni stajali, iznenada me zahvatilo silan udar vjetra tako da sam poklekuo. Kada je minuo nalet, nastavio sam do ostalih. Evo nas na grebenu. Tek sada sam shvatio suštinu poruke spikera, olujni vjetar. Hari stoji, a Zoran i Zdravko su na samom brdu. Vesna kleći. U užasnom udaru vjetra, lagana i krhka, bila je sigurna jedino na koljenima. Ledena kiša bolno odsjeda na licu. U trenutku između dva naleta vjetra uspijevamo doći do Vesne. Čvrsto se hvatamo za ruke i stopu po stopu prelazimo na sjevernu stranu grebena gdje vjetar ne udara. Vidim i druge da se drže za ruke.

U zavjetrini skupili smo se kao ovce. Sada polako kao po iglama, stopu po stopu, prilazimo Kulji, vrhu Bjelolasice. Samo u predasiama vjetra moguće je izaći na vrh. Sve je poleleno i snijegom zameteno. Nema ni traga upisnoj kutiji Kapelskog planinarskog puta. Iz snijega viri samo stara upisna kutija. Za-

TEHNIČKI OPIS KPP-a (karta: Zoran Gomzi)

Pristup: iz Delinca autobusom do Mrkopilja; iz Senja ili Novog Vinodolskog autobusom do Klenovice.

Mrkopalj — Vojni Tuk 3 km (KT-1)

Vojni Tuk — Bjelolasica 3h (KT-2)

Bjelolasica — Samarske stijene 3,30h

Samarske stijene — vrh 45 min (KT-3)

Samarske stijene — Bijele stijene — Ljuska 1h (KT-4)

Ljuska — vrh Bijelih stijena 2h (KT-5)

Bijele stijene — Velika Javornica 1,15h (KT-6)

Velika Javornica — sklonište u Dulibu 3,30h (KT-7)

Duliba — Kolovratske stijene 2h (KT-8)

Kolovratske stijene — Vinište 2,45h (KT-9)

Vinište — Klenovica 45 min (KT-10)

Sve ostale potankosti sadrži putni vodič i dnevnik što su ga izdali PD »Vihor« i PD »R. Končar« iz Zagreba i kod kojih se on može nabaviti.

malо smo svи na vrhu. Čovječe, kakav je to osjećaj! Zagrljeni da nas vjetar ne odnese po-kušavamo sačiniti snimak. Zdravko, ukopan do koljena, raširenih nogu kao mornar kad mu paluba pod nogama nestaje na uzburkanom moru, traži položaj za snimanje. Vjetrušino, vjetrušino! Dičim se tobom, ali i s nama. Ti Šibaš oko sebe nemilosrdno. Ali i mi stojimo uporno. Prvi vrh je svladan! Sti- sak ruke u debelim rukavicama i povratak. Odmah iza grebena vjetar prestaje. Brzo svladavamo onaj strmi dio, a zatim skije na noge. Za samo petnaestak minuta svи smo kod nadstrešnice. Potpuno smo mokri. Nema pitanja. A i što bismo pitali? Zna se: »Japodi naprijed!«

Dobro označenom kraticom, što smo je u ljeti Vesna, Zoran i ja označili, izlazimo na raskrije za Planu i Vrbovsku poljanu. Ja sam zadnji. Valja upisati vrijeme dolaska i odlaska. A kiša nesmiljeno pada. Prve više i ne vidim. Sada do Plane treba izdržati. Mokre naprtnjače još su teže. Vučem skije na nogama i polako napredujem. Doskora put postaje strmiji i svom se težinom oslanjam na štapove. Vesna i Zoran imaju plastičnu kliznu plohu pa im skije idu više natrag nego naprijed. Vežu remenčice ispod skija da koliko toliko sigurnije idu uz brijeđ. Kada smo dohvati najvišu točku grebena, započinje spust prema Plani. Kišom namočen snijeg ne dopušta nikakve ekshibicije. Moje klasične drvenjače idu sporo ali sigurno. Na čistini pred sobom vidim Zorana. Kakav je to prizor! Visok čovjek, na ledima golema naprtnjača, a na nogama kratke skije. A padovi kao usporeni film. Pod teretom naprtnjače naprijed poleti malo naprijed, a zatim lagano natrag. Tri tome počinje polako dizati jednu nogu i nakon dugog vremena juri samo na jednoj skiji. Konačno nema više nikog. Samo bijela hrpa što se kopreća u snijegu ukazuje gdje se Zoran zaustavio. Kojeg li folklornog bogatstva. Ali što ćeš? U muci vrag i muhe jede.

Evo nas na Planu. Iz daljine vidim da su prozori otvoreni. Šalone nisu prikovane. Pomiclih na čas da nisu slučajno radnici ovdje. Ali nema nikog. Skidamo skije i kroz prozor ulazimo u kuhinju. Peći nema. Na našim plinskim kuhalima začas vrije juha od gljiva. Tresemo se od hladnoće. Nakon juhe nastavljamo prema Samarskim stijenama. Zdravko i Mauricije krenuli su naprijed. Ne znaš što je teže. Ako si prvi prtiš snijeg, a ako si zadnji moraš bez prestanka sačekivati, pomagati ili pak ići sam. Podne je davno minulo, a mi smo na kiši i skijama već od ranog jutra.

Konačno i priroda popušta. Kiša prestaje. Utrtim tragom žurim prema »13. kilometru«. Sada više ne moram zaklanjati oči od udara kiše. Gledam oko sebe. I ta Begova staza što nam po ljeti znači samo cestu, sada, zasipana snijegom, neuporedivo je ljepša. Nema onih bolnih rana, posjećenih stabala. Visok snijeg prekrio je oborenja stabla i panjeve. Preostali borovi krase krajolik. Kao da svojom visi-

nom i dostojanstvom želete upozoriti na ljepotu ovog predjela. Tako mi je lijepo da bih najradije zapjeval. Ma eto! Upravo to je ono zašto tolike godine ovamo dolazim. Smiraj i dostojanstvo, toliko potrebiti u svakodnevnom životu, ovdje su svugdje naokolo. I pjevam. S tugom se prisjećam kako je upravo ovdje bilo kada smo u jesen svečano otvarali Kapelski planinarski put. Prisjećam se kako su malo razumijevanja pokazali oni koji ga nikada nisu prešli i koji nisu mogli osjetiti svu ljepotu ove planine. Imali smo malo vremena za tako veliki put i bilo je nemoguće stići na Matić poljanu u određeno vrijeme, zato smo trčali. Trčali smo s naprtnjačama da na vrijeme stignemo. Trčali smo ovom istom Begovom stazom i nismo je stigli ni vidjeti. Nismo stigli vidjeti ove predivne borove i ovu prekrasnu šumu. A trebalo je znati da šuma ima svoje zakone, svoje udaljenosti i svoja pravila ponašanja. Mi tada nismo stigli ili barem nismo svи. No ništa zato. To je prošlo. Šuma je ovdje i mi smo opet ovdje. I pjevam. Pjeva i šuma, ali to treba znati slušati. Zar Gulbransen nije napisao »I vječno pjevaju šume«?

Na »13. kilometru« čekaju Zdravko i Vesna. Ostali su naprijed put Samarskih stijena. Već je kasno poslijepodne. Naprtnjača je toliko teška da se moram često odmarati. Kiša ju je temeljito namočila. Tešak i mokar snijeg oborio je stabla posred puta pa se teško napreduje. Na jačim strminama traversiramo lijevo — desno. Vesna zaostaje. Skije joj bježe na sve strane. Konačno se pokazuje smjerokaz »Bijele stijene« — Vihoraškim putem. Ovdje ostavljamo skije, jer ćemo sutra u tom smjeru. Za danas još samo do Ratkovog skloništa. Propadamo do koljena u truli snijeg. Evo i poznate stijene s desne strane. Hrvoje dolazi pred nas. Dočekuje nas s gromkim »Japodi naprijed«. Putovao sam poprično. Bio sam u svakojakim kućama i hotelima. Znam ja i Ratkovo sklonište. Unutra je kmično da čovjek u njega nerado ulazi. A sad? Što je hotel prema Ratkovom skloništu! Suklja kroz šuplji cijev dim, a poneka iskra stidljivo poleti u kišu. A unutra! Gore svijeće, a iz peći cvrkuće pjesma iskrica. Dode mi da vrismen od sreće. Zdravo prijatelji! Kako se vrijednosti brzo mijenjaju. Treba sam zaći dublje u planinu. Presvlačimo mokru odjeću, malo ruma mimo čaja, i zaori se pjesma.

OD RATKOVOG SKLONIŠTA DO KUĆE NA BIJELIM STIJENAMA

Petak, 1. veljače. Dijelimo se u dvije skupine. Zoran, Zdravko i Hrvoje idu na vrh Samarskih stijena, a ostali spremaju čorčak, pile drva i pripremaju sklonište za slijedeće posjetioce. Kiša lije takvom žestinom da se čovjek zgrozi od pomisli da treba cijeli dan hodati. Zapravo to i nije prava kiša. To su ledeni komadi što uz vjetar koji ih nosi upravo fijuću zrakom. Oko 9 sati svи smo u kući. Za prve trasere određeni smo Vesna i ja. Na-

Priječenje Ljuske

Foto: Z. Ceraj

vlačim krplje i krećemo do odvojka Vihoraškog puta. Naše skije, ostavljene od jučer, pričvršćujemo na naprtnjače. Užasan teret za već dobro izmučene klučne kosti. Stopu po stopu penjemo se polako prema dijelu što ga zovemo balkon. Sve je žestoko zapuhano snijegom. Od staze ni traga. Kišom zavijen snijeg ne dopušta da utisnem krplje. Teška naprtnjača vuče me natrag. Krajnjim naporom pužem čvrsto priljubljen uz stijenu. Dvadesetak metara ispod mene je golema vrtaca. Svaki čas moram predahnuti. Nedam Vesni naprijed jer ima jednu krplju drvenu a jednu aluminijsku. Ona drvena se neprekidno skliže. Ja imam obje aluminijiske. Štапove sam stavio u lijevu ruku, a desnom hvatam zaledene oprimice. Usijecam po malo nogostupe i konačno izlazim na drugu stranu. Sada je znatno lakše. Još uviјek je strmo, ali dovoljno široko. Duboko ispod sebe vidim Harija kako na skijama traversira dno vratače. On nema krplje pa traži najprikladniji prolaz na skijama. Vihoraški put se u ovim uvjetima može svaldati samo s krpljama.

Vrijeme se smiruje, kiša prestaje. Pristizemo na dno »Suhe doline«. Potpuno sam iscrpljen. Okrepljujemo se citronom i cvebamama. Sada već kod svakog odmora skidamo naprtnjače. Pred nam se nazire strm uspon prema Natašinom dolu. Još dok sam dizao svoju naprtnjaču, Vesna je krenula naprijed. Krenula je oštros u brije i začas zadobila petnaestak koraka prednosti. Gotovo pun sat viđao sam je samo kad sam zbog odmora skidao naprtnjaču i podigao pogled uz brije. Bio sam i ljut i iscrpljen. Uviјek je voljela prkositi. Sve je mogla i ništa joj nikada nije bilo teško. Onako vitka i krhkha, da bi je vjetar mogao slomiti, grabila je naprijed. Sva

je slavonski dobroćudna, a pri tome nije uopće razmišljala o kakvoj opasnosti. Upravo ovdje, u ovoj uskoj vododerini, postoji samo jedan put i za ljude i za zvijeri. Sjećam se kad je ljetos s aparatom jurila kranjske ljičane po grmlju. Baš tada smo vidjeli veliku zmijurinu upravo na našem putu. I sada će, kao i uviјek kad na nju podviknem, reći: »Ma nemoj se ljutiti. Imaš pravo, ali ne mogu na sve misliti«. Gotovo pri samom vrhu me sačekala. Smiješi se sva sretna što je sama isprla tako veliku dionicu. Zadihan nisam smogao snage da se ljutim. U sebi sam se divio odakle joj ta silna energija i snaga. Promrljao sam da smo dobro napredovali i krenem naprijed.

Zapuhnuo nas je hladan vjetar. Snijeg je postao veoma tvrd. Znam da smo pred vršnim grebenom. Samo ovdje može tako puhati. I doista! Za samo pet minuta izašli smo u Natašin dol. Odmah istražujemo koji put je povoljniji za silaz u Ljusku. Pošao sam do mjesta gdje стојi učvršćeno čelično uže. Sve je bilo zameteno, samo se duboko dolje naziralo dno Ljuske. Prolaz nije moguć. Dozivljem Vesnu. Javlja se, ali je ne vidim. Ona je ispitala laks put i već krećemo. One velike pukotine što po ljeti izazivaju strahopostovanje, sada su potpuno zatrpane snijegom. Oprezno, gotovo po krošnji inače visokog bora, spuštamo se u Ljusku. Skidamo naprtnjače. Valja sada ispenjati na suprotnu stranu, ali nema oprimaka. Ono što ih ima, presvučeno je ledenom glazurom. Vesna upire jednu nogu u pukotinu, a onda s drugom nogom zakorači na moje rame i dohvatača gornji dio zaledene stijene. Uspjela je. Provlačim štap kroz štap i dodajem Vesni. Na drugi kraj vješam naprtnjače, a ona ih izvla-

či gore. Uskoro pristižu i ostali. Niz Ljusku preko zasnjelenog sipara prelazimo uz pomoć užeta. Hari osigurava, a ja ukopavam stope. Ostavljam uže i sačekujem ostale. Sada Vesna ide naprijed. A ovdje je prolaz moguć jedino na vršcima krplji, lica gotovo priljubljenog uz stijene. Predah. Nakrećem glavu toliko da otupim bol u vratu od naprezanja da me naprtnjača ne prebac na leđa. Niz duboku vrtaču pogled mi spuzne u daljinu. A tamo suncem obasjani greben Bjelolasice. Ne mogu vjerovati da je jučer tu ljetoput brisač bijesnim udarima vjetar snage preko 100 kilometara na sat. I drugi gledaju. Neumorni Zdravko vadi aparate, treba ovjekovječiti ovaj trenutak.

Nastavljam svoj hod na prstima. Još tri metra i vani sam. Nisam ni stupio pravo na siguran komad, već skidam naprtnjaču. Ruke ne drže više čvrsto, pa mi je zapravo spala s leđa, a skije što su na njih pričvršćene, jednostavno su me pokosile. Ostajem u snijegu dok prikupim snage. Onda se okrećem prema Ljusci i uživam gledajući kako tada ostali stružu nosom stijenu. Gledam i vičem: »Japodi naprijed!«. Svi smo na sigurnom. Hrvoje i Vesna nastavljaju naprijed. Nad glavama brzo promiču oblaci. Načas se pojavljuje komad plavog neba. Spuštamo se u onu duboku vrtaču u kojoj po ljeti ima snijega. Lijepo se razabiru tragovi medvjeda. Skrenuo je negdje ulijevo. Nadam se da mirno dremucka u nekoj špilji. Gotovo se razvedriло. Oko nas zubate stijene nekako su svečanije u bijelom rahu. Da nisam i sam trasirao put, ne bih vjerovao da uopće ima prolaza kroz ovaj stjenoviti kaos. Kuda li samo vode sve te pukotine. I sve te raspukline, rasjekotine, i duboke vrtače, i oštiri vrhovi što načas prestraše čovjeka, a zapravo čine najljepši goblen što ga je majka priroda pažljivo izvezla. Ja gledam i gledam pa mi nedostaje rijeći i pojmove da sve to obuhvatim. Dode mi da od ljepote, tegobe, strahote i ushićenja vrišnem iz sveg grla.

Ubrzo smo izbili u maleni dolac. Kad smo ga prvi put posjetili trasirajući Vihoraški put, nazvali smo ga »Kako je lijepa moja zelena dolina«. Sada u snijegu bio je još ljepši. Po ne znam koji puta skidamo naprtnjače. Krijepimo se cvebama i citronom, a Hari je uljepšao trenutak topлом limunadom koju je sve dovre nosio. Već je 15 sati. Valja do mračka dohvatići kuću na Bijelim stijenama. Kao da smo manje umorni. Bit će da je to onaj osjećaj što ga doživljjava umoran čovjek kad zna da se put bliži kraju. Naravno, morat ćemo ložiti, i sve drugo, ali kuća je kuća. Pred nama se otvara već dobro poznat ali uvijek predivan prizor: desno su poznati Prsti, a iznad njih suncem obasjan vrh Bijelih stijena. Kroz procijep u stijeni s lijeve strane vidi se Klek. U mislima jurim prema vrhu, a zapravo uspinjem se teško i sporo.

Sada svatko bira svoj smjer. Idem lijevo jer mi se čini sigurnijim. Gotovo sam dohvatio podnožje vršne stijene, kad iznenada propadnem lijevom nogom, tako da ostajem visiti

na vlastitoj naprtnjači što se zabila na repove skija. Potpuno sam bespomoćan. Bijesno čupam nogu, ali ne ide. Bit će da je krplja zapela o stijenu negdje u dubini. Ostali idu desno o mene, jedan za drugim, na svojih 5–6 metara. Viču mi da ne žurim previše. Najrade bih im svašta rekao. Konačno, Mauricije kopa rukama ispod mene i uspijeva nekako povući krplju. Prevalujem se na stranu i izvlačim nogu. Prisjetio sam se svojih uputa drugima, da je bolja tuđa stopa nego vlastita kratica. U jednom trenutku učinilo mi se da osjećam minis dima. Brzo je nestao, a i otkuda bi u ovu divljinu došao. Hari postavlja uže jer je vršna stijena u ledu. Hrvoje upozorava: »Drži se za uže da ne odletiš u zrak«. Tako smo se osjećali lagani bez naprtnjača.

Evo nas na vrhu Bijelih stijena. I sunce kao da se želi pridružiti našem slavlju. Već je 17 sati, a ono izvire iz mora i zlati sve oko sebe. Cijeli Kvarner rumeni se u rasponu boje od nježno rumeno zasramljenog djevojačkog lica do tamno crvene boje zrele jabuke. Što sve ne vidimo odavde. Nema ljepšeg pogleda nego zimi kada u zraku nema prašine. Od Učke do Risnjaka, od Snježnika, Hrvatskog i Slovenskog, do Grintavca, do Bjelolasice pa sve do dalekih slavonskih brda, od Velike Javornice do Velebita. I Duliba se nazire u magličastoj daljini. Tamo ćemo sutra. Hladno je i brzo silazimo do naprtnjača. Još jedan utovar i gotovo za danas.

Vesna ode naprijed i zna se! Nije vidjela da treba skrenuti lijevo, pa ispod visokih jela prema kući, već je nastavila onim starim putem prema dubokoj vrtači što je inače zovu »friziđer«. Vičem joj da se vrati ali viče ona i meni nešto što ne razumijem. Viče i pjeva. Mislim da baš sve s njom nije u redu. Poslije nam je ispričala sve. Doista je promašila skretanje, ali je istog časa na dnu vrtače opazila Janka. A tada je vikala i pjevala a mi nismo znali što se događa. Jeste li ikada došli mrtvi umorni pred kuću, a iz dimnjaka suklja dim. Jeste li ikada hodali promrzli cijeli dan, napola gladni i veoma žedni, a čeka vas zagrijana kuća? I ne samo to! Kad smo otvorili vrata skloništa imali smo što vidjeti. Na stolu dvije boce »Plješivičkog bijelog« punjenog u Jaski, jedna boca jamničke kiselice, jedan svjećnjak s upaljrenom svijećom, a u celofanu pečeno pile. Kako reći i zahvaliti čovjeku koji je u Zagrebu u mislima pratio naš put i odlučio da nas ovdje dočeka. Sto reći za čovjeka koji je bdio nad našim pohodom i u mislima se ljutio na užasnu kišu. Kako se zahvaliti čovjeku koji je potpuno sam došao ovamo da nam čestita i stisne ruku na onom što smo do sada učinili. Samo, hvala ti Janko, hvala ti prijatelju! Kako je to teško, a kako je zapravo malo potrebno da se bude čovjek.

Opet onaj divni osjećaj opuštenosti tijela i duha. Preplanula, toplinom zacrvenjena lica. Sjedimo oko stola u preostalim suhim odjevnim predmetima, a iznad nas, kao u karnevalskoj noći, visi najraznolikija mokra odje-

ća. A Janko poslužuje, dodaje, siječe, donosi i odnosi. Svako malo ubacuje u vatru po koje drvo. Brine se o nama kao brižni brat. Svim svojim bićem želi nam olakšati i učiniti bezbržnjim ove trenutke odmora. Napeto čekamo svečanu zdravnicu. Konačno, toliko poznati klokot što nastaje kad se mijesaju vino i kisela voda. Nazdravljamо sebi i prirodi, ljepoti i prijateljstvu. Nazdravljamо i onim prijateljima za koje znamo da nas u mislima prate, a nisu mogli poći s nama.

A vani ispred kuće nastaje priča sama za sebe. Kroz prozore svjetluju titraji svijeća i na tenu bljesnu o snježne kristale. Snijeg je visok do samih prozora. Iz vrata se izlazi ravno na snijeg. Od stuba viri samo rukohvat. A nebo kao iz priče o Djedu Mrazu. Jaka mjeseca srebi poledene stijene. Na sve strane blješte one duboke vodotočine što su se tisućama godina urezivale u stijene. Kao da je ovdje nadahnuta predivna melodija »Zvjezdana prašina«. Nedostaje još samo jelenski spreg pa da ispred njihovih papaka na sve strane poleti zvjezdana prašina. Veličanstven prizor i potpun mir izazivaju tjeskobu u srcu. Čudan je čovjek. Tako je malen u odnosu prema prirodi, a ipak svojim čutilima u jednom trenutku obuhvati i unese u sebe svu veličajnost te tajanstvene prirode.

S BIJELIH STIJENA DO DULIBE

Subota, 2. veljače. Danas smo se nagradili spavanjem do pola osam. Janko je cijelu noć ložio tako da smo ujutro imali sve suho. Sunce nas je prigrlilo od same zore. Sve je tvrdo i zaledeno. Stavljamo skije i krećemo prema Velikoj Javornici. Već prvi metri pokazuju da će biti veoma delikatno. Teret naprtnjače i potpuno tvrda podloga onemogućuju nam upravljanje skijama. Padamo na svakom koraku. Ništa od skijanja. Šteta! A bili smo uvjereni da ćemo ovu dionicu do Vrata brzo preskijati. Skidamo skije i vješamo ih o naprtnjače, a na noge stavljamo dereze. Njih nemamo svi. Oštiri zubi dereza omogućuju sigurno koračanje. Zdravko ostaje na skijama i u jednom trenutku ponese ga naglo niz kosinu. Tada popušta njegov prasti alpina vez i sama skija juri prema Pili. Svi napeto pratimo jurnjavu skije da bismo mogli sići po nju. Konačno zaustavlja se na jednoj stjenovitoj izbočini. Sada i ostali uporni skijaši skidaju skije jer je postalo sasvim ozbiljno. Janko se spušta po skiju i za desetak minuta uz poprilične napore iznosi je do nas. Nastavljamo dalje. Kako smo veoma teški, to svako malo ispod dereza puca nježno ledena kora i propadamo do koljena. Uskoro izlazimo na Mjesecu glavu. Ljepota prizora u cijelosti nas obuzima. Na sjeverozapadu od nas najljepša čipka: tornjevi i tornjici, britke vodotočine i žlebovi, polomljeni zubi čiji se korijeni gube u nevidljivim dolcima, a sve to posipano snijegom. Bijele stijene! Ništa ljepšeg nije moguće vidjeti! Sada su još bjelije i još uzbud-

ljivije! Da ta čipka ne bude suviše nestvarna, izdiže se iz nje poneki romantični crni bor da umiri uzburkani pejzaž i pomogne srcu da mirnije kuca, a očima da se ipak negdje zaustave.

Pod samim vrhom Velike Javornice ostavljamo naprtnjače.

Osunčana blještava jugozapadna padina, iako je strma, tako je tvrda da serezama brzo izlazimo na njezin vrh. Što li se sve sada samo vidi? Tamo na istoku bijeli se kapa na Ličkoj Plješivici, a od juga svijetli se Sveti brdo na Velebitu, pa preko Visočice eto cijelog grebena do Vratnika gdje se spaja s ovom našom Velikom Kapelom. Duboko pod nogama, obrubljeno Mirkovicom i Kaluđericom, prostire se Jasenacko polje. Poznato inače po samim ponikvama, sada djeluje nekako nestvarno. Dobar dio polja prekrilo je veliko jezero o čiju površinu se odbijaju slike borova. Poslije silnih kiša ponori nisu mogli progutati svu vodu pa je tako nastao ovaj doista izuzetan prizor.

Srdačno se rastajemo s Jankom koji nas je dovre dopratio. Još si domahujemo, a zatim u šumi nestaje dragi prijatelj. On se vraća u Zagreb. Mi nastavljamo prema Stalku još uvijek noseći skije. Sviše je tvrdo i strmo pa su dereze još uvijek najsigurnije. Kod Kristinog izvora konačno stavljamo skije. Lijepom i širokom padinom ispod Krpan-bila brzo prolazimo, a onda pravi spust na oveći dolac. Neki traverziraju u lijevo i desno, a neki idu okomito. Teške naprtnjače toliko

Silaz niz Ljusku

Foto: Z. Ceraj

Na V. Javornici
Pozadi Bjelolasica
Foto: Z. Ceraj

onemogućuju upravljanje skijama da se zapravo borimo kako bismo ostali na njima. Čujem odozdo poznati skijaški: hop, hop, hop... To su sretno spušteni bodrili nas ostale. Kroz rjetku šumu gledam proplanak ispod sebe. Sa strane kroz drveće netko juri na proplanak. Po baletnim figurama i dugom padanju znam da je to Zoran. Buran aplauz popratio je njegovo prizemljenje. I Mauricije je pobrao velike ovacije za svoje završno ronjenje. Sada sam ja na redu. Spuštam se oštrosko i široko. Siguran sam da bi kroz moje noge mogao proći još jedan pravi skijaš. Nekako sam izdržao na nogama. U nastavku Mauricije demonstrira novu alpsku tehniku skijanja. Uzeo je debelu grabovu kolčinu i gurnuo je između nogu, a zatim je zajašio. Ovako kao vilenjak jurio je nezaustavljivo niz brije prema cesti za Stalak.

Ubrzo izbijamo na cestu Jasenak — Novi Vinodolski. Ona se zimi nikad ne čisti. Kakav užitak ovih dva kilometra što ih prolazimo do Stalka. Naprijed su Zdravko i Mauricije, a mi ostali hvatamo trag i krećemo za njima. Kako toplo djeluje crveni smjerokaz što jedva izviruje iz snijega na raskriju ceste za Tomiće. Nebo se već dobrano naoblaci i snijeg je potpuno omekšao. Eto, samo smo malo zakoračili prema jugu, a već se vrijeme počelo mijenjati. Dobro smo zašli u posljepodne. Na Stalku se odmaramo. Krasna šumarska kuća, no nažalost nedostupna. Kraj cisterne Zdravko kuha limunadu i ubrzno nastavljamo dalje. Što više napredujemo prema Dulibi, snijeg je truliji i pliči. Vozimo veoma oprežno jer je strmo, a granje i kamenje opasno izviruje iz snijega. Opet počinje kiša. Još nam samo ona nedostaje. Počinje se hvatati prvi sumrak. Konačno snijeg nestaje i moramo skije nositi. I to baš ovdje gdje smo očekivali najveći snijeg. No višednevna kiša učinila je svoje. Kad smo na dnu Dulibe izaslali na šumsku cestu, ponovno je snijeg. Opet stavljamo skije i sada već gotovo u mraku

pristigli u »Torak«. Zdravko i Mauricije već su naložili vatu u skloništu. Pristižući sjećam se kako smo samo brzo sagradili ovo sklonište. U dva vikenda smo razrušili i složili materijal od stare barake što nam je Šumarska darovala zajedno sa već izgrađenom velikom cisternom. A onda smo opet u samo jedan vikend podigli ovo sklonište. Kako je samo Mauricije vodio i izvodio gradnju. Kakve su to zlatne ruke. Čega god se primi, nešto nastaje. A sve uvijek s pjesmom i smijeshkom. Pa još kad smo premazali vanjske stijene i u crveno obojili okvire prozora i vrata, sklonište je izgledalo kao iz »Ivice i Marice«. Sada već umornom na kraju dana, bilo mi je još milije i bliže.

OD DULIBE PREKO KOLOVRATSKIH STIJENA DO KLENOVICE

Nedjelja, 3. veljače. Duliba, inače poznata po izuzetnom miru jer se vjetrovi obično zaustavljaju visoko iznad nje, te je noći bila po-prište najžešćih zračnih sukoba. Cijelu noć kiša je tukla po krovu, a vjetar se s visina bacao i zaustavljao na okolnim stablima. Pred zoru kišu je zamjenila susnježica, a da bi valjda vidjela kamo pada, munje su svijetlige nebom, a gromovi treskali naokolo. Prekrili smo se najlonima kako smo najbolje znali, a zatim na skije, i krećemo put Kolo-vratskih stijena. Od kiše, vjetra i gromova gotovo nismo spavalni. Pa ipak, ova susnježica nešto je pomogla. Koliko toliko prekrila je zemlju tako da smo mogli koristiti skije. Sada već nastojimo zadržati skije na nogama u svim uvjetima, jer su ključne kosti temeljito nažuljane teretom naprtinjače. Što se više uspinjemo prema sjevernim padinama Kolo-vratskih stijena, snijega je sve više. Kod Šumarske kuće »Ričićko bilo« već je visok oko jedan metar. Nakon kratkog odmora krećemo cestom, da bismo nakon dva kilometra skrenuli prema Kolovratskim stijenama. Snijeg je toliko trul da se na čelu mijenjamo gotovo

svakih 100 metara. Ne možeš dizati skiju od tereta mokrog snijega što se skuplja. Visina snijega naglo se povećava. Oznake što smo ih ljetos stavljalj stoeći na prstima, sada su gotovo na razini snijega. Dobro su vidljive što je veoma važno. Već smo zamorenici hodaњem od prethodnih dana, pa bi skretanje s puta bilo nezgodno. Napuštamo cestu i skrećemo desno uz strmu padinu. Naprijed idemo Zdravko, Mauricije i ja, a iza nas Hrvoje i Hari, dok Vesna i Zoran skidaju skije i navlače krplje. Kiša je sasvim prestala, ali je tako gusta magla da s naporom odredujemo put. Sada se često vidimo jer su serpentine koje svladavamo sasvim kratke, pa smo jedan iznad drugog. Pred samim vrhom magla se prorjeđuje. I za čas, eto onog jakog difuznog svjetla koje nastaje kad sunce zasija kroz maglu. Naskoro i magla nestaje. Mora da iznad nas bjesne snažni vjetrovi, jer oblaci jure čas od mora prema kopnju, čas obratno, a čas kao da stoje na mjestu. To je pravi sudar primorskih i kontinentalnih struja. Na grebenu puše jak zapadni vjetar pa zastajemo na sjevernoj padini. Brzo skidam skije i vadim kuhalo. Topla limunada bit će nam dobra okrijeva.

Prva skupina na čelu sa Zdravkom odlazi na vrh Kolovratskih stijena, a oni odozdo polako pristižu. Dobro smo se iscrpili na ovom usponu. Kuham i drugu rundu limunade, jer se već prva skupina vraća s vrha. Nisu imali vidika jer su oblaci onemogućili razgled. Pijemo limunadu i krećemo. Već je prošlo podne, a do mora po ljetnoj satnici ima još kojih četiri sata. U svima nama pomalo raste napetost. Dan ide kraju, a mi smo još u gluhoj Kapeli. Trebalo bi danas još uhvatiti i autobus za Zagreb. Iznenada oblaci nestaju, a nad nama nebesko plavetnilo obasjano žarkim suncem. To su oni obrati tako svojstveni ovom podneblju. Težak snijeg lijepi se za skije tako da se niz brije upiremo

o štapove. A i ruke su već zamorene. Ta već četiri cijela dana uporno hodamo. Spuštamo se s Kolovratskih stijena. Na dnu polja, već na njegovom zapadnom kraju, vidim Zdravka i Mauricija kako grabe naprijed. I taj Zdravko! Nevjerojatno koliko snage ima taj čovjek. A upravo mu je ovih dana punih 60 godina života. Kada samo pomislim da se nisam ni rodio kada je on 1934. godine penjao prvenstvene smjerove u Prenju, Čvrsnici i drugdje. Bio je i višestruki Olimpijac i ne znam koliko puta prvak države. Možda upravo taj sportski duh vodi tog čovjeka da u ovim godinama ovako briljantno syladava sve ove ne baš male napore. Disciplina duha, uvijek usmjerena prema cilju, očito mu i sada daje snagu da tako uporno kroči naprijed. Možda u sebi po ne znam koji puta hvata posljednje metre i bori se sa stazom i s protivnikom. A pričao nam je toliko puta kako se na trkaćoj stazi borio za svaki centimetar bliže rubniku staze. A on ide uporno i uspravno. Divim ti se, prijatelju, i poštujem te. U svojim borbama bio si uvijek sam, a isti cilj i istu stazu htjeli su i drugi. Eto, već nestaje u onoj vododerini prema prijevoju ispod Černog vrha, i više ga ne vidim.

Požurujem sam sebe koliko mi preostale snage dopuštaju. Sada prema kraju je najteže. Gotovo si na kraju puta, a ipak je more još daleko. Razvukli smo se tako da nas ima po cijelom polju sve do prijevoja. Sve ove dane bili smo stisnuti i u malom razmaku. A sada, na osušćenom polju, kao da svako veze svoju priču i hrli cilju. Stižem u onu vododerinu gdje je Zdravko nestao. Gledam natrag, a visoko na ulazu u polje стоji Hrvoje. On je dobrano zaostao. Nisam imao više dovoljno snage, pa sam više za sebe nego za njega dreknuo: »Japodi, naprijed!«. Sve češće zastajem jer je uspon sve strmiji. Glave pognute naprijed gotovo i ne vidim ispred sebe više od vrhova skija. U trenutku predaha po-

Sklonište u Dulibi
Foto: Z. Ceraj

Na Kolovratskim stijenama

Foto: Z. Ceraj

gledam naprijed i vidim dvije osobe kako idu prema meni. Pomislih u prvi čas da se Zdravko i Mauricije vraćaju da mi pomognu. Kad su prišli bliže, ostao sam bez riječi. Josina i Vlado, stari vjerni prijatelji, došli su pred nas iz Zagreba. Nisu išli s nama, ali nisu mogli odoljeti želji da barem dodu po nas i pred nas. Srdačan zagrljav i stisak ruke. Oni su jutros krenuli iz Zagreba i uspjeli s kolima doći do Luke Krmpotske. Odatle su krenuli k nama u susret. I evo ih! Kažu da su se kladili kako ćemo se pojavit s polovinom opreme, jer da ćemo sigurno zbog napora pobacati viškove. A mi eto sve nosimo!

Na brzinu nismo mu mogli sve reći niti se zahvaliti. A što samo za nas i za naš pothvat znači njihov dolazak! Jer sada, na primorskoj strani, gdje više nema snijega, bilo bi itekako teško nositi svu opremu, a da ne govorimo o tome kako više neće biti problema s povratkom u Zagreb. Oni ostaju da sačekaju ostale a ja pozurujem naprijed. Valja još stići do mora, a ono je još poprilično daleko. Samo, što ti je daleko sada kad si nošen srcem prepunim topline susreta s dragim prijateljima. Gotovo smo dojurili u luku

Krmpotsku. Automobili su bili ispred kuće obitelji Pavelić. Ljubazni domaćini čudom su se čudili kako smo mi došli iz planine a ni puške nemamo. A oni kažu da ni u podrum ne idu bez puške. Pričaju da su vukovi ove zime česti gosti. Nude nas pećenim jabukama i vinom kao krv crvenim. Vele, to je njihov domaći burgundac. Moram priznati da sam onako žđan naglo iskapio jednu čašu i da mi se ubrzno tlo zaljuljalo. Očito je pravo vino. Presvlačimo se i ostavljamo višak stvari u automobile, a onda lagani bez tereta žurimo put Viništa. Stari dida hoće nas isprati pa je dobrih pola sata išao s nama i pričao kako ovaj kamenjar pred pedesetak godina nije imao ni jednu kamenu glavicu. Bilo je to ravno polje na kome su ljudi kosili i sijeno kupčali. A danas, veli, nema mladosti pa samo kamenje na sve strane niče. Pozdravljamo simpatičnog starca i nastavljamo dalje.

Sunce nježno miluje promrzla lica, a blag i gotovo proljetni povjetarac nosi eterični miris bilja. Svako malo zastajkujemo i gledamo predvino plavo more pred nama. Kako je to zapravo nevjerojatno: nismo ni jedan sat hoda daleko od snijega debelog preko jedan metar, a ovdje na livadi cvjeta prvo proljetno cvijeće. Kakvog li kontrasta i neopisivog doživljaja da sada, petog dana, tom mokrom cipelom gazim taj prelijepi cvjetni sag. Prodorom uzvik Mauricija prene me iz misli. Bakoooooo! Bakoooooo! A odozdo, ispod nas, začuje se onaj već tako poznati i dragi Oj...! Oj...! Začas evo nas pred kućom bake Anke Komadine u Viništu. Ljubimo staricu i pitamo je za zdravlje. A ona kao i uvijek. Već kuha kavu i kaže, dobro je a bit će i bolje. Tek na licu vidiš da je eto minula još jedna zima preko leđa starice Anke. Sama ovdje u planini živi polako i sretno. Gotovo je nevoljko primila one darove što smo joj donijeli. A mi smo svu tu hranu koju smo nosili cijelim putem, ponekad i s naporom, tješćeći se da će starici dobro doći, sada k njoj i donijeli. Ona skromna u potrebama i prilikama gotovo nema riječi, tek ono »ma niste trebali«. A mi bismo bako učinili i više samo nam vi živite dugo i sretno, da vas uvijek ovdje u vašem domu zatečemo.

Opraštamo se, i kroz nekada bogate vrtove žurimo prema moru. Prolazimo propustom ispod magistrale i za kratko evo nas u Kle-novici.

Zatvaram ovu knjigu jer sve je prošlo.

Ostaje da samo u mislima prođem još jedanput ovaj predivni Kapelski put.

ISPRAVAK

U prošlom broju 1—2 dogodilo se zbog po-menečaja sloga da je zadnji dio članka Ante Margetića »Mosorska Tepla Pola« sa str. 43. pogrešno složen na kraj članka »Sjećanja je-

dnog planinara« dra Kuna Vidrića, na stranu 31. i 32. Taj dio teksta započinje riječima: Dok je trajalo spuštanje...

Kremen

ŽELJKO POLJAK

ZAGREB

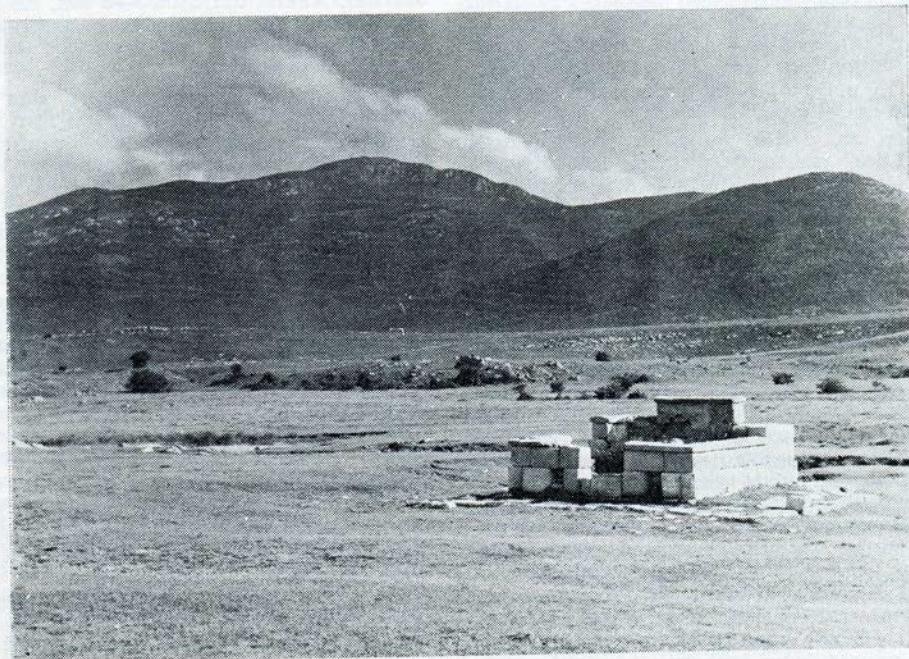
Ima li još u Hrvatskoj nepoznatih planina? Čitaoci koji znaju da naš časopis izlazi već 80 godina, vjerojatno će pomisliti da u nas više nema i ne može biti planine o kojoj nije pisano barem jedanput. Iz planinarske bibliografije, koja je tiskana prije nekoliko godina, vidljivo je da se o nekim našim planinama pisalo i do stotinjak puta. Koji puta se čak pitamo zar bi se još moglo napisati nešto novoga, nešto što još ne bi bilo poznato.

Ne, takva opasnost ne postoji, barem ne u dogledno vrijeme. Lijep je primjer Velebit, o kojem je ispisano više papira nego li o bilo kojoj drugoj planini na Balkanskem poluotoku, a ipak, iz broja u broj donosimo o njemu nove napise, o novim do sada nepoznatim detaljima ili o promjenama planinarskih prilika. Sjetimo se samo činjenice da jedan jedini novi planinarski objekt ili novo probijena cesta često puta stvara nove neslućene mogućnosti otvarajući nove pristupe, otkrivajući dotada skrivene zakutke ili nove vidike. Ali ne samo to.

Ima još uvijek planina koje su ostale nepoznate planinarima. O jednoj takvoj riječ je u ovom prikazu. I to ne o nekoj neuglednoj, niskoj planini bez izrazite fisionomije, nezamislivoj, nego markantnoj i prilično visokoj — viša je od najvišeg vrha Gorskog

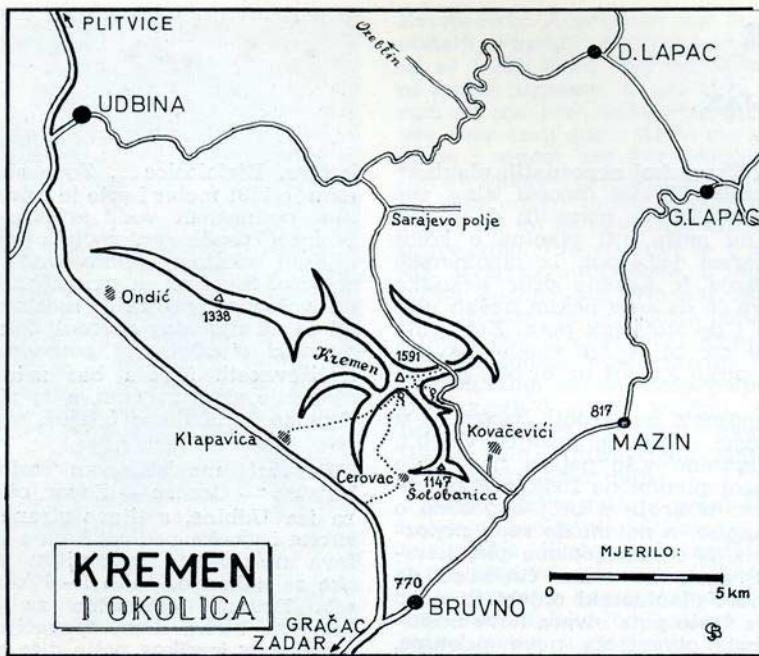
kotara, Bjelolasice... Zove se Kremen. Visoka je 1591 metar i vrlo je pristupačna. Njezinim podnožjem vodi asfaltna cesta kojom prolaze tisuće automobila dnevno, dakle, nije ni zabitna. Jednostavno, nitko je nije zapazio. Sigurno su mnogi planinari, sjedeći za volanom, projurili njezinim podnožjem, ali se na nju nisu osvrnuli čak ni vrsni planinarski stručnjaci i poznavoci planinarske književnosti. Možda baš zato jer nitko o njoj nije ništa napisao, a za planinarske pohode se odlučujemo čitajući vodiče i putopisi.

Putujući magistralnom cestom Zagreb — Plitvice — Gračac — Zadar, oko 15 kilometara iza Udbine, s lijeve strane puta diže se široka i visoka padina, koja s te strane završava neizrazitim šumovitim vrhovima. No, ako se nakon daljnijih 5—6 kilometara, prije sela Bruvna, osvrnemo za sobom vidjet ćemo za bistra dana drugačiju sliku: Iznad prostranog kraškog polja diže se široka, lijepta planina, kojom u sredini dominiraju stjenoviti vrhunci što se izdižu nad šumskim pojasmom. I još jedan naoko sitan detalj: taj šumski pojas je ispod vrha i malo lijevo od njega poprečno presječen svjetlozelenom linijom duge i uske travnate police. Ako još spomenemo da ćemo usred te police naći jak i nepresušiv izvor i da se šumskom ce-

Kremen od Bruvna

Foto: Dr Z. Poljak

stom može stići u njegovu blizinu, rekli smo sve bitno o vrhu Kremenu.

Kremen se pruža južno od Ličke Plješivice, kao njezin nastavak u onom planinskom nizu koji se na granici Dalmacije posve približava velebitskom lancu. On je po svojim prirodnim osobinama vrlo sličan Plješivici. Njegov je vrh po sličnosti gotovo blizanac najvišem plješivičkom vrhu Ozeblinu i od njega udaljen samo oko 15 km zračne linije. Odvaja ih prijevoj Kuk preko kojeg prelazi cesta Udbina — Donji Lapac.

Kremen se, dakle, nalazi u jugoistočnom dijelu Like, unutar cestovnog četverokuta Udbina — Bruvno — Mazin — Lapac. Dize se nad ličku visoravan oko 1000 metara visoko, ali prilaz znatno olakšava šumska cesta koja prepolavlja taj četverokut i na svojoj najvišoj točki, prijevoju ispod Kremena, približava mu se na samo jedan sat hoda. Evo kako sam upoznao Kremen.

Prošlog ljeta, otpatio sam se kolima prema moru, i kako sam nekim čudom imao dosta vremena, putovao sam polako, često zastajući radi vidika i fotografiranja. Kod zaseoca Klapavice, 15 km poslije Udbine, zaustavila se kolona automobila jer je cestu prelazilo veliko stado ovaca. Izašao sam iz kola da pokušam fotoaparatom uhvatiti nekoliko lijepih pastoralnih i upustio se u razgovor s jednim starijim pastirom. Pitao sam ga kamo će s ovcama na pašu. Odgovor je bio: pod Kremen. I tako sam prvi put čuo za tu planinu. Raspričao se on o njezinoj ljepoti, o divnim pasištima, o kremenskoj šumi, o nepresušnim izvorima i o lakinim pričazima. Dakako da sam ga pitao gdje je Kre-

men. »Eto, tu nad nama« — bio je njegov odgovor. Duga i visoka padina, koju mi je pokazao nije baš bila primamljiva za uspon, no on mi objasni kako će najlakše stići do vrha: treba nastaviti cestom do sela Bruvna i tu s glavne ceste skrenuti lijevo prema Mazinu. Nakon dalnjih 5—6 km, na Mazinskoj previji (818 m) valja ostaviti asfaltnu cestu za Mazin i ponovo skrenuti lijevo, šumskom cestom.

Kako sam imao vremena, a dan je bio idealan za planinarski izlet, bio sam na Mazinskom prijevoju već za desetak minuta. Tu sam skrenuo lijevo po njegovoj uputbi. Istina, taj šumski put je priljčno strm i nije baš u dobrom stanju, ali brzinom od 10 km na sat mogu njime proći i laka kola. Cesta se penjala obromkom glomaznog brda Šolobanice (1147 m), koje je zapravo Kremenov ogranač, i s usponom sve se više širio vidik. Desno ispod ceste brujao je život u selu Kovačevićima, a iza njega pružalo se ravno Mazinsko polje s Mazinom na suprotnom kraju. Na 5. kilometru brdska cesta zavojem sijeće pitomu, ali strmu travnatu dragu, kod mjesta gdje izvire snažan izvor hladne planinske vode. Lijevo uz cestu je korito za napajanje blaga. Cesta se zatim oštro uspijeće kroz šumu još malo više od jedan kilometar i stiže na planinski prijevoj Bansko, svoju najvišu točku (1215 m). To je mala čistina, s koje se desno odvaja kolni put 200 metara do velikog travnatog dolca, a lijevo kroz šumu valja pješice nastaviti prema vrhu Kremenu. Puta nema, ali unatoč gustoj šumi orientacija nije teška: valja ići što više lijevo i držati se planinskog grebena.

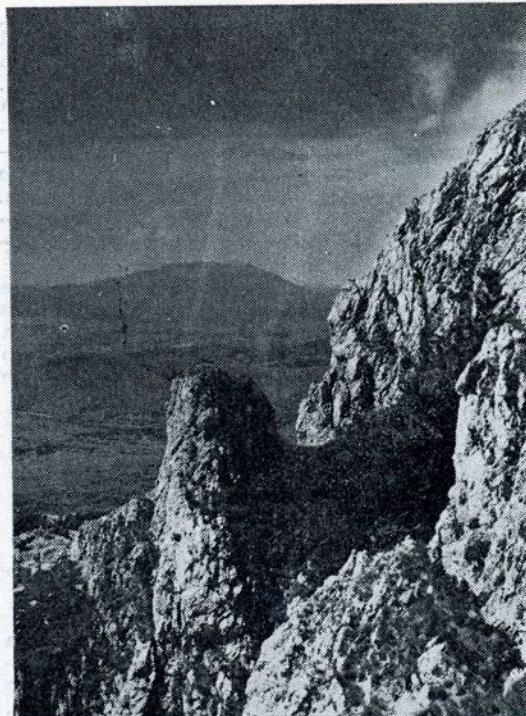
Nakon dobrih pola sata uspona izlazi se iz šume i nastavlja rubom stijena — oprez! Vidik je sve ljepši i širi. Duboko ispod stijena nalazi se prostrana zelena livada, na kojoj nas čeka ugodno iznenadjenje — no, o tome poslije. Još pola sata oštrog uspona i nalazimo se na vrhu. To je travnata glavica koja strši iz šumskog pojasa, upravo toliko da nam omogući nesmetan vidik na sve strane. Na vrhu betonski triangulačjski stup, do njega bogata i zanimljiva flora, koja bi zavrijedila poseban opis.

Taj vidik s Kremena, nešto je posebno, jer nam mnoge poznate planine otkriva u posve novoj slici. Na sjeveru vidimo Ličku Plješivicu, s Ozeblinom u blizini i Golom Plješivicom u daljini. Na jugu se pruža prostrano planinsko područje sa širokim travnatim pašnjima u kojem dominira Guteš u vrhu (1412 m). Ne bi li i on zavrijedio posebnu pažnju? Kažu da "z Mazina pod sam vrh vodi šumska cesta, dakle uspon je moguć bez velikog truda. Daleko iza njega nazire se Dinara. Na istoku u daljini vide se u Bosni Osječenica, Klekovača... Ipak je najljepše ono što se vidi na zapadu: u prednjem planu ličko sredogorje u cjelini, s krševitom Trourom, glogažnom Komačom i oštrim Komom, a uz njega veličanstveni lanac Velebita u svoj svojoj dužini koji zauzima velik dio horizonta. Gledamo ga u lice i razabiremo pojedine njegove vrhove. Nezaboravna slika!

A sada, silazak. Vraćamo se istim putem, ali otrprilike nakon dvije trećine silaska, usred šume, skreće lijevo jedva vidljiva stazica. Uskoro stazica postaje sve vidljivija. Nakon desetak minuta, uglavnom po izohipsi, izlazi na kremensku Ledinu, na njezin istočni kraj. To je ona svjetla tračka što se vidi s autoceste, ona divna livada što se nazire s grebenskog uspona. Sada je tu pred nama: oko 200 metara široka i gotovo jedan kilometar dugačka travnata polica, blago nagnuta prema dolini; na gornjoj strani lijep šumski pojас, a iznad njega diže se još stotinjak metara u visinu stjenovita barijera. Njenim smo rubom prije pola sata silazili s vrha.

Prošetajmo se uzduž livade. Otpriklje na njenoj sredini nalaze se dva vrlo jaka neprešušna izvora. Onaj prvi je jači i ograđen je na zanimljiv način: kamenim pločama nadsvoden je ne samo izvor, nego i potočić što iz njega izvire, u dužini od dvadesetak metara. Na taj način se postiglo da blago ne zagađuje izvorište. Teško se otregnuti od te divne travnate police, od njezinog stjenovitog okvirja s jedne i širokog vidika s druge strane.

Tko voli vrludati novim putevima može pronaći na istočnom kraju livade, tamu gdje smo joj i mi prišli, jedva vidljivu stazicu koja ravno uzbrdo kroz šumski pojас stiže pod stijene i svladava ih na onom mjestu gdje se šumski jez'k najviše približio grebenu. Odatle do vrha grebenom koji smo dohvratili pri usponu s Banskog. S istog mesta

Pogled s Kremena na Ličko sredogorje
Foto: Dr Z. Poljak

na livadi ima i treća stazica. Ona se spušta strmo u istočnom smjeru i nakon desetak minuta stiže do ceste, na mjestu gdje se nalazi izvor s koritom, što smo ga opisali pri usponu. Dakle, s vrha se ne treba vraćati istim putem, nego usput posjetiti Ledinu i njene izvore i sići na cestu drugim smjerom. Ako smo ovdje parkirali kola, naš izlet je završio. Nije trajao više od 2–3 sata. Prema tome, imamo još dosta vremena da drugu polovicu dana korisno upotrijebimo. Možemo npr. otići do Cerovačkih pećina i prenoći u motelu, ispod njihova ulaza, ili posjetiti Kremensov susjed Ozeblin, kojem se također može automobilom približiti na svega sat i pol hoda: od Udbine cestom prema Donjem Lapcu, do prijevoja Kuk, odakle lijevo šumskom cestom 5 kilometara pod poljanu Radovojku (opis u mojem vodiču »Planine Hrvatske«). Nažalost, za sada niti jedan od tih dva lijepa vrha, ni Kremen, ni Ozeblin, nije märkiran. U blizini nema ni jedno planinarskog društva koje bi preuzeo taj koristan i hvalevrijedan zadatak. No, s priloženom skicom lako će se snaći svaki planinar, pa će izletom na Kremen proširiti krug svojih planinarskih pohoda, jednim vrlo atraktivnim usponom.

Još nekoliko riječi za planinare koji nemaju vlastito vozilo. Oni se trebaju iskrpati kod gostionice na autobusnoj stanci Klapa-

vici, oko petnaestak kilometara iza Udbine, te odavde krenuti ravnog prema šrdu. Usput valja pitati mjestane za smjer, a korisno može poslužiti i priložena zemljopisna skica. Uspon traje dobra 3 sata, a vrh Kremena i njegova Ledina vidjet će se tek u posljednjoj trećini uspona. Najbolja mogućnost noćenja je hotel u Udbini, a s druge strane spomenuti motel kod Cerovačkih pećina. Autobusni promet je vrlo živ, ali je Klapavica stanica samo lokalnih pruga. (Ostali autobusi staju samo na zahtjev).

Tko nakon uspona na Kremen poželi da posjeti Ozeblin, jer je pogled s Kremena na njegov vrh pravi izazov, ne mora se kolima vraćati s prijevoja Bansko istim putem, nego se može spustiti na drugu stranu šumskom

cestom, brojnim zavojima, mjestimice i prilično strmo. Usput će se diviti krasnim crnogoričnim šumama, zatim divnim pašnjacima na polju Sarajevu. Sišavši nakon deset kilometara do ceste Udbina — Lapac, treba skrenuti desno nekih četiri kilometra do odvojka na prijevoju Kuku, koji vodi pod Ozeblin.

Da zaključimo. Ako se planine dijele na lijepe i one druge, manje lijepe (ima planinara koji takvu podjelu ne priznaju), Kremen svakako pripada prvoj skupini jer ima sve što treba da ima lijepa planina: lake prilake, šumovite padine, osamljen vrh slobodan od šume, bogate izvore pitke vode i lijepo travnate proplanke, među kojima je nenadmašiva Ledina. Uza sve to, Kremen ima čar nepoznatog.

Osamljeniku u pohode

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Otići dalje, popeti se što više, hrliti novim nepoznatim putovima, eto, to je ono što razbija monotoničnu hodanja dugim stazama, što izoštvara pogled uperen u plavičaste daljine. Doseći mjesta gdje se nikad ili rijetko odlaže i vidjeti nepoznate predjele o kojima se malo zna, a puno misli i mašta, to je ono što vuče naprijed. I kad jednom takva misao počne klijati ubrzno postaje želja, svakog dana sve veća neugasiva.

A kada se pri tom radi o cilju koji je pred okom, tu, na dohvati ruke, onda misao prelazi u prijekor kojega treba što prije stišati. No, ponekad prode i desetak godina, ili više, da se ostvari neka ideja i da se drugima može pobjedonosno reći da i oni odu tamo i upoznaju te nepoznate ljepote i ugoda na iznenadenja.

Ta želja klijala je dugo; bio je to vrh Kremen, izazov, sličan šutljivoj piramidi između južnog Velebita i Plješivice. Opkoljen cestama sa svih strana, tako reći u srcu Llike, uvihek je ostajao u sjeni onih visina što ih imaju obližnji velebitski plješivički visovi. Ostajao je tako zaboravljen godinama, a puno smo puta rekli: moramo i tamo!

Ipak jednog dana... Nismo imali sreće da ga obidemo ljeti, pa smo pokušali u drugoj polovici listopada 1979. Nad istočnom Likom nebo je bilo plavo i čisto. Iako je prognoza obećavala oborine nadali smo se stići na Kremen prije nego li oblaci sa zapadnih strana. Kako smo se približavali njegovu podnožju naše su nade za ugordan uspon postajale sve manje. Snježne pahuljice letjele su na sve strane kao očit dokaz da je ova jesen trajala samo nekoliko tjedana i da sada treba planinu prepustiti vukovima. Snijeg je pokrivaо zemlju, a mi smo obilazili Kremen da pronađemo neku točku koja će nam pružiti nadu za lijepu vidike s vrha.

Uzalud. Smirivanja nije bilo ni sa strane Donjeg Lapca, a na prijevoju Kuku, poznatom po snježnim nanosima i najvišoj točci ceste Udbina — Donji Lapac, vijavica je bila najjača, nije dala ni oka otvoriti. A odatle smo mogli šumskom cestom preko predjela zvanog Sarajevo doseći željeni cilj. No smijeg je pretvarao dan u sumrak i naša je želja ostala neostvarena.

Zato nas je iznenadio vedrinom drugi dan prosinca iste godine. Ovaj put prognoza je bila povoljnija. Osvanuo je lijep dan kada iza mraznog jutra isija vedrina sa svih strana i samo zabijeljeni vrhovi planina podsjećaju da tamo zima već traje. Sunce se pomalo s istoka kao krvavi kolut koji se neće dići visoko. Toliko da nadvisi Velebit i da se brzo, u rano poslijepodne, izgubi iza njega.

U Metku, na početku staze prema Štirovcu, naši. Baš izlaze iz svog vozila.

— Kuda?

— Na Badanj.

— E, Pero, pobogu brate, ti da svoje cipele okreneš prema Badnju i zapovjediš im da krenu, same bi se na njega popele.

— To je istina, ali tamo je uvijek lijepo — smije se Pero.

— Neka je, ali danas biste ipak mogli s nama, na Kremen.

— A gdje je to?

— Tamo — pokažemo prema istoku, tamo još nisi nikada bio, puno smo puta govorili da jednom moramo i na njega, a danas nam je u ovoj godini posljednja prilika. Ako noćas zalopata snijeg opet ćemo ga ispuštiti. Promjenite plan da idemo skupa.

— Nemamo dosta goriva — popušta Pero.

— Lako zato, imamo mi — završi Miloš dogovor.

Sad smo skupa nastavili prema Gračacu asfaltnom cestom, još nedovršenom, no bit

će i to slijedeće godine. I vrijeme je, već se gradi 11 godina. U Gračacu skrenemo lijevo ličkom magistralom prema Bruvnu. Usput se podsjećamo da se u Bruvnu radio veliki naš jezikoslovac — ikavac Fran Kurelac.

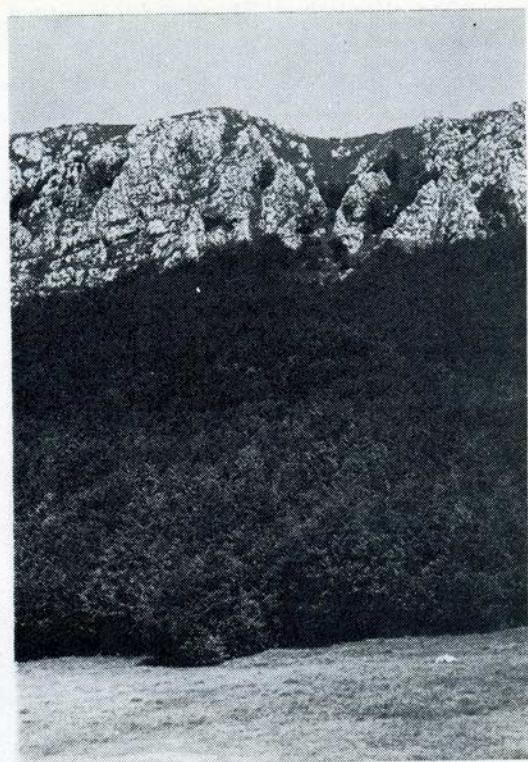
Tu je Kremen pred nama. Vrh mu je pokriven snijegom. Čini se kao kamena bijela kruna izdignuta iznad šumskog prostranstva. Vrh se izdužio u smjeru istok — zapad, s južne je strane strm i naboran, dugačak skoro kilometar. Ispod vrha je rijetka šuma, a puste livade poprimile su sivožute predzimske boje.

U širem smislu Kremen je golemo prostranstvo bjelogorične šume prošarane crnogoricom iz koje ma sve strane vode šumske ceste, i one stare, i one još neucrtane u dostupne nam karte, kojima s njegovih obronaka tečedrvna masa na sve strane. To je tukut između cesta Udbina — Bruvno, Bruvno — D. Lapac i D. Lapac — Udbina.

Polako napredujemo šumskom cestom s Mazinske previje. Zapuštena je, no svladavamo je uz opreznu vožnju. S lijeva je gola Šolobanica, nastavak Kremana (1147 m), a s desna i niže zaselak Kovačevići Mazinski. Preko tog zaseoka širi se vidik na Mazinsko polje i Mazin na njegovu drugom kraju, selo o kojem ima više anegdota nego o bilo kojem drugom ličkom selu, što proistječe iz njegova zabačena smještaja na udaljenoj planinskoj visoravni. Nakon pet kilometara stižemo u strmu travnatu dolinu gdje je s lijeva snažno vrelo i uz njega korito za napajanje blaga.

Odavde krećemo jedva vidljivom stazicom na zapad, uvalom između bezimenog vrha 1279 m s lijeva i samog Kremana s desna. Ubrzo ulazimo u snijeg i slijedimo stope pričića medvjeda koji je otisao nešto prije nas. Računamo da nemamo isti cilj i da se nećemo pobliže upoznati. Nakon četrdesetak minuta lagana hoda stiže se na lijepu livadu. To je ona žuta pjegja što se vidi iz Bruvna, a zove se Ledina. Ljepša je nego se pomisli gledajući je iz daljine. Široka oko 200 m, dugačka skoro kilometar, magnuta prema dolini i šumskim pojasmom odijeljena od stjenovitog vrha, prava je oaza mira i lijepih pogleda. Na sredini livade dva su nepresušna i jaka izvora. Prvi je donekle ogradien kamenim pločama i u prvima metrima tok nadsvoden, a spominje ga Rudolf Horvat u svojoj knjizi »Lika i Krkava« tiskanoj godine 1941. gdje kaže: »Vodovod je godine 1885. dala izvesti hrvatska vlasta u Klapavici kod Udbine. Tamo je u duljini od 4300 metara dovedena voda iz vrela na Kremenu koje se nalazi 1300 m iznad razine mora. Vodovod ide do raskrižja ceste prema Udbini i visini od 738 m, a ima 2 izljevna bunara i 2 napojišta za stoku. Promjer cijevi za taj vodovod iznosi samo 10 centimetara; zato je tekući metar cijevi stajao samo 2 forinte i 60 novčića.«

Danas od vodovoda i cijevi nema ništa, vjerojatno je sve propalo u prošlom ratu. Samo oklesano kamenje u okolini izvora podsjeća na nekadašnje radove, kao i dobra

Kremen s Ledine

Foto: Dr Z. Poljak

staza što od izvora odlazi prema zapadu i kasnije prelazi u kolni put što silazi u neko od sela ispod južnih obronaka Kremana.

Tko voli vrludati nepoznatim predjelima može pronaći na istočnom rubu livade, baš tamо odakle smo joj prišli, jedva vidljivu stazicu koja ravno uzbrdo kroz šumski pojasi stiže u stijene i svladava ih na onom mjestu gdje se šumski pojasi najviše približio grebenu. Uspust se mogu uočiti i neke druge stazice koje govore za nekadašnje često korištenje izvora i kremenskih pašnjaka i njihovu važnost za stanovnike ispodkremenskih zaselaka.

Opet smo na snijegu, ali i na grebenu koji nas vodi do piramide na vrhu. To je betonski triangulacijski stup i na njemu svježe naličena oznaka visine i inicijali ŽP, koje nismo morali dugo odgonetavati da bismo saznali tko je ljetos bio ovđje.

Vidik s vrha nešto je posebno. Velebitski vrhovi iporedani su kao u dlanu, s druge strane Plješivica i iza nje bosanske planine. I mnogo drugih vrhova sa svih strana od kojih su oni u Ličkom sredogorju najmanje poznati i najmanje posjećeni. Svuda naokolo pružaju se brežuljci kao smirenii valovi nadvisujući mršava kraška polja. Ponegdje pasu stada ovaca i goveda što je premašlo za ova šutljiva prostranstva nekad bogata stokom. Koliko je lijepih i neopisanih detalja u vidokrugu? Svaka ova padina i brežuljak

Izvor na Ledini

Foto: Dr Z. Poljak

mogu pričati svoju povijest, jer je ona na ovom svojevrsnom razmaku listoka i zapada, sjevera i juga bila često okrutna zbilja gdje se je odigralo bezbroj krvavih okršaja od najstarijih vremena do narodnooslobodilačkog rata.

Prema sjeverozapadu je Udbina na svom 830 m visoku brežuljku, a prema zapadu selo Komić s dobro vidljivim ostacima gole-

ma dvora bana Ivana Karlovića. Na istoku preko Šumske ceste druga je lijepa divada zvana Bansko. Kao sjene nad njom razvlače se misli o njezinu imenu. Cijeli je ovaj kraj bio godinama nesigurna granica s Turcima. Sove strane pridolazile su hrvatske bamske čete i možda je tu negdje b'lo vojno vježbašište ili nešto slično, bansko, od čega ostade imen. A ime Kremena? Knjige kažu da bi moglo poteći od riječi gorjeti, sjati, ložiti što se podudara s njegovim istaknutim položajem i dobrim vidicima, pa se ovdje nekada mogao paliti krijes, kako je to bio običaj na mnogim sličnim vrhovima. A možda potjeće i od riječi »kresati« što bi se moglo odnositi na strme stijene njegova vrha.

Okrećemo se na vrhu upijajući ljepote što u t'šini lebde oko nas. Ponajviše privlači Velebit i onaj smješni pojasi što blješti na suncu. Eto, sad smo ispunili želju — došli smo na Kremen, a koliko smo ga puta promatrali sa svih onih vrhova i poželjeli upoznati njegove staze. I nikada nećemo saznati koliko se bitaka odigralo na ovim šumovitim obroncima i sada osamljenim istazama. Za jednu, tešku, znamo. Bilo je to godine 1944. kad je izdajom napadnuta partizanska bolnica i ubijeni mnogi ranjenici i osoblje, a među osobljem bio je dr Josip Kajfeš. Bilo je to na zapadnom obronku u zaseoku Krčana, u doba kad ovi krajevi nisu znali za mir n' za milost.

Nemojte zato motorizirani planinari projektiti žurno cestom između Udbine i Bruvna. Obazrite se i uočite Kremen. Njegov vrh i Ledinu pod njim, ako ih posjetite, nadoknadt će vam nekoliko sati izgubljena vremena. I s kamena na kamen slagat će se jedna za drugom priče iz davnih vremena, neće ih prekriti ni sumrak što se uvlači u šume, ni noć mrkla što izvire iz brda, jer će u vedroj noći i zvijezde nastaviti splitati povijest ove planine i ovog kraja.

Jutro na Kapi Moračkoj

UZEIR BEŠIROVIĆ

SARAJEVO

Jutro neveselo. Visoravan Krnovo. Usnuli prostrani pašnjaci Lukavice. Dugo ih gazišmo. Jutarnja izmaglica zasićena je mirisom svježih sjenokosa.

Prolazimo podno dugih i slikovitih kamenih barijera Gackove grede. Katuni i stočari u njima još spavaju. Psi, ti vjerni čuvari stada, laju na nas, i tako svojim gospodarima najavljuju našu prisutnost u njihovoј bližini. Mi prolazimo i ne marimo što psi laju i nastoje nasnuti na nas, jer su vezani.

Ispod Malog Žurima pojavljuju se prvi jutarnji zraci purpurnog sunca. Masiv Velikog Žurima još je u polusnu, kao što su i

žurimski, odnosno piperski katuni. Prodosmo ih tiho i nečujno, kao uljezi.

Slab jutarnji vjetrić leprša nad zemljom. Trava je već požutjela od silne ljetne jare, pa su tako pašnjaci postali oskudni. Sunce se odbija od hladnog kamena kao od metalra, pa tako sunce i kamen igraju svoju čudnu jutarnju igru sjena.

Jutro odmiče. Dan navire, kao oblaci pred buru. Uspinjemo se prema najvišem vrhu Moračkih planina. Ispred nas u kamenjaru naglo prhnu jato jarebica sa svojim prodornim »trrr«. Svuda oko nas gluho sivo kamenje, s čupercima oskudne trave. Nerijetko se

u uvalama bjelasaju naslage »pokojnog« snijega, koje ni sunce ni vjetar ne uspiješe otopiti tokom cijelog ljeta.

Sunce je ojačalo, kada smo mi zašli na sam vrh Kape Moračke (2227 metara). Vrh koji je vječno zagledan u nebo. Rojevi leptira ljube se na vrelom suncu. Vreli i opijeni od ljubavi i sunca odlijeću hitno i nepovratno. Kratko traje njihova igra i ples, kao i njihov sam život.

Dvije čobanice su pjevale: »Mila majko, ukopaj me ispod trešnje. Ne udaj me u Liješnje*. A kad su nas vidjele, stidljivo su nestale u obližnjem kamenju. Do nas su stigle njihove koze i opkolile nas na samome vrhu. Kako su samo vješti penjači te brdske koze** Rijetki su im premci među četveronošcima. Divokoze su im jedina konkurenacija.

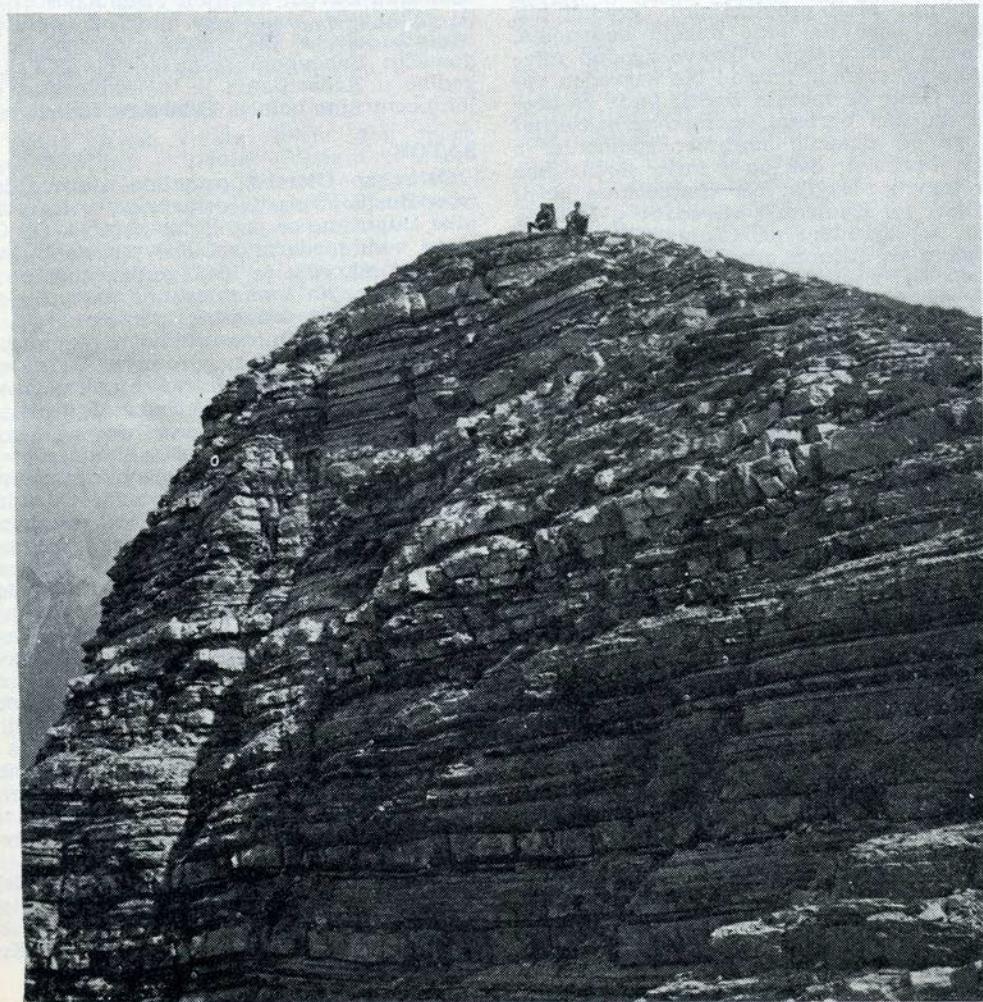
Odavde, s prijestolja orlova, pružaju se dalekosežni vidici. Susjedni masiv Sinjaljevine, ta surova ljepota, odavde izgleda sasvim blizu i veoma lijepo. Babi Zub, Sto, Zebavac, Maganik, Tali, Lukanje Čelo i drugi nagi dominantni vrhovi, pravi gorostasi, neo-

doljivo nas mame da im što prije pođemo u pohode.

Oni koji su imali priliku stajati na ovom vrhu, pamte njegove nenadmašne vidike. Međutim, mi ovog puta nismo imali sreću jer su olovni kišni oblaci s hladnim vjetrom nezaustavljivo navirali. Prijeteći su prodirali, kao neki novi nepoznati i nepoželjni svijet. To je bio razlog što smo hitro napustili ovo divno mjesto. Hitro smo se udaljili s pļeca Kape Moračke. Žurili smo prema Kapetanovu jezeru. Naoblaćeno i srdito nebo sručilo je ma nas hladan pljusak kiše, tako da smo bili prokisli do kosti kad smo stigli do obale jezera. Ušli smo u napušteni katum, da se osušimo i odmorimo. Ovdje, u drvenim kolibama, vječno je prusutan miris i dah tora, ovčijeg runa i vrele varenike. Pored trave, to su najčešći mirisi koji nas neodoljivo privlače u naše daleke planine.

* Liješnje je najvisočije selo u Morači, najbliže vrhu kape Moračke.

** Koze u svim krajevima naše zemlje bile su zabranjene prvih poslijeratnih godina. A eto, ljudska sentimentalnost u ovom kraju ih sačuva i skloni u ovim vrelitetima.

Planine oko Glamoča

KLIK SAKIB

JAJCE

Kad god bih posjetio Glamoč i njegovu okolicu pitao bih se: »Zašto planinari zaoblaze Glamoč?« Pa to je pravi raj za svakog planinara. Tu svaki značijeljnik može da zadovolji svoje želje. Citajući ovaj članak moći ćeće ponešto da saznote o ovom gradu i okolnim planinama i bit će mi velika nagrada da se netko po ovom putopisu uputi put Glamoča i njegovih planina. Zato sam ga i napisao.

Grad se nalazi na prostranom Glamočkom polju na visini od 1031 m nad morem, stidljivo se penjući uz obronke Skoka i Rajana. Da je grad vrlo star govore nam mnogobrojni spomenici koji se susreću skoro na svakom koraku.

Sirom BiH može se naći mnogo starih utvrda koje se zovu »Gradac« ili »Gradina«, a bile su sagrađene u ono davno nesigurno doba da u slučaju opasnosti služe kao zbjeg (refugium). Mali provincijalni gradići bili su suviše slabi da sebe opkole bedemima, nego se u blizini tražilo kakvo zgodno mjesto, kako po prirodi, i tu bi bio sagrađen refugium. Često se moralо žuriti; kada se očekivala najezda barbara, uzimao se materijal do koga se dolazilo najbrže: spomenici s groblja, hramovi, čak su i kuće služile kao grada takvih refugija. Na Glamočkom polju »Gradina« na Kamenu i »Gradac« u Halapiću bili su sagrađeni na takav način. Oboje su građeni po sličnom planu i to dobro, tako da možemo zaključiti kako su ove dvije utvrde možda spadale u red onih »Frura« i »Castellun«a građenih po naredbi Cara Jurišnjana (527-565).

Povijest kaže da se 30.000 Glamočaka odseilo u primorje i na otoke zbog čestih progonstava raznih osvajača. Grad je davno postao i davno se u njemu počela raditi kultura. O tome svjedoči nekoliko srednjevjekovnih spomenika. Današnja cesta Glamoč-Mlinište zapravo je rimska cesta koja je vodila iz Salone u pravu Banjaluke. Ne zna

se točno kada je bila sagrađena. Vjerovatno ju je sagradio Dolabella, ali pouzdano je da ju je u III vijeku obnovio namjesnik Konoratus.

Spomenimo i fragment velikog kamenog raspeća koje se prije prošlog rata našlo u Glamoču, a po ocjeni historičara ubraja se u najveća vajarska djela Srednjeg vijeka; čuva se u Sarajevu u Žemaljskom muzeju.

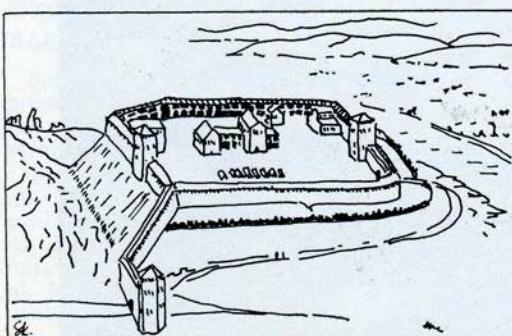
Glamoč je grad vrlo burne prošlosti. Najveći broj groblja i najveće nadgrobne spomenike sreću sam u glamočkoj okolini. Svi ti spomenici, svi ti natpisi na njima, govore o životu seljaka, ratnika, vladara i sirotinja, o ljubavi, o životu. Ova groblja su skamenjena kultura davnih pokoljenja što ih ostaviše u amanet novim naraštajima s porukama života.

U toku NOR-a godine 1941. u Glamoču je formiran čuveni bataljon »Budućnost« koji su sačinjavali uglavnom ljudi iz Glamoča i okolnih sela, a 1942. godine Glamoč je bio domaćin Vrhovnom štabu i CK SKJ. U te godine u Radaslijama je bio ekonomski odsjek i centralna bolnica Vrhovnog štaba.

ŠATOR

Ostavimo Glamoč, ostavimo njegova jezera u Busiji i Hrastu, ostavimo sve te spomenike i uputimo se put Šator-planine. Od Glamoča vodi moderni asfaltni put do Suhopoplja (934 m), gdje je 1943. godine poginuo Ivo Lola Ribar. Na tom mjestu je sagrađen spomen-dom i uređen park posvećen Loli. To je stjecište novih naraštaja, to je učionica gdje nastava nikad ne prestaje. Tu od spomen-doma na lijevu stranu se odvaja makadamski put što vodi za Šator. Put je jako dug i nezahvalno ga je proći pješice. I to se da riješiti uz pomoć Šumskog preduzeća »Šator« iz Glamoča. Naime, ispred uprave preduzeća ujutro rano kreće autobus za radničko naselje Medugorje (Šator). Ni jedan putnik neće biti odbijen, pa tako ni planinari. Ako ste se odlučili za pješačenje, krenite markiranim trasmis transverzale »Mladost« i za 4 do 5 sati ste na Medugorju. Ovdje je jedna od najvećih masovnih grobnica naše borbe: više od 2000 nedužnih ljudi ostavilo je svoje živote na toj planini. U više od dva metra dubokom snijegu izbjeglice su noću založile vatru. Borci su stajali i hodali u snu. Onda je stigao glas: Nijemci nadiru od sela Popovića! Sa svih strana su dopirali povici. Mnogo boraca i naroda ostalo je na vječnoj strazi u ovoj planini i jezeru. Od Kosturnice na Medugorju kroz visoku travu stazom krećemo put Šatora (1872 m).

Za izlazak na vrh bit ćeće nagrađeni dalekim vidicima. Pred nama je kao na dlanu šatorsko prostranstvo: Crni Bat, Šatorska Lisina, Vrletna strana, Mali Sator, Kuso

Refugium na Glamočkom polju (rekonstrukcija)

brdo i kao komad stakla što svjetluca na suncu, Šatorsko jezero. U daljini se plave vrhovi Klekovače i duga linija Dinare. Ono što će svakom posjetiocu Šatora ostati u duhom sjećanju je ledničko Šatorsko jezero na visini od 1450 m nad morem. Površina mu je 40.000 m kv., dubina do 14 m. Zahvaljujući skladu priticanja i oticanja njegovih voda, razina mu je stalno ista. I gotovo nestvaran prozor: gore, 500–600 m snijegom pokrivene stijene Babine Grede, dolje plavetna voda okružena oniskim, durašnim travama. Kao plavo biserino oko trepavicama! Na vidištu tek poneko, munjama i gromovima opaženo staklo bora.

Oko jezera ima mnogo vrela. Najveće i po legendama najpoznatije je Bulino vrelo. Slijepa djevojka, tužna i kukava, došla je da se utopi u jezero. A kada je došla na prvo vrelo, umila se studenom vodicom. I, šta mislite? Odmah je progledala».

Dugo i ustajalo žive legende. Sve na ovoj planini i ispod nje ima dugu povijest, korjene u tradiciji, trag u sjećanjima. Stoga ni najbolji majstor pera i kamere ne može sve zabilježiti. Zato Šator treba proći, vidjeti i osjetiti. I tko jednom osjeti ovu planinu, planinu želja i snova, planinu nad planinama, vratit će se ponovo na Šator i Šatorsko jezero, neće mu biti put ni dug ni naporan.

HRBLJINA I SLOVINJ

S jedne strane Velika Golija, a s druge strane Hrbljina i Slovinj stiskaju i onako uzani dio Glamočkog polja koje se ispod Cincara ponovo proširuje dobivši malo slobode. Taj dio Glamočkog polja krasí velik broj malih jezeraca od kojih se najviše ističe Bukvensko jezero. Kada se u proljeće otapa snijeg u obližnjim planinama, daje sliku prostranog jezera. Pretpostavlja se da sva voda otječe potokom ponornicom Kriva Jaruga.

Prvo što će svakog zaljubljenika prirode privući kad se zatekne u Glamoču, jesu prostrana gola prostranstva Hrbljine i Slovinja. Suma se rijetko susreće, ali ono malo se dobro čuva. Iz Glamoča se dobro vide i izraziti vrhovi Hrbljine: Matrag 1413, Amzića 1435, Slavić 1506, Bumac 1402, i najviši, bezimena kota 1526. Iz Potkraja Brda, Isakovića i Dubrava su glavni prijaci za Hrbljinu. Iz ovih sela su i vlasnici ljetnih stanova na Hrbljini.

Zajaruga i Potkraj su glavna ishodišta za Slovinj. Na ovoj planini se ističu tri vrha svojom visinom i elegantnom linijom. Mali Slovinj 1588, Veliki Slovinj 1669 i najviši vrh visok 1746 — Sajkića kuk, poznat u narodu pod tim imenom. Na kartama nema imena, stoji kao bezimena kota 1746 m.

Hrbljinu i Slovinj ne razdvaja nikakva velika dolina ili vodenii tok, skoro kao da su jedna planina i osobine su im iste te se stoga o Hrbljini i Slovinju može govoriti kao o jednoj planini.

Planinarsko društvo »Energoinvest« iz Sarajeva je ove dvije planine spojilo, zajedno s Vitorogom i Cincarom, trasom transverzale »Ivo Lola Ribar« (vidi NP 3–4, 1977 str.

Na vrhu Šatora

Foto: K. Sakib

82) vodeći tom prilikom računa da se prođe kroz najinteresantnije predjele ovih planina. Obilazeći ovu transverzalu mnogo toga ćete saznati o ovim dvjema malo poznatim, ali nadasve lijepim i interesantnim planinama.

Svi oni koji se bar malo zadrže na Sloviju i Hrbljini bit će zadivljeni ljudima koji žive na ovim planinama. Koliko gostoljubivosti i prijaznosti u tih ljudi, kolika snalažljivost, posebno za ljetnih dana kada s vrlo malo vode treba da izdrže i stoka i gospodari. Za vrijeme ljetnog perioda mnogobrojne porodice izjavljuju svoju stoku na Hrbljinu i Slovinj. Poznate porodice s Hrbljine i Slovinja po uzgoju ovaca i proizvodnji mlijecnih proizvoda premašuju proizvodače sa Vlašića. Velik je broj stočara od Jajca, Skender Vakufa, Kotor Varoši i drugih mjesta Bosanske Krajine koji svoju stoku za vrijeme ljetnih dana izgone na ove dvije planine.

VELIKA GOLIJA

Preko Rajana (vrh sa TV tornjem) u daljini se vidi bjeličasti vrh Velike Golije. Njegova elegantna linija privući će mnoge zaljubljenike planinskih vrhova.

Iz Glamoča se dobrim planinskim putevima i stazama za svega 3–4 sata može stići na Veliku Goliju. Put počinje iz Glamoča prolazeći kroz Busiju, pri tom nailazeći na bazen, jezero i vodenicu koju narod naziva »Titov mlin«. To je zbog toga što je 1942. godine Vrhovni štab i CK SKJ boravio u ovoj vodenici. Put iz Busije dalje vodi preko Jasica u pravcu Hamzinog vrha (1306 m). Pred sam uspon na vrh desno se odvaja staza i vodi na nj, dok lijeva staza vodi na bezimenu kota 1498 i dalje u Borovu planinu. U podnožju kote 1563 ponovo dolazimo na raskrije puteva. Desno ide za Ravne doce, a lijevo vodi na oveće proplanke zvane Poljanica gdje se nalazi i zapušteni bunar.

Na Poljanici (drugi proplanak) se sastajemo sa stazom što preko kote 1563 i Rudine dolazi iz Podgradine, sela na putu Glamoč—

Livno. S Poljanice je najbolje uspeti se na najviši vrh Golije, bezimenu kote 1892 m, a potom po grebenu preko manjeg uzvišenja na Veliku Priviju 1891 m. Od Velike Privije greben Golije se lagano i u dugoj liniji spušta do Male Privije 1681, pri tom prelazeći četiri uzvišenja. Strmina što nas je slijedila s naše lijeve strane, naglo je zavila na desnu i tako do sela Priluke u Livanjskom polju. Najpogodnije je da se s Male Privije obrušite niz Jasikovu kosu u Samograd i dalje na cestu Glamoč—Livno. To je jedan od najlakših pristupa Goliji, ali ne i najljepših. Od sela Korične je najbolji pogled na ovu planinu. Odatle se vidi Golija u cijeloj dužini s vrhovima: Velika Privija 1891, Mala Privija 1682 i zatim bezimene kote 1762, i 1831 m.

Ni približno nisam rekao od svega što bi se moglo reći o neškorištenim ljepotama Glamoča i njegove okolice. Malo je gradova koji se mogu pohvaliti ovako lijepom priro-

dom. Ovaj se grad po legendama starih stanovnika Glamoča i nije rodio gdje je danas. Te legende kažu da se Glamoč rodio s druge strane Skoka (1150 m) i da se počeo razvijati na velikoj livadi, usred velike smrčeve šume, koja se zove Poljana. Glamočaci je zovu Gradska poljana baš po tome što se grad tu počeo razvijati. Tu su i ruševine tvrdave Medvjedgrada koje idu u prilog svim ovim legendama kao i keramički komadići koji se mogu iskopati na Gradskoj poljani.

Nisam mogao saslušati te priče, a da ne odem na mjesto gdje su nastale. Iz Glamoča krećem u pravcu Kuka. Zaobilazeći ga s desne strane, izbijam na Medvjed potok. Naставljam stazi.com uz potok do Medvjedgrada i dalje na Poljanu. Predio koji smo mogli sebi dočarati dok smo čitali slikovnice kao djeca o princezama i prinčevima i njihovim dvorcima. Jedan takav dvorac je tu mogao biti — a i bio je.

Treće čovječje doba i planinarstvo

Dr KUNO VIDRIĆ

БЕОГРАД

U Jugoslaviji živi preko 600.000 građana starijih od 65 godina, a u narednim godinama ta se brojka može još samo povećati. Samo po sebi postavlja se pitanje što treba uraditi da im starost bude što podnošljivija, zdravija i sadržajnija.

Ovome u znatnoj mjeri može da doprinese planinarstvo, kao aktivnost koja se može obavljati kako grupno tako i individualno, koja nije vezana za određeno vrijeme ili mjesto, koja odgovara svim socijalnim kategorijama i skoro svim starosnim stanjima. Osim toga, a za razliku od ostalih oblika fizičke kulture, u planinarstvu se koristi hodaњe kao prirodan način kretanja kroz cijeli život s tim da se sve to izborom terena, godišnje dobi, područja, visine itd. može prilagoditi želji, ukusu i mogućnostima svakog pojedinca.

Za onoga koji kreće u planinu važno je i to da ima ovde mogućnosti da se i potvrdi, što je od naročitog značenja baš za starije osobe, koje to više ne mogu da urade na radnom mjestu. A to potvrđivanje ide od uspešnog uspona na neko manje obližnje brdo ili do planinarske kuće, pa sve do osvajanja viših i najviših planinskih vrhova, i sve to u zdravoj, čistoj i osvježavajućoj prirodi.

Jasno je da će i u starijoj dobi to veći broj ljudi odlaziti u planine, što se veći broj i ranije bavio ovom vrstom fizičke kulture i što je veći broj motiviran ne samo zdravstvenim već i drugim faktorima koji se uklapaju u planinarstvo.

Sve je veći broj planinara koji se po planinama kreće tragom planinarskih transverzala koje su, uglavnom, dobro trasirane, ozna-

čene i opisane. One mogu da zadovolje sve želje i užuse ljubitelja planina, a unose — pored natjecateljskog — i duh osobnog potvrđivanja, pa mogu da budu snažan podstrek i starijim godištima u obilaženju planina i u osvajanju planinskih vrhova. Svakako treba kod toga uzeti u obzir i razlike u fizičkoj i zdravstvenoj sposobnosti starijih planinara u savladavanju teškoća, na koje nailaze u obilaska transverzala. Ipak je potrebno da se i oni zadrže u što većem broju i što duže u ovom, neobično stimulativnom načinu planinarenja.

Ovoj kategoriji planinara, doduše, stoji na raspolaganju velik broj transverzala, od kratkih i lakih, koji predstavljaju pješačenje kroz planinski svijet, do teških zbog osobina terena i vremenskih prilika koji na njima vladaju. Zbog toga ne bi bilo na odmet da se, baš radi snažnih motivacija koje transverzale unose u planinarstvo, kod predstojećih razgovora o transverzalamu također razmotri mogućnost, da se starijim godištima učine neki ustupci. Kod toga mislim da bi im se »beneficirao« broj ili količina obaveza, gdje to način realizacije i ocjenjivanja dozvoljavaju. Tu bi mogle postojati i gradačice da se, naprimjer, planinarima od 60-70 godina starosti beneficira 10% a onima preko 70 godina 20% ili slično.

Na ovaj način zadržat će se veći broj starijih planinara i kroz dulji vremenski period u ovoj, na svoj način vrlo atraktivnoj vrsti planinarenja, uzimajući pri tom u obzir, da je sve veći broj planinarskih transverzala koje, svakako, nisu namijenjene samo mlađim uzrastima.

Mačak planinar i drugi susreti

IVO SLAVIČEK

OSIJEK

Jedno od značajnih obogaćivanja doživljaja u gorama susreti su sa životinjama. I to podjednako dragi oni s »divljima«, kao i s pripitomljenima, ljudskim pratiocima. Među uzbudljivije pripadaju, dakako, susreti s divljacima, bili to kozorozi, srndači, medvjedi ili svisci, ali svoj čar imaju i susreti s domaćim životinjama koje u posebnu ambijentu znaju ostaviti nezaboravan dojam.

Uostalom, tko voli prirodu, ne može biti hladan ni prema njenim stanovnicima, a oni se u posebnim situacijama znaju pokazati kao dražesni, pametni, ljupki ili prefrigani. Dabome, ne samo u planinskoj prirodi, no ondje je odnos čovjek — životinja nekako prisniji, čišći, kao i zrak koji ondje udišemo. Ovo nekoliko crtica posvećujem svojim brojnim »četveronožnim priateljima« koje sam stekao u gorama i na njihovim podnožjima...

Mačak-planinar

Na povratku s napuštene planine Čiprije ispod Tošca, punе zgrada u propadanju, na putu od Vodnikova doma prema Uskovnici pogled mi se zadrža na licima troje ljudi triju dobnih skupina: dječaka, mlađa čovjeka i starca. Svima im je zajednički bio izgled neke razdraganosti i razneženosti, a pogled uprt na tlo pod strehom stare sirarne na Uskovnici. Slijedio sam njihov pogled: bio je prikovan na mladoga bijelo-tigrastoga mačka koji je s golemim uživanjem i ništa manjom halapljivošću lizao iz neke posude mlijeko. Nisam se čudio njegovu teku: ono planinsko mlijeko hrana je kakvu samo poželjeti može ne samo mačak, nego i čovjek.

Bio je pri kraju obroka, zastao, pogledao oko sebe, pa se počeo oblizivati. Starac — taj ga je nahranio — promrljao je nešto poput: »Taj ima tek!«, mlađi čovjek se zahvalio, dječak krenuo prema Koči na Uskovnici. Tada se mlađi čovjek — shvatio sam da je on vlasnik mačka — obratio životinjici što je očito bila zadovoljna: »No, pojdamo dol!« i mačak ga posluša, te krenuše prema koči. Krenuo sam za njima i na svoje začuđenje saznao da ne žive ondje gore, nego da su došli taj dan iz Ljubljane, automobilom do Rudnog polja, a odande obojica pješice (!) do Uskovnice. Ljubljancin se hvalio da je mačak sav taj put, od kojih 4 do 5 km, prešao pješice, trčkarajući za njim ili čak pred njim.

Uza sve divljenje tom »planinarskom podvigom« očito mlade životinje koja baš nije strastveni pješak, ostao je i neugodan osjećaj da nije baš red tako što tražiti od ljubimca koji doduše voli plotove i krovove, ali nije stvoren za lutanja planinskim stazama.

No na kakav je prijem naišao u Koči na Uskovnici, nadmašilo je moja (vjerojatno i njegova) očekivanja. Opskrbnica se raznežila nad lijepom životinjom, odmah pozvala »muca« u kuhinju i obilato ga nahranila ostacima mesa što su gosti ostavili tog dana za »kosilo«. Kad se vratio iz kuhinje, izgledao je »posve drugi čovjek«, s trbušićem poput bubenja. Odmah je u blagovaonici potražio gdje će odspavati, pa je na kraju završio na krilu jednog od gostiju, obujmivši šapicom njegovu ruku i poslije duboka uzdaha tvrdio zaspao, dok su opskrbnica i gosti pripovijedali obilje priča o tome kako mačke i psi umiju biti pametni...

Na zadovoljstvo svih prijatelja životinja, povratak je mačku bio znatno lakši. Pošto se četveronožni Ljubljancin dobro naspravo, a dvonožni konzumirao lijep broj čaša cvička, došao je čas povratka prema automobilu, pa nazaj u Ljubljanco. Ali sada je gaza da izvadio neku vrećicu, gosti su provjerili da se kroz nju može dobro disati, i onda je mačak-planinar strpan u nju i povratak nije bio više na vlastitim šapicama. I red je, jer tako malih gojzerica nigdje i nema...

Pasja sućut

Navratiti u dolinu Tamar, bilo od Planice, ili sa Slemena odnosno čez Grlo, a ne posjetiti izvor Nadiže — teško je i zamisliti. Taj puta vraćali smo se od Nadiže prema koči, kad nam pogled zapeo na prizoru na travnjaku: na njemu ležalo je janje, a pored nje ga pas. Usko stisnuti jedno uz drugo.

Prišli smo da ih promotrimo i vidjeli da je janje teški invalid: obje su prednje noge bile prebijene i nije moglo nikamo, no pas je ne samo ležao uza nj, nego ga čak povremeno lizao i kao tješio. Saznali smo od opskrbnika odakle je janje vjerojatno došlo (jer u cijeloj dolini nije bilo ovaca). Čini se da ga je negdje ugrabio orao, nosio, pa — tko zna zašto i kako — ispustio, i ono je u padu prebilo noge. Kako je u dolini bilo ljudi, a i pas, orao se nije usudio nazad po plijen i ostavio ga.

No najljepše je bilo to, što je pas odmah prišao janjetu i kao da ga je »uzeo pod svoje«. Kažu da se preko noći nije micao od njega, grijući ga i »tješeći«. Pomislismo: ne daju li nam životinje ponekad uzor, čak i »lekciju« iz humanosti?

Raspoloženje prema prigodi

Kasnojesenski boravak na Jezerskom došao je u čas kad se ondje odigravao zanimljiv prizor: birma. Zanimljiv utoliko, što su fanti i dekleta za tu priliku osvanuli u narodnim nošnjama, pa su naši foto-aparati imali dosta posla. No zanimljivije od svega

bilo je dolaženje do Ožbolta, 903 metara visoke, lijepo položene razgledne točke, gdje su se mlađi Jezerčani okupljali. Oni u narodnim nošnjama došli su zaprežnim kolima, koje je vukao snažan seljački konj, sav okićen vrpcama, i on nekako »svečano raspoložen«. Vjerojatno se veselje njegovih mlađih putnika prenijelo i na njega, pa je sam kasnko razdragano, kao da shvaća da je i on pripomogao općem ugodaju. Kad su se mlađi iskricali iz kola i otišli, dobro sam i pomo razgledao tog zdravog i snažnog konja, a on je uzvratio pogled s nekim izrazom simpatija i gordosti. Vjerojatno je dobro osjetio da su ti ljudi što ga gledaju prijatelji životinja i to uzvratio spontanom simpatijom.

No taj bismo susret možda i zaboravili, da se istoga dana poslije podne nismo ponovo sreli s istim konjem. Vraćajući se s jedne kraće ture, naišli smo pred mjesno groblje baš u času kad se približavala sprovodna povorka. Najprije su išli lovci u svečanim

lovačkim odijelima s puškama preko rameна, a za njima isti je konj vozio na posljednjoj vožnji nekog lovca.

Pred strminom pred samim grobljem lovci su uzeli svog preminuloga druga na ruke i ponijeli lijes prema gore. Stojeci po strani, skinutih šešira, gledali smo za njima, a onda pogledali konja. Osjećajući opće raspoloženje, on je bio posve drugog izraza nego na svečanosti prijepodneva. Iz njegovih očiju izbjala je neka ozbiljnost kao da razumije što se događa. (A tko može tvrditi da i ne razumije, na svoj posebni način?) Kad su lovci opalili salvu u posljednju počast svoje preminulom drugu, konj je samo lagano strignuo ušima. Ali kad smo prošli pored njega i ponovo ga pogledali pogledom punim simpatija, u njegovim ozbiljnim očima vidjeli smo i opet uzvrat simpatije. Očito nas je prepoznao, ali u tom konjskom pogledu nije više bilo razdaranosti kao u pretvodnom susretu.

Publicistika

● **Berdović: Minulo doba.** Naš suradnik iz Dubrovnika, Obrad Berdović, objavio je u vlastitoj nakladi 1979. godine svoje memoare, među njima i planinarski zanimljivih odlomaka, u posebnoj knjižici od 115 stranica. U knjigiju je uvršten i njegov članak »Ljetni izdig u na katune« koji je izasao u NP 1976, str. 217.

● **Statut Planinarskog saveza Hrvatske,** Pravilnik o radu Sudačasti i Pravilnik za dodjelu priznanja tiskani su siječnja 1980. u obliku brošure od 16 stranica, formata 20 × 14 cm, u nakladi od 300 primjeraka. Budući da se novi Statut, iz temelja razlikuje od onoga prije poslijednje skupštine Saveza, bilo je potrebno da se u cijelosti ponovno objavi. Sva društva u Hrvatskoj i svi članovi Predsjedništva dobili su po jedan primjerak.

● **Budite član planinarskog društva!** Pod tim naslovom tiskao je Planinarski savez Sarajeva ukušan propagandni plakat 45 × 65 cm, s lijepom višebojnom fotografijom Uzeira Beširovića, nad kojom stoji: Planine vas zovu. Vrlo dopadljiv poster, inspiracija koju valja iskoristiti.

● **Sime Balen: Jablanac:** povjesna skica, prigodom 800. obljetnice, Zagreb 1979, vlastita naklada, 70 stranica 13 × 20 cm, 15 slika, broširano, sa slikom na naslovnoj stranici. Ova knjižica zanimat će one naše planinare koji prigodom posjeta Velebitu prolaze kroz Jablanac ili se koriste planinarskim domom u Jablancu.

Povijest Jablanca usko je vezana uz Velebit i zbog toga se u knjizi mogu naći brojni podaci koji će zanimati planinara, tako npr. o pretpovijesnoj gradini na Klačnici, o golemom suhozidu od Panosa ravno u Velebit u kojem je nadjen Dolabellin rimski natpis, zatim podatak da je Vidikovac na Kuku iznad Zavrtnice sagradio oko 1900. župnik Vinko Butorac, da je gornja staza u Zavrtnicu sagradena uz pomoć hrvatske vladе, da je prijeratna pilana presejena poslije rata na Alan ali je izgorjela, da je zasluga za izgradnju žičare na Alan dra Slavko Komara, tada ministra trgovine i industrije. Pisac je suradnik Naših planina.

● **Foto-amater** broj 4, 1979, bilten Foto-sekcije PD »Ivantčić« u Ivancu, donosi popis izložbi na kojima su članovi izlagali 1979. godine te rad Sekcije. U 1980. održat će Sekcija jubilarnu X. izložbu.

● **Turista magazin,** budimpeštanski časopis na madarskom jeziku, dobio je u broju 9/1979. kao posebni prilog od 32 stranice malog formata vodič na Durmitor i Maglić, iz pera dra Gabriela Andrasa. Na žalost, bez slika i karata.

● **OSA,** planinarski list Omladinske sekcije PD »Zeljezničar«, broj 3 i 4/1979. izasli su svaki na oko 54 stranice sa standardnim rubrikama. Broj 3 je većim dijelom posvećen izletu u Grčku, a u broju 4 ima za svakoga po nešto.

● **»Alpinistički razgledi«** broj 3/januar 1980., donose treći nastavak

iz serije Veliki pioniri alpinizma, ovaj put članak o Ottu Herzogu. Slijedi članak M. Surca: Sto je smisao i gdje su granice alpinizma?, dva članka Cirila Debeljak-a i jedan M. Vošanča, sva tri su razmišljanja o raznim penjačkim pitanjima. Bine Mlač nastavlja opisivanje Piz Badile. Janez Bizjak osvrće se na slovensku alpinističku literaturu u 1979., a Nada Mlač piše o brojnim novim usponima u Alpama iste godine. Prvenstveni usponi u Močrici i Kompotelli (Kamniške Alpe) popraćeni su ilustracijama. D. Metljak opisuje jednu vrstu dinamičnog osiguranja, a B. Mlač tehniku penjanja s derezama. Ukupno 28 stranica. Izdavač: Komisija za alpinizem Planinarske zvezde Slovenije, Ljubljana, Dvoržakova 9. (Z. P.)

● **»Planinar«** (Šid) broj 20–21, decembar 1979, 15 dinara, 44 str., adresa: »Planinar« 22240 Šid, Kirićeva 44A (dvorište Doma omladine). Uskrsnuo od mrtvih! Na omotu pogrešno otisnuto da se radi o broju 18–19 (taj je već odatno izšao). Novost: omot sa slikama u koloru, tema Himalaja, autor Radivoj Kovačević. Sažraj je teško predočiti jer je bezbroj kraćih priloga, razne tematike, iz cijele Jugoslavije. Uvodnik: naša ekspedicija na Himalaju, piše R. Kovačević. Novi glavni urednik: Radivoj G. Lazić (Miča M. Tumarić odselio u Novi Sad). Iza naše republike: Na vrhu Otočevca (Kornati), Poziv na Klek, Izvor podno Velebita na Vratniku. (Z. P.)

Bijele i Samarske stijene zaštićene

Mr ŽELJKO KAŠPAR

ZAGREB

U svojoj knjižnici »Kroz Veliku Kapelu i Velebit do mora« (Zagreb 1924) dr Miroslav Hirtz prvi je opisao ljepote Bijelih stijena. Njegov prekrasni opis ponukao je mnoge tadašnje a i kasnije planinare da posjeti ove krajeve. Tim više što se uz Bijele stijene prostiru Samarske stijene, manje poznate i posjećivane, ali isto tako lijepе. Ovaj jedinstveni predio otkrio je Jakov Mihelčić, nadlugar, planinar i lovac iz Begovog Razdolja. On je već odavno znao za ljepote ovog kraja.

Bijele i Samarske stijene (u daljem tekstu: Stijene) dragulji su naših planina i Velike Kapele u čijem se sklopu nalaze. Sastoje se od niza manjih i većih razbacanih grebenata. Najviši vrhovi dostižu do 1335 metara. Zahvaljujući vapneničkoj gradi razvila se tokom vremena bogata morfolologija, ali su Stijene istodobno postale vrlo nepristupačne i teško prohodne. Od Bijelih do Samarskih stijena vodi markirani planinarski »Vihoraški put«, djelo entuzijasta PD »Vihor«. Nepregledna šumska prostranstva svojim tamnim tonovima ukrašavaju bjelinu Stijena. Treba pročitati Hirtzov opis i proći »Vihoraškim putom« da bi se upoznalo florističko bogatstvo Stijena, njihove šume, faunu kao i estetske kvalitete.

O Stijenama se teško može pisati, za njihovu ljepotu i veličanstvenost nedostaju riječi. »Tko da opiše Bijele stijene, tko da riječima preslika svu onu njihovu golet, veličajnost, užas i strahotu, sve njihove čudesne, fantastične morfološke osobine i oblike, tko može sve to da obuhvati duhom i perom u jednu plastičnu prikazu?« (M. Hirtz).

Danas Stijene posjećuje velik broj planinara i izletnika. One su predio najljepše flore

i faune, još prilično netaknut dio prirode. Blizina izgrađenih šumskih cesta, otvaranje planinarskih puteva i transverzala koliko doprinosi njihovoj popularizaciji toliko predstavlja i opasnost. Posjetioci im se sve više primiču automobilima, remete njihov mir, zagaduju okolinu, ugrožavaju floru i faunu — civilizacija se primiče i nastoji da ih osvoji. Čuju se stravični udarci sjekira, bruhanje pila i padanje starih šumskih gorostasa. Svatko ima svoje opravdanje: i oni koji ruše stabla i oni koji posjećuju ove predjele automobilima. Prvi opravdavaju svoj postupak »sanitarnom sjećom«, drugi činjenicom da treba približiti planine ljudima. Kakva ironija! Hoće li ove ljepotice izdržati nalet civilizacije? Tko je jednom ikada posjetio njihove zavodljive šiljke, obeliske i ostale razne figure opet će im se vratiti. »Nigdje u našoj zemlji kameniti oblici ne pružaju toliko estetskih vrijednosti, inspiracije i emocija kao u dolomitima Bijelih stijena. To su naši dolomiti. Oni se doduše veličinom ne mogu mjeriti s Alpama, ali u sebi sadrže poseban i neizreciv čar koji zanosi svakog posjetioca. Estetsku kvalitetu i, srećom, sačuvana priroda zahtijevaju da se Bijele stijene zaštite pred nadirućim valom civilizacije kao prirodni rezervat« (Ž. Poljak, Planine Hrvatske, 1974. str. 296).

U okviru općih mjera za zaštitu prirode u našoj Republici predložena je nadležnim organima još 1969. godine zaštita Stijena. Međutim, zbog neusklađenih stavova s pojedinim šumarijama zaštita nije ostvarena. U toku dalnjih desetak godina razvila se na području oko Stijena intenzivna sječa i izgradnja cesta za eksploataciju drva, ali do zadiranja u samo područje Stijena nije do-

REZERVAT
BIJELE I
SAMARISKE STIJENE

šlo. Iz preventivnih razloga, osjećajući opasnost za daljnju sudbinu Stijena, Planinarski savez Hrvatske predložio je nadležnim organima zaštitu ovog područja. Godine 1978. upućen je prijedlog Republičkom zavodu za zaštitu prirode da se s obzirom na određene zahvate u Stijenama, a sa ciljem da se sačuva njihova izvornost, poduzmu potrebne mjere zaštite. Predloženo je da se predio Velike Kapele, koji obuhvaća Samarske stijene, Biće stijene i Veliku Javornicu, proglaši strogi rezervatom, koji bi obuhvaćao označeni predio zatvorenim prstenom. S obzirom na sve veće privredno-ekonomske zahvate u pojedinim predjelima Velike Kapele (eksploatacija šuma, izgradnja cesta, lovni turizam), koji već posežu u predjelu Stijena, postojala je bojazan da se ovaj dragocjeni predio okrnji. Tim prije što je u 1978. godini na brzinu sagrađena cesta koja je zadirala u spomenuto područje.

Jedan dio predloženog područja, Biće stijene bile su proglašene zaštitnim područjem još 1928./29. godine tzv. finansijskim zakonom, ali je zaštita bila na snazi svega godinu dana. S obzirom na to da je danas u našoj društvenoj sredini znatno više smisla za zaštitu prirode nego nekada, ukazala se prilika da se realizira zaštita Stijena. Povoljno je što unutar predloženog rezervata ne postoji ni jedno naselje, ni obradive površine. Obrazložili smo zašto bi rezervat trebalo izdvojiti iz eksploatacije šuma, a također i kao lovno zaštitno područje. Važno je da se Stijene zaštite upravo kao strogi rezervat.

Član 18. Zakona o zaštiti prirode ovako definira pojam strogog rezervata: »Strogi rezervat je područje u kojem je priroda neizmijenjena ili neznatno izmijenjena ljudskom djelatnošću. U strogom rezervatu zabranjena je svaka djelatnost i obavljanje bilo kakvih radova koji bi mogli narušiti slobodnu evoluciju prirode.«

U skladu sa Zakonom o zaštiti prirode Stijene imaju sve uvjete da budu proglašene strogim rezervatom.

Godinu dana nakon podnošenja prijedloga Planinarskog saveza Hrvatske, Republički zavod za zaštitu prirode podnio je nacrt prijedloga za donošenje zakona o proglašenju Stijena strogim rezervatom Savjetu za zaštitu prirode Hrvatske, stručnom tijelu Sabora. Savjet je 18. prosinca 1979. jednoglasno prihvatio prijedlog nacrta, s time da područje rezervata obuhvaća massive Stijena s pripadajućim šumskim kompleksima Šumskih gospodarstva Senj, Ogulin i Delnice u ukupnoj površini od 1341,29 ha. Teritorijalno-popolitički Stijene pripadaju općinama Ogulin, Delnice i Crikvenica. Ovaj stjenoviti i strmi teren, gdje bi eksploatacija šuma bila nemoguća i štetna, šumsko-gospodarske osnove su već prije izdvojile kao zaštitno područje, te su tokom godine s navedenim šumarijama riješena sva sporna pitanja.

Planinarski savez Hrvatske predlagao je da se zaštite i predio tzv. Klanca kostura,

čitav predio Samarskih stijena prema sjeveru, sve do ceste, kao i stijene u predjelu Javornica-Krpanovo bilo, međutim to nije prihvaćeno, jer ovi predjeli pripadaju ekonomskim šumama. Stoga je Savjet, na prijedlog predstavnika PSH, zaključio da se područje zakonske zaštite Klanca kostura kao i dijela stijena koji nije obuhvaćen prijedlogom načnudno rješava u posebnom postupku.

Usvajanje prijedloga za donošenje Zakona o proglašenju Stijena strogim rezervatom Savjet je označio daljnju etapu u nastojanju da se zaštitи priroda planina u našoj Republici. Možemo biti zadovoljni što počinje realizacija prijedloga, pa makar i djelomične, za koji je planinarska organizacija vrlo zainteresirana i koji je ona nakon desetak godina ponovo potaknula.

Nacrt prijedloga Zakona o zaštiti Stijena samo je jedan u nizu prijedloga za zaštitu planina u našoj Republici. U toku posljednje dvije godine stručni su organi obrazložili prijedloge za proglašenje pojedinih planinskih predjela za zaštićena područja, npr. Medvednice, Biokova i čitavog masiva Velebita. Ova bi planinska područja trebala biti proglašena za parkove prirode. »Park prirode je prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje s naglašenim ekološkim ili estetskim, turističkim i rekreativnim vrijednostima. U parku prirode dopuštene su djelatnosti kojima se ne ugrožavaju njegove bitne značajke i funkcije.« (Zakon o zaštiti prirode, čl. 19). Područje nacionalnog parka Plitvička jezera također će biti znatno prošireno.

Naš Savez aktivno sudjeluje u radu oko zaštite navedenih područja. Suradnja sa svim faktorima za zaštitu prirode vrlo je prisna i odvija se neprestano više godina, što je neobično važno za stvaranje i održavanje zajedničkog stava svih organa za zaštitu prirode u konfrontaciji s organima i organizacijama koje nemaju razumijevanja za zaštitu prirode. Takvih je još nažalost priličan broj. PSH ima već mnogo godina svog predstavnika u Savjetu Republičkog zavoda za zaštitu prirode (stručni organ) i Savjetu za zaštitu prirode Hrvatske (stručno tijelo Sabora Sabora) što omogućava ažurno rješavanje pojedinih slučajeva (mr. Željko Kašpar).

Prilikom donošenja Zakona o proglašenju Stijena strogim rezervatom treba napomenuti da sada u SR Hrvatskoj postoje četiri nacionalna parka (od toga tri u planinama) i samo jedan strog rezervat (Rožanski i Hajdučki kukovi), pa će proglašenje novog rezervata biti velik uspjeh u zaštiti planina.

Sve ove akcije na zaštiti prirode u toku prošlih godina dokazuju da planinarska organizacija shvaća zaštitu prirode kao važan sastavni dio svog djelovanja. Ona je bila uvek na branici ljepote naših planina. Posljednji rezultati na zaštiti Stijena pokazuju da naši naporci nisu uzaludni i možemo s pravom biti ponosni pred budućim generacijama da smo uspjeli sačuvati jedan nenarušeni kutak naše domovine.

Kronika istraživanja Puhaljke na Velebitu

HRVOJE MALINAR
ZAGREB

Jama Puhaljka nalazi se na južnom Velebitu na 1050 m nadmorske visine uz samu stazu što vodi iz Metka prema domu na Stirovcu. Još od davnine privlačila je pažnju ljudi, koji su primijetili da povremeno puše vjetar iz njena otvora. Prvi puta u literaturi je spominje Josip Poljak godine 1929. u svojem Planinarskom vodiču po Velebitu, ali pod nazivom Janjičak ili Vručak.

Speleološka istraživanja Puhaljke započela su prije dvadeset jednu godinu. Kolikor je to speleološki težak objekt najbolje ilustrira činjenica da je otada izvedeno trinaest istraživanja i tek sada se može smatrati da je dno Puhaljke konačno osvojeno.

Pri prvom istraživanju poduzetom 28. 9. 1958. godine Petar Kleut je eksplozivom proširio uzan otvor i spustio se u dubinu od deset metara. Tom prilikom je Nikola Vrćar, učitelj iz Metka, izradio skicu ulaznog dijela jame.

Slijedeće godine, 30. 11. 1959. speleolozi PD »Zagreb« istražili su pod vodstvom Mirka Markulina jamu Puhaljku do 34 m dubine. Ekipu su sačinjavali Ivica Tomašić, Rükkard Ballon i Nikola Klasnić.

Krajem kolovoza 1961. godine Komisija za speleologiju Planiinarskog saveza Hrvatske organizirala je treće istraživanje. Vođa istraživanja bio je Ivica Posarić. Dosegnuta je dubina od 108 metara. Jama se nastavljala, ali je istraživanje prekinuto zbog nedostatka opreme. Loše je u organizaciji ovog istraživanja bilo što je pri napredovanju na svakoj polici ostajao po jedan speleolog radi osiguravanja.

Godinu dana kasnije, 8 — 13. kolovoza 1962. godine, Komisija je organizirala pod vodstvom Vlade Božića speleološki tečaj za instruktore koji su u obliku praktičnog rada odvijao prilikom nastavka istraživanja Puhaljke. Tada se došlo do 245 metara ispod razine ulaza. Na vertikalama koje su u Puhaljci relativno male, ostavljama je uz ljestvice i užad koja je bila najmanje dvostruko duža od vertikale. Prilikom spuštanja zadnji speleolog je bio osiguravan odozdo. Na isti način osiguravan je pri povratku prvi pеnjač. Time je bilo izbjegnuto dugotrajanje čekanje speleologa na policama, koji su tamo ostajali radi osiguravanja (u to doba još se nije koristilo samoosiguravanje). Na najnižoj točki speleolozi su našli na usku neprohodnu pukotinu iz koje je strujao vjetar.

Nekoliko narednih godina nije se ulazio u Puhaljku. Tek 14. studenog 1966. godine organizirano je njeno peto istraživanje pod vodstvom Hrvoja Malinara, a uz sudjelovanje još dvojice istraživača: Jenka Kirigina i Ivana Kruhalka. U jami su vladali zimski uvjeti. Zrak je strujao s površine u jamu i zona leda bila je do 30 metara dubine. Na

pedesetom metru ustanovili su da je od posljednjeg istraživanja došlo do velikog odrona kamenja. Stotine tona blokova i krša zatrpano je prolaz. Trebalo je naći drugu varijantu puta. Kako ekipa nije bila spremna za takvu prepreku, odlučeno je da se istraživanje prekine.

Početkom ljeta 1969. godine pripremili su se Marta Sekeli i Hrvoje Malinar na jedinstven pothvat: željeli su da poput alpinista u dvojci dosegnu dubinu — 245 metara i istraže mogućnost daljnog spuštanja. Istraživanju je prethodilo vježbanje moderne tehničke penjanja i spuštanja po užetu na Gorskem zrcalu u Medvednici. Za spuštanje u Puhaljku koristila su se samo užeta. Na pedesetom metru bio je improviziran bivak. Nakon bivarkiranja pronašli su prolaz kroz odron i spustili se do 145. metra. Tamo su ustanovili da bi proštrivanjem suženja mogli nastaviti sa spuštanjem. Zbog nedostatka prikladnog alata vratili su se nakon 25 ekstremno napornih sati u bivak. Ukupno su proveli u podzemlju 70 sati.

Slijedeće istraživanje izvedeno je 29. 11. 1973. godine. Ekipu su sačinjavali Daniel Burić, Radovan Čepelak, Nenad Fišter i Hrvoje Malinar, koji je organizirao ovo istraživanje.

Izvježbani i dobro opremljeni spustili su se prvi dan do bivaka na 50. metru. Kako su vanni vladali zimski uvjeti, granica leda bila je na razini bivaka. Drugi dan spustili su se do 205. metara i tu uredili drugi bivak. Treći dan došli su do problematične točke: — 245 metara. Tu su klesarskim alatom probili prolaz i spustili se u manju dvoranu. Ovdje je trebalo otkopati zarušeno kamenje nakon čega su pronašli dugu usku pukotinu kroz koju je strujao zrak. Poslije napornog provlačenja došli su u širi kanal koji se u skokovima spuštao u dubinu. Donji dio kanala širio se u dva kraka. Potok, na koji su našli iza pukotine, gubio se u desnom kraju, a iz lijevog kraja čuo se šum jakog vjetra. Zbog nedostatka vremena ekipa se vratio u bivak II. Idući dan počelo je uspinjanje na površinu. Zona leda spustila se do 70. metra, što je bio znak da je na površini jako zahladilo. Na užetima se stvorila ledena kora ponegdje i do pet centimetara debela. Napredovanje je bilo vrlo otežano. Dionica od bivaka I. prema površini bila je najnaporna. Uspon je trajao dvanaest sati. Temperatura se spustila na dvadeset stupnjeva ispod ništice. Vrlo snažna zračna struja, koja je imala silazni smjer, unašala je snijeg u jamu. Zadnjih dvadeset metara uspona trajao je zbog nastalih teškoća pet sati.

Osmo istraživanje organizirao je Hrvoje Malinar preko prvosvibanjskih blagdana 1975. godine. Tu su sudjelovali: Daniel Bu-

rić, Darko Cucančić, Marijan i Radovan Čepelak, Mladen Garašić, Lillian Geršić, Dali-bor Karačić, Ivan Klajn, Boris Mudri, Damir Prelavec, Mauricije Sanković, Marijan Tortić i Boris Vrbek. Istraživanje je izvedeno na ekspedicijiski način. Bile su određene dvi-je istraživačke (osvajačke) ekipa, koje su se izmjnjivale, i jedna pomoćna (transportna) ekipa, koja je bila zadužena za transport opreme do bivaka II, za radeve u površinskom logoru i izvlačenje opreme po završetku istraživanja. Za vezu između površinske baze i bivaka II. koršten je induktorski telefon. Prilikom transporta opreme pomoćna ekipa održavala je vezu s površinom i bivakom II pomoću radiotelefona (walkie-talkie). Telefonski kabel odlično je poslužio kao antena. Nakon provlačenja kroz uske kanale, koji su nastali uzduž velikog rasjeda, speleolozi su na 300. metru dubine naišli na veću dvoranu. Na dubini od 318 metara daljnje prolaza je spriječila uska pukotina iz koje je strujao zrak i čuo se žubor potoka.

Slijedeće istraživanje odnosilo se samo na proučavanje špiljske faune. Dana 29. lipnja 1976. godine u jamu se spustio Branko Jalžić radi skupljanja uzoraka faune u pličim dijelovima Puhaljke.

Deseto istraživanje organizirao je 26. studenog 1976. godine Boris Mudri. Ostali članovi ekipa bili su Marijan Tortić, Majka Kutnjak, Žarko Stigmajer i Anita Milošak. Spustili su se u dublje dijelove jame, ali nisu otkrili ništa nova.

Na jedanaestom istraživanju koje je poduzeo Hrvoje Malinar 1. 5. 1979. godine, nije bilo novih otkrića u Puhaljci. Izuzetno velike količine oborina omele su napredovanje, pa se tom prilikom došlo samo do drugog bivaka. Međutim, na površini, u blizini ulaza u Puhaljku, pronađemo je nekoliko jama iz kojih je strujao zrak, pa se pretpostavlja da imaju vezu s Puhaljkom. Sudionici ovog istraživanja bili su: Radovan Čepelak, Neven Čobanov, Robert Erhard, Branka Filipašić, Branko Jalžić, Jerko Malinar, Željko Marohnić, Želimir Mazura, Damir Prelavec,

PREGLED RAZVOJA OPREME I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA OD I. DO XIII. ISTRAŽIVANJA

I. istraživanje 1958: drvene ljestve, konopljino uže, baterijske svjetiljke.

II. istraživanje 1959: speleološke ljestvice s drvenim prečkama, konopljino uže, rudarske kacige, karbidne svjetiljke, kompas.

III. istraživanje 1961: speleološke ljestvice s aluminijskim prečkama, Hallov padomjer.

IV. istraživanje 1962: prvo perlon uže, konopljino zamke za samoosiguranje, alpinistički klinovi, karabineri, i kladiva, telefonska veza (nazalofon), fotografiranje u crno-bijeloj tehnici.

V. istraživanje 1966: kompletan sintetička užad, sintetičke zamke, karabiner-kočnice s Prusikovim samoosiguranjem, spavaće vreće, plastične folije, benzinska kuhalja, termometar, psihrometar, penjanje pomoću Bachmannovog uzla.

VI. istraživanje 1969: descender tipa »kruška«, Hieblerove penjalice, plinsko kuhalo, alpinistička kaciga, snimanje kolor dijapoziativa.

VII. istraživanje 1973: descenderi tipa »Petzl«, blokeri tipa »Petzl«, Gibbsove penjalice, »Saleva«

Mladen Rac, Nikica Rendić, Jadranka Stojanovski i Irina Vlašić.

Dana 2. i 3. lipnja 1979. godine izvedeno je brzopotezno sruštanje do dubine od 318 metara. Sudjelovali su Branko Jalžić, Hrvoje Malinar i Tomči Rađa. To je bilo lako izvedivo pošto su užeta od jedanaestog istraživanja bila ostavljena u jami. Tada je prošireno suženje na dnu, ali je zbog nedostatka vremena ekipa morala prekinuti s radom. Pri povratku na površinu uzimani su geološki uzorci i izvršena geološka mjerjenja.

Zadnje, trinaesto istraživanje, izvršeno je 6. i 7. listopada 1979. godine. Članovi ekipa bili su: Darko Cucančić, Radovan Čepelak, Damir Flego, Hrvoje Malinar (vođa istraživanja), Ela Marinčić-Kragić, Albin Miričanac, Damir Prelavec, Mladen Rac, Zdeslav Tejić i Irena Turkalj. Nakon proširivanja otvora na 318. metru, Damir Prelavec i Hrvoje Malinar naišli su nekoliko metara dalje na neprolaznu pukotinu u dnu kanala iz koje se čuo šum potoka. Upitnik sa 318 metara premješten je na 320 metara gdje će vjerojatno za dugo vremena i ostati. Pri povratku su i ovaj puta vršena geološka i meteorološka mjerjenja.

Nakon izvlačenja opreme nastavljena su površinska geološka kartiranja okolice Puhaljke kako bi se što točnije mogli ustanoviti geološki uvjeti postanka te jame. U neposrednoj blizini ulaza, trideset metara istočno od otvora, pronađena je jama iz koje puše vjetar kao i iz Puhaljke. Sudeći po sistemu pukotina i pružanju ove jame, ovo je bio primarni otvor Puhaljke u koji je nekada ponirala voda što je tekla niz dragu. Jama je duboka 16 metara i danas nema prohodne veze između ta dva objekta, jer je s vremenom došlo do zarušavanja veznog kanala. Osim te jame nadeno je još nekoliko objekata u smjeru gdje se nalazi dno Puhaljke. To su plići jame do 20 metara dubine, čiji su nastavci urušeni. U svim tim objektima primjećen je obrnut smjer strujanja zraka od onog na ulazu Puhaljke, što ukazuje na mogućnost njihove međusobne veze. Očito da niti posljednjim istraživanjem nisu iscrpljene mogućnosti novih otkrića.

KOLOTURI, STIROPORSKI LEŽAJEVI, TERMOMETAR I HIGROMETAR, »WONDER« BATERIJE, ALUMINIJSKI KARABINERI, SPICE ZA PROBILJANJE USKIH PROLAZA.

VIII. istraživanje 1975: sjedalice i prsluci »Edelweiss«, astrofolije, indukcioni telefoni, walkie-talkie, »Whillans« sjedišta, mehanički anemometar, barometar, termometar s higrometrom, kompas »Silva«.

IX. istraživanje 1975: pribor za skupljanje faune krškog podzemlja.

X. istraživanje 1976: nije korišteno ništa novo.

XI. istraživanje 1979: statička užeta (nerastezljiva speleološka užeta), transportne vreće, ležajevi od tvrde pjenaste plastike (Karimat), optički klinometar »Suunto«, snimanje kina kamerom u kolon tehnici, rasvjeta za snimanje.

XII. istraživanje 1979: geološko kartiranje jame.

XIII. istraživanje 1979: termoanemometar (mje- renje brzine vjetra, temperature zraka, temperatu- re stijene, temperature vode).

Speleološke ekspedicije

VLADO BOŽIĆ

ZAGREB

Speleologija ili špiljarstvo je nastalo kao rezultat vječne ljudske težnje za otkrivanjem nepoznatog i vječne borbe s elementima prirode, a sadrži otkrivanje i istraživanje podzemnog svijeta, te proučavanje svih pojava u njemu. U planinarskoj organizaciji speleologija ima uglavnom sportski karakter, u osnovi sličan alpinizmu, ali ima i znanstvenu vrijednost.

Naša zemlja je zemlja klasičnog krša. Istraživanja našeg krškog podzemlja počela su dosta davno. Speleolozi Hrvatske su nedavno proslavili 200-godišnjicu hrvatske speleologije. U planinarskoj organizaciji u Hrvatskoj se speleologija razvija od 1900. god. kada je osnovana prva speleološka organizacija u Zadru. Intenzivni razvoj je speleologija u Hrvatskoj doživjela poslije drugog svjetskog rata s osnivanjem špiljarskih sekcija odnosno speleoloških odsjeka u planinarskim društvinama, te s osnivanjem Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske.

S razvojem speleološke opreme razvile su se i nove metode speleoloških istraživanja, od kojih neke imaju ekspediciski karakter. O speleološkim ekspedicijama kao posebnom obliku speleoloških istraživanja kod nas je bilo vrlo malo govora, pa nije na odmet malo pobliže objasniti što je to.

Speleološka ekspedicija je višednevno speleološko istraživanje većeg speleološkog objekta ili više speleoloških objekata, s ciljem da se istraže svi nepoznati dijelovi objekta, ili određene pojave u speleološkom objektu, a sadrži slijedeće elemente:

1. Rekognosciranje objekta — utvrđivanje točnog položaja, određivanje najlakšeg pristupa, utvrđivanje vrste objekta, te prikupljanje svih dostupnih podataka o njemu.

2. Prethodno istraživanje — jedno ili više istraživanja objekta da bi se ustanovilo radi li se o većem i težem speleološkom objektu ili više speleoloških objekata, i je li za potpuno istraživanje potrebno više ljudi, opreme i vremena.

3. Pripreme za ekspediciju — osiguranje finansijskih sredstava, nabava opreme i hrane, trening, transport ljudi i opreme do glavnog logora.

4. Glavni logor — smješten u neposrednoj blizini speleološkog objekta ili više speleoloških objekata iz kojeg se poduzimaju istraživačke akcije.

5. Speleološko istraživanje — odvija se u etapama zbog težine prodiranja u podzemlje. Kod toga se može organizirati i podzemni logor (bivak). Etapno prodiranje znači savladavanje jednog dijela speleološkog objekta, crtanje nacrta i uzimanje svih podataka o tom dijelu objekta, dopremanje hrane i opreme do određenog mjeseta, zatim ili vraćanje u

glavni logor (na površini) radi odmora, ili logorovanje u podzemlju. Nakon odmora ili izmjene ekipe nastavak istraživanja na isti način.

Speleološkom ekspedicijom se smatra i speleološki logor u teško pristupačnom ili nepoznatom terenu (npr. u inozemstvu), gdje se speleološki objekti, makar oni bili i mali, istražuju sistematski.

U Hrvatskoj je već bilo speleoloških istraživanja ekspediciskog karaktera. U takva istraživanja se mogu ubrojiti istraživanja nekih većih speleoloških objekata kao npr. istraživanje jame Čudinke u Lici, ponora Gotovž kod Klane blizu Rijeke, istraživanje jame Puhaljke na Velebitu, jame Balinke u Lici, ponora Rašpor u Istri, jame Podgračišće II na Braču, jame Rokina Bezdana u Lici i ponora Bunjevac na Velebitu, kao i velika regionalna istraživanja, npr. otoka, Dalmatinske Zagore, Velebita, Gorske kotare, Istre, i dr.

Mnoge zemlje koje nemaju velikih speleoloških objekata ili općenito imaju malo speleoloških objekata, razvile su svoju speleološku djelatnost istražujući krš susjednih ili udaljenih zemalja (npr. Belgijanci, Holandci, Poljaci i dr.). Posljednjih godina postaje

Jama u venezuelskom krasu

sve češća praksa poduzimanje velikih speleoloških istraživanja, speleoloških ekspedicija, u udaljena područja svijeta, kao npr. u Australiju, Novu Gvineju, Kubu, Peru, Meksiku, Kinu i dr., jer tamo još ima neistraženih područja krša u kojima ima speleoloških objekata (Špilja i jama).

Kao i u svim drugim sportovima težnja je svake nacije da se afirmira i na međunarodnom planu. U alpinizmu su naši planinari već stekli svjetski ugled značajnim uspjesima u više ekspedicija (Grenland, Ande, Kavkaz, Mt. McKinley, Mt. Everest). Speleološke ekspedicije u inozemstvo iz Jugoslavije su do sada organizirali jedino speleolozi iz Slovenije (u gorje Atlas u Africi, i u Argentinu), iako i u Hrvatskoj već duže vremena postoji želja za organiziranjem takvih ekspedicija.

Izbor područja za inozemnu speleološku ekspediciju predstavlja za speleologe mnogo veći problem nego alpinistima izbor cilja alpinističke ekspedicije. Razlog je u tome što su planinski vrhunci ili pojedine stijene danas već dobro poznati jer su vidljivi i o njima postoji relativno mnogo podataka, dok je podzemni svijet sakriven i o njegovom se postojanju sluti jedino na osnovi geoloških podataka ili prethodnih manjih speleoloških istraživanja. Zbog velikih finansijskih izdataka ekspedicije se danas obično umjesto ravnosiranjem terena ili prethodnim istraživanjem koriste podacima geoloških i hidroloških istraživanja, kao i podacima speleoloških istraživanja drugih ekspedicija.

Planinari-speleolozi iz Hrvatske bili su najbrže realizaciji svoje speleološke ekspedicije u inozemno podzemlje pred dvije godine kada su nakon »trekinga« dvojice zagrebačkih planinara-speleologa u Himalaje pokušali organizirati speleološku ekspediciju u Himalaju u sklopu VII jugoslavenske alpinističke ekspedicije na Mt. Everest 1979. god. No, naknadnim provjeravanjem podataka ranijih speleoloških ekspedicija u Himalaju ustavljeno je da je izabранo područje već speleološki obrađeno.

Kako je na Plenimu planinara-speleologa Hrvatske 1978. god. kao i na Izvršnom odboru PS Hrvatske već usvojena odluka o organiziranju speleološke ekspedicije u inozemstvo to su planinari-speleolozi Hrvatske počeli tražiti neko interesantno još neistraženo krško područje u svijetu.

Putem svojih društvenih i privatnih veza članovi speleoloških odsjeka zagrebačkih planinarskih društava počeli su sakupljati informacije u tom cilju, i došli su do slijedećih zaključaka:

1. U Evropi više nema ni u jednoj zemlji neistraženih krških područja. Povremeno se nade u nekoj zemlji neki veći speleološki objekt, ali su speleolozi te zemlje uvijek dovoljno spremni da ga i sami istraže. Naši speleolozi bi se mogli uključiti u to istraživanje zajedno s domaćim speleolozima, ali takvo istraživanje ne bi bilo interesantno, jer bi

u tom slučaju domaći speleolozi bili organizatori istraživanja, a naši bi bili samo gosti.

2. U Maloj Aziji i Srednjoj Aziji ima zanimljivih krških područja koja su još speleološki neistražena, ali zbog sadašnjih političkih i društvenih prilika u zemljama gdje se ti tereni nalaze, organiziranje speleološke ekspedicije ne dolazi u obzir.

3. U Africi sjeverni dio nije speleološki zanimljiv, a srednji i južni, gdje bi bilo prikladnijih terena, nisu političke prilike takve da bi se moglo organizirati ekspediciju.

4. U Sjevernoj Americi sjeverni dio nije speleološki interesantan, već samo južni (Meksiko).

5. Speleoloških terena ima još u Južnoj Americi, Australiji, Novoj Gvineji, Novom Zelandu i centralnoj i istočnoj Aziji.

Proučavajući speleološku literaturu speleolozi Hrvatske su ocijenili da bi pogodni krški teren bio u dalekoj Venezueli, toj južnoameričkoj zemlji s kojom je Jugoslavija u prijateljskim odnosima. U Venezueli je bilo organizirano do sada nekoliko inozemnih speleoloških ekspedicija iz čijih je izvještaja vidljivo da su još mnogi predjeli Venezuele ostali speleološki neistraženi. U njima se nalazi posebna vrsta krša tzv. »Cockpit« kakvog u Evropi nema. To je krš obrastao džunglom u kojem se nalaze jame velikog promjera, okomitih stranica i duboke nekoliko stotina metara. Zbog svega toga je ovo tropsko područje interesantno i za naše speleologe.

Planinari-speleolozi Hrvatske stupili su u kontakt sa Speleološkim savezom Venezuela (Sociedad Venezolana de Espeleología), i od njega dobili povoljan odgovor s osnovnim informacijama i naglašenom željom da pomognu u svemu. On obećava pomoći u davanju podataka o krškim područjima kao i pomoći u vođenju po terenu. Članovi naše ekspedicije imali bi pomoći i od naših zemljaka koji tamo žive i s kojima je također već uspostavljen kontakt.

Komisija za speleologiju PSH formirala je ekspediciski odbor koji je izradio Pravilnik ekspedicije i Uvjetne za sudjelovanje u ekspediciji. Dogovoren je da ekspedicija broji 8 članova i da bi njezin cilj bili vertikalni speleološki objekti (jame) bez većih vodenih tokova. Speleološki objekti s vodom ne dolaze u obzir jer zahtijevaju dodatnu opremu, što bi poskupilo transport, a i rizik u njima je veći. Ekspedicija bi se organizirala u suhom dijelu godine tj. od početka ožujka do konca travnja.

Na osnovi prisjelih prijava i usvojenog Pravilnika napravljen je izbor članova ekspedicije (7 speleologa iz Zagreba i jedan iz Splita, te dva rezervna člana). Izbor članova i plan ekspedicije odobrilo je Predsjedništvo PSH. Članovi ekspedicije zajedno s rezervnim članovima već obavljaju sve pripreme: nabavljaju se i proučava sva dostupna literatura o Venezueli, poduzimaju se koraci za skupljanje finansijskih sredstava, nabavljaju se potrebna oprema i obavljaju trening ljudi.

Mala kronika speleologije u Dalmaciji

GORAN GABRIĆ

SPLIT

Speleološke objekte na području Dalmacije odavna istražuju razni pojedinci i grupe. U raznim knjigama i časopisima prikazuje se historijat speleologije u Hrvatskoj, u kojima se spominje i speleološka aktivnost u Dalmaciji, ali ni jedan rad ne obrađuje speleološku aktivnost vezanu isključivo za dalmatinsko područje. Materijala ima toliko da bi se o tome mogla izdati i posebna monografija.

Ove i iduće godine slavimo nekoliko značajnih speleoloških jubileja. Prva speleološka organizacija osnovana je 1900. godine kao Speleološka sekacija Planinarsko-turističkog društva »Liburnija« u Zadru, tako da 1980. godine slavimo 80-godišnjicu osnivanja te sekcije. Navršilo se i 70 godina od osnutka špiljsarske sekcijske pri Velikoj realki u Splitu, koju su osnovali prof. Umberto Girometta i Ramiro Bujas. Ove godine navršava se i 50 godina od kako je elektrificirana i uređena za turistički posjet špilja Vranjača kod Kotlenica pod Mosorom. Spomenimo i to da se ove godine navršava 40 godina od smrti oca speleologije u Dalmaciji i začetnika splitskog planinarstva prof. Umberta Giromette. Neka ovaj referat bude skroman doprinos tim obiljetnicama i jubilejima, a nadam se da će koristiti kao osnova i poticaj za izradu monografije o speleologiji u Dalmaciji.

Po našim krajevima, a posebno po Dalmaciji, putovao je talijanski opat Alberto Fortis, a utiske sa svojih putovanja objavio je u djelu »Put po Dalmaciji« 1774. godine. U djelu je između ostalog opisao špilje oko izvora rijeke Cetine.

Sinjanin Ivan Lovrić, koji je u to vrijeme imao 22 godine i studirao u Veneciji i Padovi, nije bio zadovoljan Fortisovim opisom rodnog mu kraja, pa je sam istraživao spomenute špilje i svoja istraživanja objavio 1776. godine u knjizi »Bilješke o putu opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice« na talijanskom jeziku. U svojoj knjizi vrlo realno opisuje Gospodsku pećinu, pa Ivana Lovrića smatramo za prvog speleologa u Dalmaciji i Hrvatskoj, a 1776. godinu početkom speleologije u Dalmaciji i Hrvatskoj.

U vremenu od 1778. do 1787. godine Francuz Balthasar Hacquet izdao je mnogobrojne publikacije i veliko djelo u 4 sveska, u kojima je uz brojna zapažanja opisao dalmatinski krš.

Splitski liječnik Julije Bajamonti 1781. godine stampao je hidrografsku raspravu, u kojoj razmatra problem snabdijevanja pitkom vodom u Dalmaciji. Njegov rad i prijedlozi osnivaju se na poznavanju krških i hidrograf-

skih prilika, iz čega zaključujemo da je istraživao neke špilje s vodom.

Godine 1831. austrijski botaničar i planinar Franz Petter opisuje špilju na otoku Ravniku kod Visa.

U Srpskom dalmatinskom magazinu 1884. god. G. Nikolajević je opisao neke pećine iz okolice Dubrovnika, a Talijan F. Carrara 1846. god. nekoliko pećina Dalmacije i otoka u »La Dalmazia descritta«.

Glasovitu Modru špilju na otoku Biševo kod Visa prvi je istražio bečki slikar Eugen von Ransonnet. On je 1884. godine miniranjem proširio otvor ulaza u špilju i na taj način je napravio pristupačnom za posjetioce. Toliko je propagirao i reklamirao ljepote špilje, da su je počeli obilaziti turisti. To je prva turistička špilja u Dalmaciji, a i u Hrvatskoj.

Godinu dana poslije špilju je znanstveno obradio M. A. Becker i u bečkim novinama opisao je kao ljepšu od Modre pećine na otoku Capriju u Italiji. Posebnu knjižicu o Modroj špilji na Biševo napisao je učitelj Petar Kučinić.

Biospeleolog Lucijan Matulić iz Pučišća na Braču, počeo je 1892. god. skupljati koleoptere oko Trebinja i Dubrovnika. U 15 godina i u 389 posjeta obradio je biološki 200 pećina i ponora. Neke nove vrste naše pećinske faune nose njegovo ime.

Godina 1899. osobito je značajna za povijest speleologije u Dalmaciji i Hrvatskoj, jer tada bilježimo osnivanje Planinarsko-turističkog društva »Liburnija« u Zadru. U prvim počeciima rada društva javio se tako velik interes i za speleološku aktivnost da je osnovan i Speleološki odsjek, čiji su članovi istraživali okolicu Zadra, Paklenice, otokâ, Vrlike, Mosora itd. Već prve godine djelovanja uradili su za turistički posjet Strašnu peć kod Savra na Dugom otoku. Radovi u špilji izvedeni su u više mahova, pa je do špilje ureden pristup, postavljeni su željezna vrata, uredeni putevi kroz špilju i omogućena petrolejska rasvjeta. Radi istraživanja speleoloških objekata, odsjek je organizirao nekoliko društvenih ekspedicija. U jednoj od njih je prvi put istražio u potpunosti špilju Vranjaču kod Kotlenica, pod Mosorom. Za svoj speleološki rad društvo je već u početku nabavilo potpuni inventar, kao ljestve od drva i konopa u dužini od 60 m, ačtilenske lampe, lopate, krampove, itd. tako da su se istraživanja špilja mogla uspješno provoditi. Prilikom istraživanja pronađeno je dragocjenih nalaza, koji su dugi čuvani, a nakon osnutka Prirodopisnog muzeja na Marjanu u Splitu, predani upravi muzeja na čuvanje. Bio je to prvi organizirani i sistematski rad grupe speleologa, pa Speleološki odsjek u »Liburniji« možemo smatrati prvom orga-

niziranom speleološkom organizacijom u Dalmaciji, a i u Hrvatskoj.

U Splitu 1909. godine u Velikoj realki prof. Umberto Girometta sa svojim kolegom Ramurom Bujasom osniva špiljarsku sekciju, koja posjećuje i istražuje pećine i jame. Nabavljena su i sredstva za istraživanje jama: ljestve, telefoni, karbidne lampe i specijalna odijela. Narod je članove nazivao jamarima, jer su se spuštali konopima u jame. Poslije prvog svjetskog rata Girometta ponovo vodi špiljarsku sekciju s prof. M. Margetićem. S manjim prekidima sekcija je radila do 1927. god. Na temelju svojih istraživanja Girometta objavljuje niz zapaženih članaka i radova s područja krša Dalmacije. Najpoznatiji je »Jame i pećine Srednje Dalmacije« u kojem opisuje oko 470 speleoloških objekata u Glasniku Srpskog geografskog društva. Sa špiljarskom sekcijom pri Velikoj realki Girometta, Bujas i Margetić stvorili su čvrstu podlogu za budući rad splitskih speleologa i za istraživanje dalmatinskog krša.

Godine 1918. Mijo Kusijanović objavljuje brošuru »Močiljska pećina« kod Dubrovnika, kao separat časopisa Hrvatski planinar.

Umberto Girometta 1922. god. piše knjižicu »Planinarstvo u krasu« posvetivši je omladini i pok. E. Musaniću, jamaru, koji je shvaćao speleologiju kao »dubinski alpinizam i krševitu prirodu krasa tako žarko ljubio«.

Rezultate svojih istraživanja na području Dalmacije, geolog M. Margetić objavljuje u radu »Nove jame i pećine Srednje Dalmacije« 1925. god. u Glasniku Srpskog geografskog društva.

Špilje na otoku Hvaru je 1926—1927. god. istraživao M. Schneider. U Markovoj, Grapčevu i Špilji Pokriveniku istražuje akademik Grga Novak s asistentom V. Miroslavljevićem. Pronašao je i obradio ostatke civilizacije koja je tu postojala 2000—3000 godina prije n. e.

Godine 1927. osnovana je speleološka sekcija u HPD-u »Mosor« na poticaj Giromette, koji je u to doba bio nosilac planinarske aktivnosti u tom društvu. Članovi su istraživali jame i pećine u okolini Splita. Svoj rad su uglavnom usmjerili na uređenje špilje Vranjače kod Kotlenica, da bi omogućili posjet širem krugu ljubitelja prirode. Trebalo je izgraditi do dna predvorja cementne stepenice, kroz pećinu provesti staze, postaviti željezna vrata, uvesti električno osvjetljenje, te izgraditi kolnu cestu od glavne ceste do špilje. Mnogo truda za uređenje te špilje, uz pročelnika sekcije Radu Mikačića, uložio je i neumorni prof. Girometta. Pećina je otvorena za javnost u decembru 1929. god. Dakle, opet jedan jubilej, i to 50-godišnjica prve špilje u Dalmaciji i Hrvatskoj, koja je dobila električnu rasvjetu.

U to je doba Talijan Giuseppe Tomina istraživao špilje otoka Lastova; prijevod njegova rada »Pojavi i pojasi krški na otoku Lastovu« objavljen je u Geografskom glasniku.

Godine 1929. dr Josip Poljak opisuje objekte kanjona Velike Paklenice, koje je zajedno sa F. Šukljeom istraživao na Velebitu.

Iste su godine speleolozi podružnice HPD »Orjen« iz Dubrovnika počeli pod vodstvom Mije Kusijanovića špiljariti po okolici Dubrovnika. Aktivnost nije bila duga vijek; 1933. god. osnovan je speleološki odsjek, koji je radio samo godinu dana.

Novootkrivenu Miličevićevu pećinu na Mosoru istražila je 1935. god. speleološka sekcija HPD »Mosor«, ali ta pećina nije ravna Vranjači.

Dr Fritz von Kerner u časopisu Prirodi 1939. god. piše članak »Pećina Vranjača kod Kotlenice u Dalmaciji«.

Ove godine navršilo se 40 godina od Giromettine smrti. Godina 1939. donijela je tugu i bol u srcima splitskih planinara i speleologa. Preko 30 godina posjećivao je, istraživao i proučavao fenomene našeg krša i znatno obogatio našu znanost. Oko 90 njegovih radova, članaka i rasprava svjedoči o intenzivnom i marljivom radu. Njegovom zaslugom sagrađen je dom na Mosoru, koji danas s punim pravom nosi njegovo ime. Mnoge su kuće i skloništa izgrađene zalaganjem prof. Giromette. Organizirao je akcije prikupljanja pomoći za siromašne seljake Dalmatinske zagore i suočjećao u njihovo muci i siromaštvu. Prisjetimo se 1935. godine kada je na Kozjaku iz 40 metara duboke jame izvadio mrtvo tijelo mladog čobančeta i predao ga rodbini na sahranu. Taj čin predsjednika HPD »Mosor« duboko se dojmio zagorskog svijeta.

Ratne godine prekinule su svu speleološku i planinarsku aktivnost u Dalmaciji.

Čehoslovački speleolog Karel Apsolon 1942. god. u Brnu objavljuje rezultate ranijih istraživanja u Dalmaciji, posebno je značajno istraživanje otoka Brača.

Poslije rata god. 1947. obnavljanjem planinarskog društva u Splitu, opet se okupila jezgra planinara, koji su između ostalog imali i zadatku da ponovo urede i osposobe špilju Vranjaču. Brigu o Vranjači preuzeo je planinarsko društvo.

Speleološke sekcije osnovane su u PD »Mosor« i PD »Orjen« 1950. godine, ali su se održale veoma kratko.

Speleološko društvo Hrvatske, koje je osnovano u Zagrebu 1954. godine, sistematski istražuje za potrebe JNA i privrede na Braču (istraženo 409 objekata), Hvaru, Korčuli i Pelješcu.

Speleološkim istraživanjima počinje se baviti i Geološki institut u Zagrebu. Vodio ih je Srećko Božičević, a istraživao je speleološke objekte Lastova, Korčule, Biševa, Dugopolja, Obrovca, Zadra, Biograda i Ploča u okviru geoloških i hidrogeoloških kartiranja, te za potrebe hidroenergetskih zahvata. Rezultati istraživanja unašani su na hidrogeološke karte tog područja te registrirani u stručnoj literaturi i objavljivani na speleološkim i geološkim kongresima, kao i na hidrogeološkim simpozijima.

Akademik Mirko Malez istraživao je sa suradnicima na području Dalmacije speleološke objekte za potrebe gradnja hidroelektrana na Cetini, te u okviru plana rada Komisije za naučna istraživanja krša JAZU od 1954—1956 god. a rezultate objavio u radovima »Neke pećine i jame duž Cetine«, »Pećine, jame i ponori krške zaravnice«, »Speleološka istraživanja krša u 1956. g.« i »Dvije značajne pećine Šibenske okolice«.

U osnovnoj školi u Dugopolju kod Splita osnovan je 1955. god. speleološki aktiv PD »Mosor« iz Splita. Visko Dulčić, osnivač aktivnosti, vodio je dake osnovne škole u istraživačke akcije i posjeti speleološkim objektima, kojima taj kraj obiluje. Aktiv prestaje s razdrom 1958. godine. S obzirom na oskudnu opremu i kadrovske mogućnosti, posjetio je i istražio znatan broj speleoloških objekata.

Godine 1956. u PD »Mosor« osnovana je ponovo speleološka sekcija, koju je vodio prof. Vanja Bašić. Započelo se s istraživanjem špilja na Mosoru, Hvaru, Čiovu i Visu.

Speleološka sekcija Geografskog društva Hrvatske i članovi SO PD »Željezničar« iz Zagreba istraživali su 1957. godine pećine i jame na otoku Braču. Tom prilikom istraženo je 176 speleoloških objekata.

Godine 1957. na području Velike i Male Paklenice detaljna speleološka istraživanja vrši tada obnovljen SO PDS »Velebit« iz Zagreba za potrebe Zavoda za zaštitu prirode i Nacionalnog parka. Rezultate istraživanja objavio je vođa istraživačke grupe S. Božičević u »Našim planinama«, »Speleologu« i u »Acta geologica«, ediciji JAZU iz Zagreba.

U godini 1957. članovi speleološke sekcije PD »Mosor« imali su izuzetno plodan rad. Na Mosoru je istraživana jama Velika Gajna, a u okolini Dugopolja 20 objekata. Pet članova upućeno je na tečaj KS PSH u Ogulinu. Premda su ostvareni značajni rezultati, djelatnost ove sekcije nije dovoljno afirmirala PD »Mosor«, jer su njezini članovi bili ujedno i članovi speleološke sekcije pri gimnaziji »Vladimir Nazor«, koja im je pružala povoljnije tehničke uvjete za rad. Kasnije se speleološka sekcija pri gimnaziji »Vladimir Nazor« sjedinila sa speleološkom sekcijom PD »Mosor«.

Pod vodstvom prof. Vanje Bašića u 1958. god. ponovo je ispitana Velika Gajna na Mosoru. Posjećivana je Vranjača, a u 15 dana boravka na Hvaru, ispitano je više jama i špilja.

U ljetu iste godine, zajedničkom akcijom speleološke sekcije Geografskog društva Hrvatske i SO PD »Željezničar« iz Zagreba, istraženo je oko 60 pećina i jama na otoku Braču. Tom je prigodom u jednoj jami dosegnuta dubina od 318 metara.

II jugoslavenski speleološki kongres, u organizaciji Speleološkog društva Hrvatske, održan je od 1—4. VI 1958. god. u Splitu, nakon čega je organizirana studijska ekskurzija u području krša Dalmatinske zagore.

Kao podružnica PD »Mosor« iz Splita, osnovan je 1959. god. speleološki aktiv u Klisu. Aktiv je osnovao nastavnik Visko Dulčić, koji je došao iz škole u Dugopolju na službu u školu Klis. Aktiv je radio godinu dana. Cetiri člana aktivita sudjelovala su i na tečaju KS PSH, koji je održan 1960. g. u Tounju. Članovi su istraživali 4 i posjetili 11 objekata.

U godini 1959. SO u PD »Mosor« popušta u svom radu i bilježi svega nekoliko speleoloških izleta po okolini Splita i Mosoru. Početkom iduće godine ne pokazuje više aktivnost, ali se ipak inicijativom Branka Bužančića okupilo više omladinaca, koji istražuju neke špilje na Mosoru.

Te 1960. godine Speleološka sekcija Geografskog društva Hrvatske istražuje za potrebe JNA pećine i jame na otoku Hvaru. Skupina članova te sekcije istražuje Biokovo, Mosor i Omišku Dinaru, registrirajući u tim radovima ukupno 215 objekata.

Aktivnost SO »Mosor« u 1961. godini nije bila velika, jer je svega 8 članova radilo, a nije bilo ni osnovnog materijala za rad. Osprkos tome odsjek je istražio 5 novih objekata. Za Prirodoslovni muzej na Marjanu prijavlja je primjerke pećinske faune. Muzej je stavio odsjeku na raspolažanje 30 m novih dur-aluminijskih ljestava.

U 1962. god. rad odsjeka jenjava jer društvo traži jače sudjelovanje odsjeka u ostalim aktivnostima. Spomenimo i to da je na poticaj članova odsjeka 1962. god. Gorska služba spašavanja formirana kao samostalna organizacija, čiji su članovi koristili dio opreme odsjeka.

U toj godini Speleološko društvo Hrvatske nastavlja istraživačke radove na otocima Hvaru i Korčuli. Istraženo je ukupno 167 objekata.

SO PD »Mosor« naredna svoja istraživanja usmjeruje na planinu Mosor i okolicu, ali zbog nedostatka opreme nisu postignuti vidljivi rezultati. Održano je nekoliko vježbi u Gajni i Zlatnoj jami radi osposobljavanja članstva. Napravljeno je 20 m ljestvica i ostale opreme, a kupljeno je 40 m užeta od 12 mm i 100 m užeta od 10 mm. Od 1960. do 1967. g. odsjek su vodili Branko Bužančić, Josko Gerželj i Miljenko Kriška. U tom razdoblju odgojeno je mnogo mlađih planinara-speleologa, a najznačajnije je to što su ispitani neki teško pristupačni tereni sa sjeverne strane Mosora, oko vrha Jabukovca.

Godine 1967. pročelnik SO PD »Mosor« postaje Visko Dulčić i aktivnost dobija organizirani karakter. Sistematska su istraživanja naročito područja Klis Kose i Moseća. Bogata kartoteka speleoloških objekata u to doba dokazuje, da je rad odsjeka na visini. Radi stručnog osposobljavanja članstva izdano je nekoliko internih priručnika, biblioteka je obogaćena mnoštvom literaturе, a članstvo je polazilo savezne tečajeve i seminare. Ovakav plodan rad trajao je do 1971. godine. Ostvarena je značajna suradnja s Prirodoslovnim muzejem na Marjanu i Arheološkim muzejom

u Splitu. Nađeno je mnogo značajnih nalaza, koji se nalaze pohranjeni u tim institucijama.

SO »Mosor« pružio je stručnu i materijalnu pomoć prilikom formiranja SO »Split« 1970. god. Suradnja između ta dva splitska odsjeka bila je na visini.

Godine 1971. Visko Dulčić mora da napusti članstvo u PD »Mosor«, a sa njim odlaze i ostali članovi odsjeka te formiraju novo špiljarsko društvo.

U 1972. godini nastupa praznina u radu SO »Mosor«, ali već iduće godine interes ponovno oživljava. Nekolicina zainteresiranih nije baš naišla na razumijevanje u društvu, a oprema i dokumentacija bila je jadna, jer je Dulčić prilikom odlaska pokupio sve što je bilo vrijedno. Ipak su posjećivani neki objekti, a bilo je i istraživačkih akcija, od kojih su najznačajnije one u Cetinskoj krajini i kanjoni Rumi. Dužnost pročelnika u to su doba obavljali Vinko Kuzmanić i Mlađan Urlić.

U godini 1977. aktivnost odsjeka zamire, da bi u 1978. pridolaskom članova bivšeg SO »Split«, ponovo oživjela. Ovog puta društvo je imalo razumijevanja i pomoglo je da SO počne s radom. Uređene su prostorije SO-a u društvu, organizirano je nekoliko vježbi, a nabavljena je i neka oprema. Nakon organiziranja V. splitske speleološke škole, broj članova u odsjeku je porastao. Organiziran je veći broj istraživačkih akcija i posjeta speleološkim objektima. Možemo sada utvrditi da se odsjek lijepo razvija i da su rezultati tog rada već vidljivi. Pročelnik SO-a je Goran Gabrić.

Godine 1972. Visko Dulčić i grupa koja je napustila SO PD »Mosor« formira Planinarsko-speleološko društvo »U. Girometta«. Uskoro se naziv društva mijenja u Speleološko društvo »Špiljar«. Pod tim imenom postoji i danas. U početku je aktivnost bila veća, a u posljednje doba rad zamire zbog slabih uvjeta za rad, malobrojnosti i, šta je najvažnije, nema mlađih speleologa.

U PK »Split« 1970. je osnovan speleološki odsjek. U početku je imao punu pomoć SO PD »Mosor«. Pokazao se vrlo aktivnim, pa je istražen i posjećen veliki broj speleoloških objekata. U 8 godina svog djelovanja istražio je i posjetio ukupno 156 objekata. Organizirao je i tri splitske speleološke škole, a bio je i domaćin speleološkog tečaja KS PSH, što je održan 1973. na Malačkoj. Članovi odsjeka su bili nosioci i mnogih planinarskih akcija u matičnom društvu. Godine 1978. nastao je nesporazum između odsjeka i Uprave kluba. Nemajući drugog izbora, odsjek se rasformira, a članovi prelaze u PD »Mosor«. Odsjek su proteklih godina vodili Slavko Kragić i Goran Gabrić.

SO PD »Biokovo« formiran je kad su 4 člana tog društva završili speleološku školu u Splitu 1977. godine. Članovi odsjeka istražuju speleološke objekte po Biokovu i zaobiokovskim selima, te u okolini Makarske. Mnogo su truda uložili u nabavci i izradi speleološke opreme. Na inicijativu odsjeka KS PSH odr-

žala je na Vošcu 1978. godine tečaj za članove odsjeka. Članovi su aktivni i u planinarskim akcijama svog društva.

SO PD »Svilaja« iz Sinja formiran je 1978. godine. I prije toga članovi odsjeka su posjećivali i istraživali nekoliko godina speleološke objekte Peruće, Kamešnice i Svilaje, te okolice Sinja. Sudjeluju u akcijama svog društva, a i surađuju i sa Štabom narodne obrane Općine Sinj.

Oživljavanjem planinarstva u Zadru 1959. godine formiraju se brojne sekcije u društvu. Speleološka sekcija osniva se tek 1966. god. i tada broji svega 5 članova. Istražuje objekte u kanjonu Zrmanje i posjećuje objekte u Velikoj Paklenici. U idućoj godini istražila je također nekoliko jama i špilja na Velebitu, a ispitala je i jednu jamu na otoku Izu. Godine 1968. sekcija ima 13 članova. Istraženo je i posjećeno 30 speleoloških objekata, a uz pomoć KS PSH održan je i speleološki tečaj. Od 1969. do 1972. godine aktivnost je mala. Posljednjih nekoliko godina opet postiže uspjehe. Održala je nekoliko škola i tečajeva, čime je osposobila veći broj planinara speleologa. Istražene su i posjećene brojne jame i špilje uglavnom po Velebitu i okolicu Zadra. Članovi sudjeluju na saveznim akcijama i seminarima. Ostvarena je značajna suradnja s drugim odsjecima i s KS PSH. Naročito je izražena suradnja sa Štabom narodne obrane Općine Zadar, za čije potrebe su istraživani neki objekti. Društvo ima razumijevanja za njihov rad, te im pruža podršku i omogućava nabavku potrebne opreme.

U sklopu speleološkog odsjeka PD »Paklenica« iz Zadra djeluje i Speleološki aktiv »Otočani« iz Novalje. Aktiv je oformljen na inicijativu planinara-speleologa Bruna Puhaća pri osnovnoj školi u Novalji 1974. god. Mogućnosti za rad su minimalne, ali zahvaljujući ustrajnosti pročelnika aktivnost se ipak održava: suradnja s KS PSH i nekim odsjecima, priličan broj obrađenih speleoloških objekata na otoku, redovito održavanje sastanaka i predavanja, te markiranje planinarskih staza na otoku. Radi s brojnim poteškoćama, a najveći problem je nedostatak opreme, nerazumijevanje sredine, nepovezanost sa matičnim odsjekom, te rad sa jako mlađim članovima (osnovcima), što zahtijeva specifičnost u radu.

Posljednjih godina mnogo su speleološki istraživali po Dalmaciji zagrebački speleološki odsjeci »Velebit« i »Željezničar«, te Geološki institut iz Zagreba u sklopu redovne aktivnosti tih odsjeka, ili pač za potrebe raznih poduzeća. Neke akcije izvršene su za potrebe hidroenergetskih zahvata elektro-postrojenja »Zakučac« kod Omiša prilikom pojave nabušenih kaverni u dovodnom tunelu koji je bušen kroz masiv Mosora. Spomenimo i istraživanje špilja oko izvora Cetine, gdje je pronađeno objekata velike dužine, te značajnih paleontoloških nalaza. U jami »Podgračišće II« na otoku Braču, postignuta je dubina od 363 m, a objekt je poznat i kao peta vertikalna u svijetu.

LITERATURA

1. Anonim: Društvene vjesti. Hrvatski planinar, 1935, br. 12, str. 381.
2. Anonim: Prvi decenij rada. Speleološko društvo Hrvatske, 1964. g., Zagreb.
3. Blašković V.: Speleološka planinarska stručna djelatnost. Povijest Hrvatskog planinarstva, 1974, str. 132.
4. Božić V.: Povijest speleologije u Hrvatskoj. Pričučnik zagrebačke speleološke škole '77. 1977. g., poglavlje 2, str. 14. — Zagreb.
5. Božić V.: Dvadeset godina planinarske speleologije. Naše planine 3—4/71, str. 68.
6. Božičević S.: Razvoj speleoloških istraživanja Dinarskog krša. Simpozij o zaštiti prirode u našem kršu. JAZU 1971. g. str. 45.
7. Božičević S.: Historijat speleoloških istraživanja u Jugoslaviji. Osnovna znanja iz speleologije, PSH 1961, str. 3.
8. Božičević S.: Planinarska speleologija. Naše planine 9—10/74, str. 169.
9. Gjivoje M.: Prilog historijatu speleologije u Hrvatskoj. Speleolog, 1954, br. 2, str. 49.
10. PD »Mosor« — Špiljarska sekcija. Monografija 1925—1975. 1975. g., str. 43, Split.
11. PD »Mosor« — Monografija 1926 — 1951. 1951. g., str. 11, Split.
12. Pederin I.: Počeci speleologije u Hrvatskoj. Naše planine 3—4/75, str. 70.
13. Perić Đ.: 80 godina organiziranog planinarstva u Zadru. 1979. Zadar.
14. PK »Split« — Planinarske aktivnosti. Monografija 1933 — 1973. 1973. g., Split.
15. Poljak Z.: Dva stoljeća hrvatske speleologije. Naše planine 9—10/73, str. 193.
16. Poljak Z.: Kada je osnovana prva hrvatska speleološka organizacija. Naše planine 3—4/74, str. 54.
17. Poljak Z.: Orjen i njegova skupina. Planinarsko-turistički vodič, FSH 1959. g. str. 14.
18. Rubić I.: U. Girometta kao speleolog. Hrvatski planinar 1939, br. 6, str. 173.
19. Sakač K.: Kratki historijat speleologije u Hrvatskoj. Speleolog 1953, br. 1, str. 2.
20. Šoljan T.: Prof. U. Girometta kao prirodoslovac. Hrvatski planinar 1939, br. 6, str. 170.

Tri zanimljive speleološke akcije

TONČI RADJA

SPLIT

Nova tehnika istraživanja vertikalnih speleoloških objekata još jednom se potvrdila na akcijama koje su poduzeli ili na kojima su sudjelovali članovi SO PD »Željezničar«. U relativno kratkom razdoblju od 14 dana speleolozi su istražili ili posjetili tri duboka speleološka objekta: Puhaljku na Velebitu, Veliku Kiclavu jamu kod Skrada i Rokinu bezdanu kod Jezerana.

Velika Kiclavova jama. Akciju istraživanja ove jame izveli su Branko Jalžić, Boris Lepan i Tonči Radja, članovi SO PD »Željezničar«, 27. svibnja 1979. godine. Velika Kiclavova jama se nalazi kod Kiclavovih vrhova nedaleko Skrada, u neposrednoj blizini Male Kiclavove jame (na suprotnoj strani brda), koju su 1978. godine istražili speleolozi SO PD »Željezničar« do dubine od 265 m. Jama je stalno aktivan ponor, i do ove akcije bila je istražena do dubine od 100 m (B. Jalžić 1968. godine). Ulagana vertikala od 90 m svedana je dvostrukim Edelrid-Superstatic užetima, dok su se za svedavanje manjih vertikala koristila jednostruka, dinamička užeta i spit klinovi. Na dubini od oko 220 m speleolozi su naišli na voden tok, koji protiče Malom Kiclavom jama. Ovim istraživanjem je dokazana već prije pretpostavljena veza između ova dva aktivna ponora. Kako je spuštanje kanalima Velike Kiclavove jame mnogo jednostavnije i lakše, jer nema vode (voden tok se »gubi« na dubini od 130 m još nedovoljno istraženim kanalima), time je djelomično riješen problem daljnog istraživanja uskog kanala s jezerom u Maloj Kiclavovoj jami, za sada najdubljoj jami Gorskog kotara. Akcija je trajala 6 sati. Predstoji daljnje istraživanje,

vodenog toka i topografsko snimanje pređenog dijela.

Špilja (jama) Puhaljka. U akciji su sudjelovali Hrvoje Malinar (SO PDS »Velebit« Zagreb, voda akcije), Branko Jalžić i Tonči Radja (oba članovi SO PD »Željezničar« Zagreb). Omogućili su je i mnogo olakšali članovi SO PDS »Velebit« koji su na prethodnoj akciji postavili užeta do dvorane za bivakiranje na dubini od 205 m. Odazvavši se pozivu H. Malinara da sudjelujemo u akciji i pomognemo pri skupljanju petrografske uzoraka, krenuli smo iz Zagreba 1. lipnja 1979. godine. Prespavali smo poviše otvora špilje i ujutro smo ušli, noseći opremu za bivakiranje. Za nekoliko sati smo se spustili do dubine od 205 m. Nakon višesatnog odmora, krenuli smo prema dnu, na dubini od 318 m. U završnoj dvorani smo čekićem i dlijetom proširili prolaz koji vodi dalje, međutim, radi već planirane akcije članova SO PDS »Velebit« za daljnje istraživanje Puhaljke, nismo prošli dalje. Pri povratku H. Malinar je uzimao uzorke stijena, bilježio geološke podatke i fotografirao zanimljive dijelove špilje. Iz Puhaljke smo izašli 3. lipnja 1979. godine oko 12 sati.

Jama Rokina bezdana. Ovaj, u speleološkom pogledu zanimljiv objekt, posjetili su speleolozi SO PD »Željezničar« Svjetlan Hudec, Branko Jalžić i Tonči Radja u noći 8—9. lipnja 1979. godine, s namjerom da sakupe biološki materijal i razgledaju jamu. Jama je poznata kao jedno od 15-ak nalazišta čovječje ribice (*Proteus anguinus*) u SR Hrvatskoj, a i po jakom podzemnom toku.

Ulažna vertikalna od 90 m svedana je dvostrukim Edelrid-Superstatic užetima. Nakon spuštanja speleologa do vodenog toka i pre-svlačenja u vodonepropusnu odijelu, započelo je skupljanje biološkog materijala. Na prirodnoj brani uzvodnog sifonskog jezera primijećeno je 20-ak primjeraka proteusa. Skupljen je živi malakološki i drugi faunistički materijal. Zbog zanimljivosti ovog materijala (nova vrsta podzemnog puža), biološki rezultati ove akcije bit će naknadno publicirani. Nakon zadržavanja od 2 sata, speleolozu su u veoma kratkom vremenu izašli na površinu. Čitava akcija je trajala oko 4 sata.

Ono što karakterizira i povezuje ove tri opisane akcije je tehnika istraživanja. Za-

klučni koje možemo iz njih izvesti jesu (1) da je malobrojna speleološka ekipa sposobna za istraživanje ili ponavljanje silaza u speleološki objekt bez ikakvih problema, i (2) da je malobrojnost ekipe jedan od uvjeta da se akcija izvede vremenski brzo. Potrebno je napomenuti da je ove akcije bilo moguće izvesti na gore opisani način zato što su sudionici kondicijski bili veoma spremni, što su se međusobno dobro poznavali i što su se koristili najboljim tehničkim pomagalima za istraživanje vertikalnih speleoloških objekata.

Iako su sve akcije bile vremenski ograničene, ni na jednoj se nije dogodila bilo kakva nesreća, niti je bilo dužih zadržavanja prilikom spuštanja ili izlaska iz objekata.

VETERNICA JE ELEKTRIFICIRANA

U Našim planinama br. 5-6 od 1979. godine u rubrici »Speleologija« objavljeno je članak o uređenju špilje Veternice iznad Gornjeg Stenjevca i o organiziranom vodenju izletnika u špilju. Služba speleoloških vodiča Komisije za speleologiju Platinarskog saveza Hrvatske, koja je počela svojim radom u travnju 1979. godine, održavala je dežurstva svake subote, nedjelje i blagdana u vremenu od 9 do 16 sati. Naplaćivane su ulaznice i to za odrasle po 10 dinara, a za djecu do 15 godina po 6 dinara. Dežurstva se nastavljaju i u 1980. godini. Uredjene špilje i vodenje izletnika financira USIZ fizičke kulture grada Zagreba i SIZ fizičke kulture općine Susedgrad. Donosimo pregled posjetova Veternice 1979. godine prema prodanim ulaznicama:

Mjesec	Odrasli	Djeca	Ukupno
IV	35	18	53
V	42	77	119
VI	25	12	37
VII	17	5	22
VIII	8	9	17
IX	32	44	76
X	27	105	132
XI	75	162	237
XII	16	18	34
Ukupno:	277	450	727

Prema upisnoj knjizi, koja je vodena od početka 1979. godine, vidljivo je da je špilju posjetio veći broj izletnika i da on premašuje znamenku 1000. To je iznenadjuće već interes za špilju budući je pristupni put do špilje u vrlo lošem stanju, a ni sama špilja još nije uređena za veći posjet.

Posljednji dani u 1979. godini donijeli su novosti o uređenju špilje: na ulaznom dijelu postavljena su nova jaka vrata s kamenim pregradnim zidom i postavljena je električna rasvjeta do 380 metara duljine. To nije konačna izvedba rasvjete već pokretljiva radna rasvjeta predviđena za radevine na iskopu zemlje iz špilje. Radovi na iskopu obaviti će se u obliku radnih akcija u organizaciji općine Susedgrad. Iza togu bit će postavljena definitivna rasvjeta s ukopanim električnim vodičima i indirektnim rasvjetnim tijelima. U dalnjem planu je izvedba pristupnih putova prema Veternici i izgradnja prihvatnog centra za posjetitelje. Tu je predviđeno odmoriste s restoranom za oknjepu, speleološka izložba u kojoj će glavno mjesto zauzimati paleontološki i arheološki nalazi iz Veternice, te mjesto za prodaju publikacija o Veternici, razglednica, dijapozičiva i suvenira. Na ulaznom dijelu špilje postaviti će se rekonstrukcije špiljskog čovjeka i životinja koje su živjele u njegovu dobu, a u okolini drugi zanimljivi sadržaji.

Hrvoje Malinar

GODIŠNJA SKUPŠTINA SO PD »DUBOVAC«

Dana 13. I održana je redovna godišnja skupština SO PD »Dubovac« u društvenom domu Kalvarija. Skupštini je osim aktivnih članova SO-a prisustvovan i veći broj počasnih članova, kao i ostalih članova PD »Dubovac«. Nakon procitanih izvještaja o proteklom radu, zaključeno je da je bio prilično plodan i uspješan kako u akcijama istraživanja, rekognosciranja ili posjetu speleološkim objektima, tako i u sudjelovanju u radu matičnog društva. Troje najaktivnijih članova SO-a po broju provedenih sati na terenu u proteklom periodu bili su: Zanki Miljenko, Kuka Mladen i Kuka Marija. Nakon razrešnice starom Upravnom odboru Odsječka izabrano je novo rukovodstvo u sastavu: Furač Vlado — pročelnik, Gordana Drčić — tajnik, Pavlović Marijan — referent za opremu i Kuka Mladen — arhivar. Najvažnije aktivnosti SO-a u naредnom razdoblju bit će: održavanje III. karlovačke speleološke škole, posvećivanje još veće pažnje istraživačkim akcijama, kao i aktivno sudjelovanje u radu matičnog društva.

Mladen Kuka

NOVA OTKRIĆA U GOSPODSKOJ PEĆINI KOD IVZORA CETINE

Otkako već punih devet godina članovi SO PD »Želježničar« istražuju Gospodsku pećinu, veliki sifon u prostranom sjevernom kraku predstavlja je i »kraj« ovog kanala. Kako nam je već nakon prvih istraživanja bilo jasno da se ovakav veliki kanal ne može tako naglo završiti, očekivali smo da će se prije ili kasnije otkriti nastavak špilje iz sifona.

Kasno u jesen 1971. god., prilikom jednog posjeta pećini, zapazili smo da je voda u sifonu toliko opala da se sifon otvorio. Nažalost, tada nismo posjedovali nikakvu opremu kojom bismo mogli prijeći oko 15 m dug sifonsko jezero. Sličan dogadjaj zbio se i 1979. godine, no ovog puta posjetiocu bili speleolozi iz Splita. Zahvaljujući speleologu G. Gabrijelu, informacija o vrlo niskom vodostaju u špilji stigla je i do nas.

Nedugo nakon toga su Tonči Radja i autor ovog napisa poduzeli akciju s ciljem da prijeđe sifonsko jezero i istraže kanal iza sifona. 25. IX. 1979. preplivano je sifonsko jezero. Za tu svrhu koristili smo se jednim mokrim ronilačkim odijelom i jednim »frankenštajn« odijelom. Foto pribor i drugu opremu prevezli smo u dječjem plastičnom čamcu. Kao što se i pretpostavljalo, novootkriveni kanal sličnih je dimenzija kao i onaj prije sifona. Njegova dužina uzvodno uz Cetinu iznosi oko 100 m i on završava u prostranoj dvorani još većim i dubljim sifonom od onog prethodnog. Ovaj sifon moći će se savladati jedino upotrebot ronilačke opreme. Nešto prije njega odvaja se prema zapadu manje prostrani kanal i njime smo uspjeli proći oko 300 m. Kako do njegova kraja nismo uspjeli stići, vjerujemo da ima nepoznatih dijelova ove zanimljive špilje. S ovim novootkrivenim dijelom dužina Gospodске pećine iznosi sada oko 1600 metara.

B. Jalžić

Cvijeće za čovjeka

RAMO KOLAR

SARAJEVO

Kreševu, zamotano maglinom i mrazom, snijegom. Jutro 19. januara ove godine, bilo je prepuno živosti, boja i zastava.

Iz Kreševa su planinari kretali na Inač. Svom prijatelju i drugu s Prenja, Crepoljskog i drugih prostranstava, Džemalu Bijediću da odaju dužnu počast, kažu veliko hvala. Revolucionar i humanista je sa suprugom Razijom i saradnicima tragično izgubio život na Inaču prije tri godine.

Planinari nose vijence i sjecanje.

Ima ih preko četiri stotine. Iz gotovo svih društava Bosne i Hercegovine.

— Ovo je fantastična akcija — reći će mi Danilo Pavičević, sekretar Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine.

Pomažu kamioni i autobusi iz Kreševa, kroz ledom okićen put prema Lopati. Uzbrdića i snijeg. Oblaci kao da su odlučili da se razidu i sunce sine.

Cipele su pritegnute, ruksaci puni.

Lopata u magli.

Sve je gušća.

— Vidiš li ti ovo, a? — priupituje Safet Hadžiaabdić, dok grabi uz visove. On je iz PSD »Jahorina« Sarajevo.

Fotoaparati škljocaju.

Lopata, dom i čaj. Predah. Znoj se puši. Snijeg, oko metar. Bijeli snijeg.

Šuma i tragovi lisice. Uspomene ostaju na filmskoj vrpcu. Nakon pola sata, uskom prtljagom, za četrdesetak minuta kolona je na Inaču. Stiđljivo sunce.

Bio je drag taj Džema, revolucionar i humanista, imao je riječ za svakoga, u svakom je društvu bio dobrodošao — kazao je među ostalim na mjestu pogibije Šefko Hadžalić, potpredsjednik Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine.

Vijenci Saveza, planinarskih društava i radnih organizacija »Sipad«, »Energoinvest«, »Upi« iz Sarajeva i društveno-političkih organizacija Kreševa.

Mojih je desetak, imamo autobus, a o akciji mogu reći sve najljepše. Ova tradicija je dokaz i vitalnosti naše planinarske organizacije — reče Ahmed Jažić, iz PD »Upi«.

Momci i djevojke, grudvanje, karanfili i cvijeće, drugarstvo. Stisci muku, zagrljav za uspomenu. Pola sata je prošlo, put nazad, nih padine, uskim stazama, niz Lopatu, još uvijek u magli, preko Vaganja, kroz šumske koridore.

Iznenada se prosu pjesma. Zastave na čelu kolone u kojoj je četiri stotine planinara. Žure prema Kreševu.

Planinarska kolona na Inaču

— Ovo ću upamtititi, čovječe — reče neko sa sredine i zagrli druga do sebe.

Rijeka je u uskim kreševskim ulicama. Deseci autobusa. Ko je koga slikao, kad će mu to donijeti.

I onda:

— Čao, do godine na istom mjestu!

Sto poena svakom, i PD »Čusinama« iz Jajca, »Koprivnici« iz Bugojna, »Bjelašnici«, »Prijatelju prirode«, »Bukoviku«, »Sipadu«, »Željezničaru«, »Igmanu«, »Igmanskom maršu« iz Sarajeva, i svim drugima, iz Zenice, Travnika, Viteza, Turbeta...

Kreševu i domaćin Mato Corić mahnuli su nam za sretan put. A mi njemu — vratit ćemo se i vidjeti opet.

Predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Jakov Blažević uručuje priznanje vodi naše himalajske ekspedicije Tonetu Skarji

EKSPEDICIJA »EVEREST 79« — NAJUSPJEŠNIJI SPORTSKI KOLEKTIV JUGOSLAVIJE U 1979. GODINI

Nakon »Ordena zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom«, kojim je Predsjednik SFRJ Josip Broz odlikovao Jugoslavensku himalajsku ekspediciju za uspješno osvajanje Mount Everesta, i nakon niza drugih priznanja, ekspedicija je dobila još jedno nesvakidašnje, ali zato zasluženo priznanje. U tradicionalnoj 30. anketi zagrebačkih »Sportskih novosti« u kojoj sportski novinari iz cijele zemlje biraju najbolje sportaše i sportske kolektive u Jugoslaviji za tekuću godinu, ekspedicija je izabrana za najuspješniji sportski kolektiv Jugoslavije u 1979. godini. U anketi je sudjelovao 371 novinar iz 70 redakcija sportskih i dnevnih listova te radija i televizije. Oni su ekspediciji dodijelili 158 glasova, dok je drugoplasirana momčad košarkaškog kluba »Bosna« dobila 151 glas.

Priznanje ekspediciji uručio je Jakov Blažević, predsjednik Predsjedništva SRH, na svečanosti 23. prosinca 1979. g. u zagrebačkom hotelu »Esplanadi«.

Tom prilikom uručen je Trofej fer-pleja »Vladimir Orešković« članu ekspedicije Marjanu Manfredi za njegov podvig kada je ris-

kirajući zdravlje i život omogućio ostalim članovima ekspedicije napredovanje prema vrhu.

Nikola Aleksić

OLIMPIJSKE MEDALJE DOBILO JE I PET ALPINISTA

Godine 1924. u Chamonixu, 1932. u Los Angelesu i 1936. u Berlinu dodijeljeno je ukupno pet zlatnih medalja za vrhunske dosege u alpinizmu.

Pierre de Coubertin, otac modernih olimpijskih igara, u svojim memoarima opisao i neke »dileme« koje su se javile prilikom oblikovanja modernih igara. Među ostalima naveo je da bi se trebala dijeliti nagrada da alpinističke uspjehe — što je do sada iskorišteno tri puta, ali ti primjeri su danas već gotovo tonuti u zaborav.

Od 25. siječnja do 5. veljače 1924. u Chamonixu se održalo veće međunarodno natjecanje u zimskim sportovima. I upravo to natjecanje, koje je načinljivo proglašeno za prve zimske olimpijske igre, donijelo je planinarima prvu olimpijsku medalju. Na podnožju Mont Blanca primio je Edward Lise Strutt zlatnu medalju za Engleza Charlesa Granvillea Brucea (1866—1939) koji se upravo našao u Himalaji.

Članovi himalajske ekspedicije »Everest 79« na svečanosti u Esplanadi u Zagrebu (s lijeva):
Stane Belak, Marko Stremfeli, Jernej Zaplotnik, Vladimir Mesarić i Stipe Božić

Bruce se priključio još 1892. godine tragičnoj ekspediciji sira Williama Martina Conwaya na Nanga Parbat. Kao časnik službovao je u Indiji i među domaćima je bio vrlo oblubljen. Čak je naučio neke lokalne jezike. Godine 1914. bio je predvodnik Gurka, a u prvom svjetskom ratu bio je i ranjen. Godine 1920. se kao brigadni general privremeno demobilizirao. Tada je počelo njegovo najuspješnije alpinističko razdoblje. Već tada važio je kao najbolji poznavalač Himalaje i vodio je brojne ekspedicije u Garhwal, Kumaon i Kašmir. Godine 1922. kao 56-godišnjak preuzeo je da vodi petomjesečnu ekspediciju u kojoj su Mallory, Norton i Somervel dosegli na Everestu visinu od 8225 metara, a generalov nečak Geoffrey Bruce i stotnik Finch su uz pomoć aparata za kisik odustali na visini od 8326 metara.

Za vrijeme treće britanske ekspedicije, koja je ljeti putovala prema Everestu, Bruceu su dodijelili medalju, ali se upravo u toj ekspediciji ovaj razborlio i vodstvo je morao predati Nortonu. U natoč tome, zarekao se da će u slijedećem pokusaju medalju položiti osobno na vrhu Everesta. Do godine 1953., kada je Hillary dospio na najviši svjetski vrh, na to se već zaboravilo.

7. kolovoza 1932. nekoliko stotina tisuća ljudi ispunilo je veliki kolodvor u Los Angelesu gdje se održala završna svečanost X. olimpijskih igara (igre su počele 31. srpnja). U seriji ceremonija

podignuta je i jedna osamljena zastava. Nije bilo »srebra« i »bronce«, a čast je pripala Toniju (23) i Franzu (27) Schmidu iz Münchena koji su od 31. srpnja do 2. kolovoza 1931. izveli prvenstveni uspon kroz sjevernu stijenu Matterhorna. Riješen je bio prvi od tri »klasična problema u Alpama«. Ipak, mladi Schmid nije doživio olimpijsku čast. Poginuo je 16. svibnja u sjeverozapadnoj stijeni Wiesbachhorna.

Posljednje predratne XI. olimpijske igre 1936. u Berlinu donijele su još dva zlata alpinistima. Muž i žena, Švicarci Hettie i prof. dr Günter Oskar Dyrenfurth, švicarski geolog, postali su poznati po aktivnostima od 1930–1934. godine. U analu povijesti planinarstva u tom razdoblju upisani su Günterovi usponi na tri sedamtišućnjaka, dva puta na šeststisućnjake, jednom na vrh od pet tisuća i čak 63 uspona na vrhove između četiri i pet tisuća metara! Günter je u tom razdoblju izveo više od 60 prvenstvenih uspona. Hettie Dürenfurth se najviše ponosila ženskim svjetskim visinskim rekordom koji je dosegla usponom na 6352 m visok Pinnacle Peak.

Slavljenici Bruce, Schmidovi i Dyrenfurthovi su tako tijesno povezani s olimpijskim igrama i alpinizmom i zanimljivo je da se na njih podsjetimo u olimpijskoj godini.

A. B. — F. S.
(Preveo iz »Dela« M. Ambruš-Kiš)

Vezni putevi i transverzale u Jugoslaviji*

KREŠIMIR ORMANEC

ZAGREB

U PD »Željezničar« Zagreb radi Komisija za transverzale koja je zbog specifičnog obilježja natjecanja »Planinar-transverzalac«, prišla sredinju kartoteke (registra) svih postojećih transverzala u Jugoslaviji. Obilje prikupljenog materijala najčešće su nedostajali datumni osnivanja transverzala pa je u dogovoru s PSH 24. III 1978. g. upućena anketa svim upravljačima transverzala s upitima o datumu osnivanja i broju izdanih dnevnika i značaka do 1. I 1978. g. Anketonu su obuhvaćene 63 transverzale od 75 (kasnije saznavanje adresa i novo osnovane transverzale). Odgovorilo je 38 anketiranih (60%), a 25 upravljača (40%) nije odgovorilo. U SR BiH obuhvaćeno je 11 transverzala od 13, odgovorilo je 4, nije odgovorilo 7, među njima ni PS BiH. U SR Hrvatskoj obuhvaćeno je 20 transverzala od 21, odgovorilo je 14, nije odgovorilo 6. U SR Sloveniji obuhvaćene su 23 transverzale od 29, odgovorilo je 15, nije odgovorilo 8. U SR Srbiji i Crnoj Gori te u SAP Vojvodini i Kosovu obuhvaćeno je 9 transverzala od 11, odgovorilo je 5, nije odgovorilo 4, među njima ni PS Srbija i PS Jugoslavije. Naknadno su stigli podaci o transverzalamu br. 22–29, u Hrvatskoj, 14–19. iz BiH, 30–34. iz Slovenije i 10–11. iz Srbije.

Podaci o transverzalamu sadrže: naziv, adresu, upravljača, datum osnivanja, broj izdanih dnevnika i značaka, tip, broj kontrolnih točaka, vrst markacije, trajanje, te postoji li dnevnik, značka, tiskani vodič i karta.

PLANINARSKI PUT OSLOBOĐENJA

»PLANINE JUGOSLAVIJE«

— PS Jugoslavije, 11000 Beograd, Andrićev venac 2. Osnovana 4. VII 1977. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama. Točkasta transverzala s 14 KT, uobičajena markacija, obilazak 20 dana, dnevnik, značka. Napomena: po 2 KT u svakoj republici i po 1 KT u SAP.

SR BOSNA I HERCEGOVINA

1. Bjelašnička transverzala.

PD »Bjelašnica«, 71000 Sarajevo, ul. JNA 77. Osnovana 8. 1958. g. Do 1. I 1978. izdano 820 dnevnika i 263 značke (omjer 2,3:1), linijska transverzala s 17 KT, uobičajena markacija uz dodatak: »BT«; obilazak 7 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: uz žigove i fotografije.

2. Sarajevska transverzala.

Gradski planinarski savez Sarajeva, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10, osnovana 8. IX 1958. g. Do 1. I 1978. izdano 883 dnevnika i 390 značaka (2,3:1); linijska transverzala s 18 KT, uobičajena markacija uz dodatak »ST«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, karta.

3. Transverzala Bitovnja—Pogorelica—Vranica.

PD »Bitovnja«, 71260 Kruševac, p. p. 28. Osnovana 1965. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 9 KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana, dnevnik, značka.

4. Transverzala Igmanski marš.

Gradski planinarski savez Sarajeva, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10, osnovana 26. I 1966. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama. Linijska transverzala s 15 KT, uobičajena markacija uz dodatak: »IM«, obilazak 5 dana, dnevnik, značka.

5. Tuzlanska planinarska transverzala.

PD »Konjuh« 75000 Tuzla, voditelj Zorica Radojević, Skojevska V-19. Osnovana 1967. g. Do 1. I 1978. izdano 446 dnevnika i 221 značaka (2:1); linijska transverzala s 30 KT, a svaka donosi određeni broj bodova (ukupno 580). Za značku treba sakupiti 150 bodova, uobičajena markacija

ja, obilazak proizvoljan (za 580 bodova = 22 dana), dnevnik, značka, planinarska karta. Napomena: uz žigove i fotografiju.

6. Transverzala Kozara.

PD »Klekovača«, 78300 Prijedor, Save Kovačevića 3. Osnovana 1969. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala sa 6 KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana, dnevnik, značka.

7. Po planinama Bosne i Hercegovine.

PS BiH, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10. Osnovana 26. VII 1972. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasta transverzala sa 131 KT, a svaka donosi određeni broj bodova (ukupno 470); uobičajena markacija, obilazak proizvoljan (za 400 bodova 90 dana), dnevnik, značka-brončana (za 100 bodova), srebrna (200 bodova), zlatna (300 bodova) i počasna (400 bodova), vodič. Uz žigove i fotografiju.

8. Transverzala Sutjeska.

PS BiH, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10. Osnovana 26. VII 1972. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama. Velika transverzala »Sutjeska«: linijska transverzala s 10 KT, uobičajena markacija, obilazak 4 dana, dnevnik, značka, vodič. Mala transverzala »Sutjeska«: točkasta transverzala sa 6 KT, obilazak 1 dan, dnevnik, značka, vodič. Napomena: obilaskom velike transverzale automatski se stiče i značka male transverzale »Sutjeska« uz obavezan njen vodič. Uz žigove i fotografiju.

9. Hercegovačka planinarska transverzala.

PD »Prenj«, 79000 Mostar, Adema Buća 17. Osnovana 27. VII 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 20 KT, uobičajena markacija, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: uz žigove i fotografiju.

10. Planinarski put »Miloš Kupres«.

PD »Svatovac«, 74330 Lukavac, Fabrika sede (predsjednik Marko Nikolić). Osnovana 25. IX 1976. g. Do 1. I 1978. izdano 155 dnevnika i 137 značaka (1,1:1), linijska transverzala s 5 KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana, dnevnik, značka, planinarska karta, emblem.

11. Transverzala slobode.

PS BiH, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10. Osnovana 4. VII 1977. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 24 KT, uobičajena markacija, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: dokaz samo fotografijama.

12. Planinarska transverzala »Partizanske bolnice 1943.«

PD »Tvrtkovac«, 72000 Zenica, p. p. 107, Medicinski centar »Crkvice«. Osnovana 25. VI 1978. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 18 KT, uobičajena markacija, obilazak 5 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: dokaz samo fotografijama.

* Medu planinarima u istočnom dijelu Jugoslavije uobičajilo se ovakve puteve nazivati transverzalamu, što je pogrešno, jer su većina od njih uzdužni (longitudeinalni) ili glavni (magistralni), a ne poprečni (transverzalni) putevi. To je tim čudnije što ni službeni nazivi većine od tih puteva ne sadrže riječ transverzala, osim u nekoliko iznimaka. Slovenski planinari nazivaju ih veznim putevima (vezna pot), što je najbolji naziv, jer odgovara njihovoj namjeni i trasi. Transverzalamu možemo nazivati samo one vezne puteve koji vode poprečno (transversus latinski poprečan).

Opaska urednika

13. Transverzala AVNOJ-ZAVNOBIH.
PD »Čusine«, 78240 Jajce.
Osnovana 22. IX 1978. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 10 KT, ubočajena markacija, obilazak 8 dana, dnevnik, značka.
14. Transverzala »Krajiški partizan«
PD »Prijatelj prirode«, 71000 Sarajevo, PTT Obala 6. Otvorena 17. VI 1979. g. povodom bitaka u 4. i 5. neprijateljskoj ofanzivi, linijska transverzala od Bihaća do Bos. Petrovca preko Grmeča s 18 KT, ubočajena markacija, obilazak 4 dana (123 km = 36 h), dnevnik-vodič, značka. Napomena: dokaz je fotografija pred označenom KT (red. br. i petokraka zvijezda uz »PP«). Kod grupnih obilazaka u organizaciji PD ili PS BiH vodič ovjerava obilazak posebnim žigom. Transverzala je u sklopu Planinarskog partizanskog puta »Bratstvo-jedinstvo«.
15. Ustanička transverzala
PD »Planinar«, 71320 Vogošća, Trifka Doklića 3. Otvorena 22. VI 1979. g. povodom 60. g. partijskih jubileja. Linijska transverzala od Bos. Petrovca do Drvara preko Osječenice, Klekovače i Lunjevače s 13 KT, ubočajena markacija, obilazak 3 dana (82 km = 28 h). Dnevnik-vodič, značka. Napomena: ista kao pod 14, oznaka KT = red. br., petokraka zvijezda uz »PV«.
16. Planinarska transverzala »Mladost«
PS Vlašićke regije, 72270 Travnik, p. p. 46, otvorena 25. VI 1979. g. povodom 60. g. partijskih jubileja. Linijska transverzala s 18 KT od Drvara do Glamoca preko Vrijenca i Satora. Ubočajena markacija, obilazak 3 dana (27 h). Dnevnik-vodič, značka. Napomena: ista kao pod 14, oznaka KT = uz red. br. slovo »M«.
17. Transverzala »Ivo Lola Ribar«
PD »Energoinvest«, 71000 Sarajevo, V. Pelagića 2 (tel. 071 37-478). Otvorena 30. VI 1979. g. radi njegovanja tradicija NOB. Linijska transverzala s 22 KT od Glamoča do Duvna preko Vitoroga, Slovinja, Cincara. Ubočajena markacija, obilazak 4 dana (120 km = 38 h). Dnevnik-vodič, značka. Napomena: ista kao pod 14, oznaka KT = red. br., petokraka zvijezda uz »E«.
18. Planinarska visokogorska transverzala »Bitka za ranjenike«
PD »Viličac«, 79240 Jablanica, Jelačići 17 (preds. Behrem Bećir). Osnovana 10 VII 1979. g. u čast 87. g. rodendana druga Tita i 60. g. partijskih jubileja. Linijska transverzala s 12 KT od Gor. Vakufa do Jablanice preko Vrana i Čvrsnice. Ubočajena markacija, obilazak 3 dana (24 h), dnevnik-vodič, značka. Napomena: ista kao pod 14, oznaka KT = red. br. uz »N«.
19. Planinarska visokogorska transverzala »Neretva«
PD »Bošnica«, 79250 Konjic, Banović Ilija, V. Borasa 29. Osnovana 15. VII 1979. g. u čast 60. g. partijskih jubileja. Linijska transverzala sa 14 KT od Jablanice do Kalinovika preko Prebjana i Crvna. Ubočajena markacija, obilazak 3 dana (110 km). Dnevnik-vodič, značka. Napomena: ista kao pod 14, oznaka KT = red. br. uz slovo »N«.
- U Planinarski partizanski put »Bratstvo-jedinstvo« prostorno su još uklapljene 3 transverzale: 1. »Partizanske bojnica 1943« (PD »Tvrtkovac«, 72000 Zenica, p. p. 107) od Duvna do Makljena preko Vrana, Ljubuše i Raduše. 2. »Sloboda« (PS BiH, 71000 Sarajevo, S. Milutinovića 10) od Kalinovika do Zabiljaka preko Leljive, Volujka, Magliča, Bioča, Pivske planine i Durmitora. 3. »Sutjeska« (PS BiH) od Mratinja do Kalinovika preko Vučeva, Sutjeske i Zelengore. Nakon obilaska svih 9 transverzala obilaznik ima pravo na počasnu značku koju dodjeljuje PS BiH.
- ### SR HRVATSKA
1. Slavonski planinarski put.
POS (Planinarski odbor Slavonije) tajnik Josip Jung, 54000 Osijek, Štrosmajerova 83.
Osnovan 27. VII 1957. g. Do 1. I 1978. izdano 305 dnevnika i 128 značaka (2,4:1); linijski put s 20 KT, ubočajena markacija uz dodatak »S«, obilazak 6 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: podaci centrale POS-a iz Osijeka; nema podataka iz bivše centrale u Sl. Požege; postoje 2 razne značke.
2. Karlovačka transverzala.
PD »Dubovac«, 47001 Karlovac, p. p. 77.
Osnovana 1958. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 9 KT od čega 7 KT obavezano, ubočajena markacija uz dodatak »KT«, obilazak 3 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: 2. ime: »Tragom XIII prolet. brigade«. Ref za transverzale Milan Đijačić, tel. 047 225-61.
3. Zagorski planinarski put.
PD »Ravna gora«, centrala ZPP-a, 42001 Varaždin, p. p. 128.
Osnovan 1958. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama, kombinacija linijskog i točkastog puta s 18 KT od čega 15 KT obaveznih, ubočajena markacija uz dodatak »Z«, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič, planinarska karta. Napomena: novi dnevnik-vodič od 1977. g.; postoje 2 razne značke.
4. Kružni planinarski put »Kroz Samoborsko gorje«.
PD »Japetić«, 41430 Samobor, Starogradska 15
Osnovan 9. XI 1958. g. Do 1. I 1978. izdano 1730 značaka; linijski put s 9 KT, ubočajena markacija uz dodatak »S«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: od 19. XI 1978. g. novi dnevnik s vodičem.
5. Nagrada planine.
PD »Kamenjak«, 51000 Rijeka, Korzo 40.
Osnovana 14. VIII 1962. g. Do 1. I 1978 izdano 944 dnevnika i 142 značake (6,6:1); nema obilježen put, koristi postojeće markacije, zbrajaju se nadmorske visine planinarskih domova i vrhova do 100 km visine, obilazak proizvoljan, dnevnik, značka. Napomena: prije brončana, srebrna i zlatna značka; osvajači zlatne dobivaju novu uz nadoplatu.
6. Planinarski put Medvednicom.
PD PTT »Sljeme«, 41000 Zagreb, Jurišićeva 1a.
Osnovan 30. VI 1963. g. Do 1. I 1978. izdano 2500 dnevnika i 1703 značake (1,5:1); linijski put sa 16 KT, ubočajena markacija uz dodatak »M«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka, vodič.
7. Partizanski put po Medvednici.
PD »Stubičan« 41240 Donja Stubica, p. p. 16.
Osnovan 6. XI 1966. g. Do 1. I 1978. izdano 1656 dnevnika i 1382 značaka (1,2:1); linijski put s 5 KT, ubočajena markacija uz dodatak »PPPM«, obilazak 1 dan, dnevnik, značka. Napomena: osnivač PS Zagreb; do 1. III 1975. pod upravom PD »Zanatlija«-Zagreb, dalje PD »Stubičan« (izdao 556 dnevnika i 371 značku (1,5:1), postoje 2 razne značke).
8. Riječka planinarska transverzala.
PD »Platač«, 51000 Rijeka, Korzo 2.
Osnovana 4. VI 1967. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 20 KT, ubočajena markacija uz dodatak »RT«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, diploma. Napomena: ograničenje na 3 godine.
9. Planinarski put Našice.
PD »Krndija«, 54500 Našice, voditelj Antun Đuriš, Štrosmajerova 64.
Osnovan 30. VI 1968. g. Do 1. I 1978. izdano 622 dnevnika i 601 značaka; linijski put sa 6 KT, ubočajena markacija uz dodatak »NPP«, obilazak 1 dan, dnevnik, značka. Napomena: moguć obilazak s vodičem, koji odmah uručuje značku; tel. A. Đuriš 054-716-41.
10. Velebitski planinarski put.
PSH, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22.
Osnovan 4. VII 1969. g. Do 1. I 1978. izdano 2318 dnevnika i 578 značaka (4:1); linijski put sa 17 KT, ubočajena markacija uz dodatak »V«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, vodič.

SR CRNA GORA

1. Transverzala »Boško Buha«.
SOFK-a Plevlja, 84210 Plevlja, p. p. 67 (ili Trg 13. jula).
Osnovana 1969. g. Nema podataka o dnevnicima i obilaznicima; linijska transverzala s 18 KT, ubočajena markacija, obilazak 8 dana, dnevnik, nema značke.

- II. Po planinama SR Hrvatske.
 PSH, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22.
 Osnovana 4. VII 1970. g. Do 1. I 1978. izdano 2402 dnevnika i 147 značaka (16:1); točkasta transverzala s 52 KT, od čega po izboru obavezna 31 KT, uobičajena markacija, obilazak proizvoljan (oko 20 dana), dnevnik, značka, vodič.
12. Put kalničkih partizana.
 PD »Kalinik«, 43260 Križevci, voditelj Ivan Rogin, Slavka Komara 9.
 Osnovan 27. VII 1970. g. Do 1. I 1978. izdano 860 dnevnika i 309 značaka (3:1); linijski put s 10 KT, uobičajena markacija uz dodatak »K«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka.
13. Paklenički planinarski put.
 PD »Paklenica«, 57000 Zadar, Dječji park b. b.
 Osnovan 10. X 1973. g. Do 1. I 1978. izdano 851 dnevnik i 327 značaka (2,5:1); linijski put s 8 KT od čega 7 obavezno, uobičajena markacija uz dodatak »P«, obilazak 2 (3) dana, dnevnik, značka, vodič.
14. Jubilarni jankovčki put.
 PD »Jankovac«, 54000 Osijek, voditelj Lidiya Ukić, Vjenčan A. Santića 6.
 Osnovan 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 3 KT, uobičajena markacija, obilazak 1 dan, dnevnik, značka.
15. Istarski planinarski put »Labinska republika«.
 PD »Željezničar«, 41000 Zagreb, Trnjanska 5b.
 Osnovan 1. V 1976. g. Do 1. I 1978. izdano 650 dnevnika i 305 značaka (2:1); linijski put s 12 KT od čega 11 obaveznih KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana, dnevnik, značka. Napomena: Prva KT je na teritoriju SR Slovenije.
16. Planinarski put bilogorskim stazama.
 PD »Bilogora«, 43001 Bjelovar p. p. 38.
 Osnovan 3. X 1976. g. Do 1. I 1978. izdano 226 dnevnika i 177 značaka (1,2:1); linijski put s 10 KT, uobičajena markacija uz dodatak »B«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka.
17. Planinarski put Grebengrad-Cevo.
 PD »Grebengrad«, 42000 Varaždin, A. Butorac 1.
 Osnovan 10. X 1976. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 10 KT, uobičajena markacija, obilazak 1 dan. Nema dnevnik (razglednica), značka.
18. Koprinivčki planinarski put.
 PD »Bilo«, 43301 Koprinivica p. p. 60.
 Osnovan 7. XI 1976. g. Do 1. I 1978. izdano 550 dnevnika i 458 značaka (1,2:1); linijski put sa 6 KT, uobičajena markacija uz dodatak »KPP«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka i vodič.
19. Transverzala Petra gora.
 PD »Okix«, 41000 Zagreb, Žitnjak b. b. (dr Ignac Munjko).
 Osnovana 14. V 1977. g. Do 1. I 1978. izdano 295 dnevnika i 180 značaka (1,6:1); linijska transverzala s 15 KT, uobičajena markacija uz dodatak »TPG«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka, vodič.
20. Omladinska planinarska transverzala.
 (Tragom I splitskog partizanskog odreda). Stanica planinarskih vodiča, 58000 Split, Dom JNA p. p. 76. Saveznička obala 18.
 Osnovana 26. VIII 1977. g. Do 1. I 1978. izdano 105 dnevnika i 90 značaka (1,16:1); linijska transverzala s 8 KT, uobičajena markacija uz dodatak »OPT«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka. Napomena: kod solo obilaska umjesto žigova fotografija; kod grupnih organiziranih po-hoda vodič ima žigove.
21. Planinarski put »Dalmacija«.
 PK »Split«, 58000 Split, Put graničara 5.
 Osnovan 26. XI 1978. g. Linijski put s 20 KT, uobičajena markacija uz dodatak »D«, obilazak 5 dana, dnevnik, značka. Napomena: umjesto žigova fotografija.
22. Natjecanje planinar-transverzalac.
 PD »Željezničar«-Zagreb, Komisija za transverzale, 41000 Zagreb, Trnjanska c. 5b.
 Osnovano 15. V 1976. g. Do 1. I 1978. izdano 118 diploma i značaka (92 trećeg stupnja, 19 drugog stupnja, 7 prvog stupnja), specijalno planinarsko takmičenje. Za osvojenih 10 raznih planinarskih transverzala, od kojih najmanje jedna mo-
- ra biti republička, daje se pismeno priznanje i značka 3. stupnja crvene boje. Za osvojenih 20 raznih planinarskih transverzala, od kojih najmanje dvije moraju biti republičke, daje se pismeno priznanje i značka 2. stupnja bijele boje. Za osvojenih 30 i više raznih planinarskih transverzala, od kojih najmanje tri moraju biti republičke, daje se pismeno priznanje i značka 1. stupnja plave boje. Pravilnikom su priznate lokalne i uvjetovane republičke transverzale.
23. Splitska planinarska transverzala
 »Tragom prvog solinskog partizanskog odreda«, Stanica vodiča Split, 58000 Split, p. p. 76 (ili dom JNA, Saveznička obala 18), tel. 058 47-790 (Sladić Marko).
 Osnovana 26. VII 1979. g. u čast partizanskih jubileja; linijska transverzala, s KT, uobičajena markacija, obilazak 1 dan.
24. Jaskanski planinarski put — JPP
 PD »Jastrebarsko«, 41420 Jastrebarsko, p. p. 20 Osnovan 26. VIII 1979. g. povodom 30. g. društva i 60. g. partijskih jubileja. Linijski put s 9 KT, uobičajena markacija uz dodatak »J«, obilazak 2 dana (14,30 h), dnevnik-vodič, značka.
25. Biokovska partizanska staza — BPS
 PD »Biokovo«, Komisija za BPS, 58300 Makarska, Dalmatinska 5. Osnovana 9. IX 1979. g. povodom 50. g. društva i 60. g. partijskih jubileja. Linijski put s 20 KT, uobičajena markacija, obilazak 4 dana. Dnevnik-vodič, značka. Napomena: fotografija pred KT (petokraka zvijezda uz red. br. i BPS); žigovi su u PD i nosi ih vodič kod grupnih obilazaka.
26. Kapelski planinarski put
 PD »Rade Končar«, 41000 Zagreb, Fallerovo šetalište 22 i PD »Vihor« 41000 Zagreb, Basaričkova 8. Osnovan 23. IX 1979. povodom 25. g. PD »Rade Končar« i 10. g. PD »Vihor«. Linijski put s 10 KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana (22 h). Dnevnik-vodič, značka.
27. Ogulinjska transverzala
 PD »Klek«, 47300 Ogulin, p. p. 60 (ili predsjednik Milan Prerad, tel. 047 72-365). Osnovana u IX. mj. 1979. g. Linijski put sa 4 KT, uobičajena markacija, obilazak 2 dana. Dnevnik-vodič, značka. Napomena: značka u 3 izvedbe, brončana se dobije nakon obilaska uz dnevnik, a srebrna i zlatna su fakultativne.
28. Planinarski put po Ravnoj Gori
 PD »Ravna gora«, 42000 Varaždin, Blažekova 7 (ili p. p. 128). Otvoren 30. X 1979. g. povodom god. društva. Linijski put sa 7 KT, uobičajena markacija, obilazak 2 dana (10–12 h). Dnevnik-knjiga, višebojna pl. karta, značka.
29. Kajmakuščakovi put
 PD »Strahinjčića«, 41230 Krapina, M. Tita 1 (tajnik Filip Majić), osnovan 17. VI 1979. povodom 80. g. društva. Kružni put s 8 KT, uobičajena markacija, obilazak 2 dana, dnevnik, značka, šapirografirane upute.

SLOVENIJA

1. Slovenska planinska pot od Maribora do Kopra.
 PZ Slovenije, 61000 Ljubljana, Dvoržakova 9. Osnovan 1. VIII 1953. g. Do 1. I 1978. izdano 120.000 dnevnika i 2365 značaka (51:1); linijski put sa 78 KT, uobičajena markacija uz dodatak »L«, obilazak 30 dana, dnevnik, značka, vodič.
2. Pot XIV divizije.
 Savez boraca, 63000 Celje. Osnovan 1959. g. Nema podataka o dnevnicima i obilaznicima; linijski put, uobičajena markacija uz dodatak »XIV«, obilazak proizvoljan, prigodan dnevnik (list, karton), nema značke. Napomena: organizirani pohodi na obljetnicu (svih zainteresiranih struktura — borci, izviđači itd.) uz prigodni žig odnosno amblem.
3. Zasavski planinski pot.
 Zasavski međudruštveni odbor planin. društava, 61410 Zagorje ob Savi.
 Osnovan 1. V. 1960. g. Do 1. I 1978. izdano 7000 dnevnika i 2968 značaka (2,3:1); linijski put sa 14 KT, uobičajena markacija uz dodatak »Z«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, vodič.

4. Gorenjska partizanska pot.
PD »Kranj«, 64000 Kranj, Koroška cesta 27.
Osnovan 1964. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put sa 46 KT, uobičajena markacija uz dodatak »G«, obilazak 20 dana, dnevnik, značka, vodič.
5. Ljubljanska mladinska krožna pot.
Ljubljanski meddruštveni odbor plan. društva, 61000 Ljubljana p. p. 300, Celovška cesta 43.
Osnovan 18. V 1965. g. Do 1. I 1978. izdano 2200 dnevnika i 104 značke (21:1); linijski put s 20 KT uobičajena markacija uz dodatak »M«, obilazak 9 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: od 1975. g. novi dnevnik i značka, stare dnevničke ne priznaju za značku.
6. Razširjena planinska pot.
PZS, 61000 Ljubljana, Dvoržakova 9.
Osnovan 1966. g. Do 1. I 1978. izdano 139 značaka; točkasti put sa 17 uvjetovanih KT i 44 KT od čega 22 KT po izboru (12 KT iznad 1000 m), uobičajena markacija, obilazak 30 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: zajednički dnevnik s putem »St. 1«, važe obični žigovi.
7. Trdinova pot.
PD »Novo Mesto«, 68001 Novo Mesto, p. p. 82.
Osnovan 21. V 1967. g. Do 1. I 1978. izdano 1540 dnevnika i 250 značaka (6:1); linijski put s 15 KT, uobičajena markacija uz dodatak »T«, obilazak 6 dana, dnevnik, značka, vodič, planinarska karta. Napomena: prijašnji obilaznici s potvrđenim dnevnikom mogu zatražiti značku uz nadoplatu.
8. Pomurska pot.
PD »Matica«, 69000 Murska Sobota, Mladinska 22 (ili p. p. 76).
Osnovan 22. X 1967. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 32 KT, uobičajena markacija, obilazak 9 dana, dnevnik, značka.
9. Koroška mladinska planinska transverzala.
Komisija pri strokovnom odboru za planinštvo obč. zveze za telesno kulturo, 62390 Ravne na Koroškem.
Osnovana 16. VI 1968. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala s 21 KT, trokutasta crveno-bijela markacija uz dodatak »K« u sredini, obilazak 6 dana, dnevnik i značka.
10. Štajersko-zagorska krožna pot.
PD »Rogaška Slatina«, 63250 Rogaška Slatina (predsjednik Franc Komercički).
Otvoren 22. VII 1968. g. Do 1. I 1978. izdano 1211 dnevnika i 405 značaka (3:1); linijski put s 12 KT, uobičajena markacija uz dodatak »B«, obilazak 6 dana, dnevnik, značka. Napomene: drugo ime: »Male bratska transverzala«; 4 KT na teritoriju SRH.
11. Pot čez Kozjak.
PD »Maribor-matica«, 62000 Maribor, Vita Kraigherja 2.
Otvoren 25. V 1969. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 15 KT, uobičajena markacija uz dodatak bijele uspravne crte, obilazak 3 dana, dnevnik, značka, vodič, planinarska karta.
12. Transverzala kurirjev in vezistov NOV Slovenije.
Odbor za pokroviteljstvo nad kurirji in vezistimi NOV Slovenije pri združenom podjetju za PTT promet, 61000 Ljubljana, Cigaletova 15.
Osnovana 13. VI 1969. g. Do 1. I 1978. izdano 3427 dnevnika i 104 značke (33:1); linijska transverzala s 88 KT, uobičajena markacija uz dodatak »TV«, obilazak 35 dana, značka, vodič, dnevnik. Napomena: omladina do 18. g. dobiva malu transverzalnu značku za svaki od 4 odsjeka, i večliku.
13. Pot prijateljstva.
PZS, 61000 Ljubljana, Dvoržakova 9.
Osnovan 7. VIII 1972. g. Do 1. I 1978. izdano 2340 dnevnika i 182 značke (13:1); točkasti put s 15 KT ili 30 KT, uobičajena markacija, obilazak 30 (60) dana, dnevnik, značka, diploma (za 30 obidenih KT). Napomena: medunarodni put u Sloveniji, Koroškoj (Austrija) i Furlaniji (Italija) u kombinaciji od 15 KT (30 KT); treba iz svake države biti 5 KT po izboru odnosno 10 KT.
14. Savinjska pot.
PD »Zabukovica« 63302 Griže.
Osnovan 15. X 1972. g. Do 1. I 1978. izdano 2953 dnevnika i 425 značaka (7:1); linijski put s 26 KT, uobičajena markacija uz dodatak »S«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, vodič.
15. Loška planinska pot.
PD »Škofja Loka«, 64220 Škofja Loka.
Osnovan 25. III 1973. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 32 KT, uobičajena markacija uz dodatak »L«, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič, planinarska karta.
16. Po poti kmečkih upornikov 1573.
Obč. zveza prijateljstva mladine, 68270 Krško, Cesta krških žrtava 63.
Osnovan 1973. g. Do 1. I 1978. izdano 3643 značaka; nema podataka o dnevnicima, linijski put s 12 KT, uobičajena markacija, obilazak 6 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: 6 KT na teritoriju SRH.
17. Badjurova krožna pot.
PD »Litija«, 61270 Litija, predsjednik Albin Jesenšek, Trg Na Stavbahn 1.
Osnovan 30. VI 1974. g. Do 1. I 1978. izdano 700 dnevnika i 293 značaka (2,5:1); linijski put s 21 KT od čega 18 obveznih KT, uobičajena markacija, obilazak 4 dana, dnevnik, značka, vodič.
18. Saleška planinska pot.
PD »Velenje«, 63320 Velenje.
Osnovan 10. X 1974. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put s 21 KT, uobičajena markacija uz dodatak »S«, obilazak 7 dana, dnevnik, značka, vodič.
19. Mladinska sindikalna transverzala ITC.
»Kovinotehna« (omladinska organizacija), 63000 Celje, Mariborska 7.
Osnovana 29. XI 1974. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasta transverzala s 30 KT, uobičajena markacija, obilazak 30 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomene: 3 dnevnika s po 10 zadanih KT za brončanu, srebrnu i zlatnu značku. Značka višeg stupnja uvjetovana je osvajanjem prethodne značke.
20. Ciglarjeva pot od Drave do Jadranu.
PZS, 61000 Ljubljana, Dvoržakova 9.
Osnovan 24. V 1975. g. Do 1. I 1978. izdano 2100 dnevnika i 204 značake (10:1); linijski put s 36 KT, posebna markacija — žuta točka u crvenom krugu uz dodatak »E«, obilazak 12 dana, dnevnik, značka, vodič. Napomena: to je etapa Evropskog pješačkog puta E6-Yu kroz Jugoslaviju, a dolazi iz Austrije kod prelaza Radlje.
21. Pot prijateljstva Smežnik-Smežnik.
PD »Ilirska Bistrica«, 66250 Ilirska Bistrica, Gregorčičeva 19 (ili p. p. 42).
PD »Platak«, 51000 Rijeka, Korzo 2.
Osnovan 6. VII 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put sa 6 KT, uobičajena markacija uz dodatak »S«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka.
22. Po gorah okoli Solčave.
PD »Solčava«, 63335 Solčava, predsjednik Edvard Išković.
Osnovan 22. VII 1975. g. Do 1. I 1978. izdano 400 dnevnika i 35 značaka (11:1); točkasti put s 18 KT od čega 15 obveznih KT, uobičajena markacija, obilazak 10 dana, dnevnik, značka.
23. Trimkovska planinska pot.
Omlad. telesno-kulturna skupnost, 63310 Zalec, Aškerčeva ul.
Osnovan 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasti put sa 6 KT, uobičajena markacija s posebnom označkom na početku i na kraju puta, obilazak 3 dana, dnevnik (karton), značka. Napomena: postoje 2 trimputa, jedan na početnom dijelu »Savinjskog

- puta (1–6 KT) i drugi na srednjem dijelu istog puta (7–12 KT).
24. Trimčkova planinska pot.
Planinski odsek »Aero«, 63000 Celje, tovarna »Aero«.
Osnovan 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasti put sa 6 KT, uobičajena markacija, obilazak 3 dana, dnevnik (karton), značke još nema. Napomena: vrhovi u bliskoj okolini Celja.
25. Kranjski vrhovi.
PD »Kranj«, 64000 Kranj, Koroška cesta 27.
Osnovan 1. VII 1976. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasti put sa 25 KT, uobičajena markacija, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič.
26. Planinska trim pot po občini Sevnica.
PD »Lisca«, 68290 Sevnica, voditelj Andreja Flajs.
Osnovan 4. VII 1976. g. Do 1. I 1978. izdana 172 dnevnika i 14 značaka (13:1); linijski put s 37 KT, uobičajena markacija, obilazak 6 dana, dnevnik, značka.
27. Kurirska potoa Dolomitov.
PD »Medvode« ili S. D. »Partizan«, 61215 Medvode.
Osnovan 1. V 1977. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; točkasti put sa 6 KT, uobičajena markacija, obilazak 1 dan, dnevnik (karton), značka, plan. karta. Napomena: važe obični žigovi na KT; put se obilazi samo u V. mjesecu (i daju značke).
28. Bohinjska planinska pot.
PD »Bohinjska Bistrica«, 64264 Boh. Bistrica.
Osnovan 15. V 1977. g. Do 1. I 1978. izdan 171 dnevnik i 2 značke (85:1); točkasti put s 30 KT, uobičajena markacija, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, plan. karta. Napomena: postoji i penjački dio BPP-a sa 7 KT, bez markacije, posebni žigovi (tzv. »lula«) s označkom BPP, zasebna počasna značka, dnevnik isti s planinskim BOO-om.
29. Notranjska planinska pot.
PD »Logatec«, 61370 Logatec, Cankarjeva 12.
Osnovan 26. VIII 1978. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijski put sa 17 KT, uobičajena markacija uz dodatak »N«, obilazak 10 dana, dnevnik, značka, vodič, ambrel.
30. Transverzala planinara željezničara Jugoslavije Zajednica PDŽ Jugoslavije, Komisija za transverzale, 61000 Ljubljana, Moše Pijadejeva 39. Osnovana 21. IV 1979. g. u čast Dana željezničara, te povodom 25. g. samoupravljanja na željeznicu. Točkasta transverzala s mrežom KT u svim republikama i pokrajinama, 14 »glavnih« KT i 59 »sporednih« KT na zadanoj trasi. Uobičajena markacija, obilazak 30 dana. Dnevnik-vodič, značka. Napomena: adresa se mijenja s promjenom sjedišta Zajednice PDŽ, a značka dodjeljuje na god. sletu PDŽ. Dnevnići se mogu nabaviti u svim PD željezničara.
31. Idrijsko-cerkljanska planinska pot, traje sedam dana hoda.
32. Jezerska mladinska pot, 18 KT, 15 vrhova, 3 pl. kuće, lokalnog značenja.
33. Planinska pot SPD Trst »Vertikala«, 40 KT, 113 sati hoda.
34. Planinska pot P-P od Planice do Pokljuke, označena crvenim točkama, neosigurana.
- SR SRBIJA, SAP VOJVODINA, SAP KOSOVO**
1. Fruškogorska transverzala.
PSS Vojvodine, 21000 Novi Sad, Masarikova 25. Osnovana 1956. g. Do 1. I 1978. izdana 1692 dnevnika i 1351 značka (1,2:1); linijska transverzala s 24 KT, markacija crveno-bijeli trokut, obilazak 4 dana, dnevnik, značka.
2. Prokletijska transverzala.
PD »Đerovica«, 38300 Peć, Lole Ribara 2. Osnovana 1. X 1957. g. Do 1. I 1978. izdano 446 dnevnika; linijska transverzala s 27 KT, uobičajena markacija, obilazak 12 dana, dnevnik, nema značke, plan. karta Prokletija. Napomena: dokaz fotografije na KT, naknadno Žigosanje svih KT u PD »Đerovica«.
3. Ustanička transverzala.
PSS Srbije, 11000 Beograd, Dobrinjska 11. Osnovana 1958. g. Do 1. I 1978. izdane 124 značke, kombinacija linijsko točkasta transverzala s 22 KT, uobičajena markacija, obilazak 15 dana, značka, vodič sa skicom pristupa do KT. Napomena: nema dnevnik već ga obilaznik vodi sam, dokaz fotografije na KT.
10. Planinarska transverzala Beograda »Bata Rade Petrović«.
Osnivač PSD »Železničar«, 11000 Beograd, G. Prinčića 56, (tel. 011 626-658 Pakaši Sekula). Osnovana 28. X 1979. g. Linijska transverzala s 9 KT, uobičajena markacija, obilazak 2 i pol dana (80 km), značka, dnevnik-vodič.
11. Transverzala »Kadinjača-Tara«
Osnivač PD »Javor«, 11000 Beograd, Prote Mateje 36 (dvorišna zgrada). Osnovana 29. XI 1979. g. radi njegovanja tradicija revolucije i sjećanja na epopeju Kadinjače. Linijska transverzala sa 6 KT, uobičajena markacija uz slova »TK«, obilazak 2 dana (10 h), značka, dnevnik-vodič.
4. Homoljska transverzala.
PD »Vukan«, 12000 Požarevac, voditelj Slobodan Jovanović, Lole Ribara 31. Osnovana 1961. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama; linijska transverzala sa 14 KT; uobičajena markacija uz dodatak »1«, obilazak 5 dana, dnevnik, značka, vodič.
5. Kukavička transverzala.
PSD »Kukavica«, 16000 Leskovac, Dom Partizan. Osnovana 9. V 1975. g. Nema podataka o dnevnicima i broju obilaznika; linijska transverzala: a) velika, obilazak 2 dana, b) mala, obilazak 1 dan, dnevnik, diploma.
6. Vršačka transverzala.
PSS Vojvodine, 21000 Novi Sad, Masarikova 25. Osnovana 9. VI 1976. g. Do 1. I 1978. izdana 783 dnevnika i 431 značaka (1,8:1); linijska transverzala sa 6 KT, uobičajena markacija uz dodatak »T«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka.
7. Planinarski put »Sremski front«.
PSD »Železničar« — Šid, 22240 Šid, B. Kidriča 44 a (dvorište). Osnovan 25. IX 1977. g. Do 1. I 1978. izdano 100 dnevnika i 86 značaka (1,16:1); linijska transverzala s 8 KT, uobičajena markacija uz dodatak »SF«, obilazak 2 dana, dnevnik, značka.
8. Stazama Cera.
PSD »Cer«, 15000 Šabac, p. p. 2. Osnovan 23. X 1977. g. Do 1. I 1978. izdano 100 dnevnika i 42 značake (2,4:1); linijska transverzala s 13 KT, uobičajena markacija: a) spomen značka bez broja (s crvenom strijelom): 3 KT, dokaz žigovi, obilazak 1 dan, b) značka planinara pješaka (s bijelom strijelom) pod brojem: 10 KT na 10 posebnih staza, obilazak 4 dana, dokaz obilaska s vodičem odnosno fotografije na KT. Uvjet: prvo spomen-značka.
9. Sto više u prirodu.
PSD »Medicinar«, 18000 Niš, Medicinski fakultet, Braće Taškovića 81. Osnovano 13. XII 1977. g. Nema podataka o dnevnicima i značkama, nema obilježen put već se zbrajaju nadmorske visine planinarskih domova i vrhova, obilazak proizvoljan, dnevnik, značka, diploma. Napomena: uvjet za žene je 10 km visine, a za muške 15 km visine; uz žig važi i fotografija.

Vijesti

● **Clanovi redakcije NP iz BiH.** Na VI. sjednici Predsjedništva Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine 20. januara 1980. razmatrana je problematika časopisa »Naš planinar« i zaključeno da se ubuduće ostvaruje tješnja suradnja u vezi s časopisom. Predsjedništvo je u tu svrhu imenovalo Tomislava Batinčića i Šefku Hadžalića za članove redakcije »Naših planina«.

● **Nove značke PD »Visočica«** u tri varijante, jedna od njih jumbalma u povodu 80. obljetnice društva, mogu se naručiti po cijeni od 20 dinara po komadu (komplet od tri značke 50 din., za više od 10 kom 25% popusta). Adresa: PD »Visočica«, Gospic, Oreškovićeva 26.

● **Naši himalači u Koprivnici.** 9. siječnja 1980. u Koprivnici su boravili Vladimir Mesarić i Stipe Božić, članovi jugoslavenske himalaške ekspedicije »Everest 79« koja je osvojila najviši vrh svijeta 8848 metara visoki Mount Everest. Predsjednik Predsjedništva Općinske konferencije SSRN, Andrija Kovač, upriličio je prijem za članove ekspedicije i predsjedavajućeg PSH Božidara Skerla, a prijemu su prisustvovali predstavnici društveno-političkih i radnih organizacija koprivničke općine. Tom prilikom Andrija Kovač i predsjedavajući SIZ-a za fizičku kulturu općine Koprivnica Antun Vresk, predali su sudionicima ekspedicije prigodne plakete odajući im priznanje za njihov uspjeh. Oni su pred prepunom dvoranom Doma kulture održali predavanje uz dijapoizotope o podvigu jugoslavenske ekspedicije. Presjedavajući PD »Bilo« dr Milivoj Kovačić predao im je tom prilikom plakete i komplet značaka društva, a predstavnici tvornice cipela »Sloga« uručio je svakom alpinistu planinarske cipele »Adidas«, koje će im sigurno dobro doći u slijedećim ovajanjima planinskih vrhova. Za uspješniju i dugogodišnju suradnju s PD »Bilo« plakete su primili još predsjedavajući PSH Božidar Skerl i dugogodišnji urednik »Naših planina« dr Zeljko Poljak, koji su kao gosti prisustvovali ovoj velikoj planinarskoj manifestaciji. Osim u Koprivnici, alpinisti Mesarić i Božić su održali predavanje u Hlebinama, gdje su dvorano posljednjeg mjeseca ispunili mlađi planinari iz Hlebina, Drnja i okolnih naselja (kao i mještani). Prije predavanja alpiniste je pozdravio predstavnik mjesnih organizacija drug Pakasin, a poznati kipar naivac Mijo Kuzman iz Hlebine uručio im je statue izrađene iz drva koje simboliziraju Podravku i Podravku, kao prigodni poklon PD »Bilo« za sjećanje na boravak u Podravini i Koprivnici. Isto dana i u velikoj dvorani SUR »Podravka« održano je slično predavanje koje su s velikim interesom pratili prisutni radnici »Podravke«.

(Antonija Kovačić)

● **Prvi velenitaški trk.** U nedjelju, 27. 1. 1980. održan je na Medvednici u okviru tradicionalnog Velenitaškog spusta i Prvi velenitaški

trk, tj. natjecanje u skijaškom trčanju. Već više godina u »Velenitu« pojedinci osnovnu i stručnu planinarsku djelatnost nadopunjaju i skijaškim trčanjem, a tek u posljednje doba takav oblik sporta postaje sve popularniji u društvu, pa se radi i na osnivanju sekcije za skijaško trčanje. S porastom broja zainteresiranih pojedinaca za ovaj oblik sporta, mogla se ostvariti i želja da se u toj disciplini napravi i natjecanje. Ideja je ostvarena i organizator Prvog trka bio je Zdenko Anić, a traser staze Radovan Cepelak. Po krovitelj natjecanja bio je Planinarski savez Zagreba. Dužina staze iznosila je 5,15 km sa startom i ciljem ispred Tomislavovog doma. Staza je sadržavala sve elemente koje pojedinac i inače može sresti na terenu, tj. od laganih do težih dionica. Prijavilo se 16 natjecatelja iz PDS »Velenite« i PD »Zagreb – Matica«, od čega 13 u muškoj i 3 u ženskoj konkurenciji. Najbolje plasirani u muškoj konkurenciji su Branko Separović, Radovan Cepelak i Zdenko Anić iz PDS »Velenite«, dok je u konkurenciji za žene poredak bio slijedeći: Zeljka Vendler, Dubravka Cepelak i Majda Sop, sve iz »Velenite«. Sudionici su bili zadovoljni s natjecanjem i stazom, a organizator se nada da će idući put na Velenitaškom trku biti mnogo više natjecatelja.

(Radovan Cepelak)

● **PD »Stubičan« u D. Stubici.** Redovna godišnja skupština PD »Stubičan« bila je još jedna prilika da se analizira protekli rad kao i da se utvrdi plan akcija za godinu 1980. Protekli rad društva ocijenjen je vrlo uspješnim. Ne samo da su planinari »Stubičana« postigli vrijedne rezultate u svojim redovnim aktivnostima, već su istovremeno uspjeli ostvariti i svoju veliku želju — izgraditi planinarsku kuću kod svojeg omiljenog izletišta »Lojzezovog izvora«. Za predsjednika društva izabran je Ivan Jovan, za

tajnika Nikola Stefek a za blagajnika Hajrudin Biser. Ovogodišnje aktivnosti društva bit će u odnosu na proteklu radnu godinu — zbog izgradnje planinarske kuće, u prvom planu usmjerene na izlete, ne samo kroz Zagorje, već i izvan njega. U planu su izleti na Velebit, Kamniške i Julijske Alpe i Učku. Priprema se i više radnih akcija na redovnom održavanju markacija. Obilježavanju velikog povijesnog događaja — Seljačke bune 1953. godine, priredili su se i planinari PD »Stubičan« svojim, već tradicionalnim pohodom do »Gupčeve lipa«. 30-ak planinara društva krenulo je u rane jutarnje sate iz Donje Stubice do svog cilja Gupčeve lipa na brdu u Samčima. Bio je to još jedan doživljaj suočavanja velikog povijesnog događaja, zajednickog izleta, uspostavljenih novih poznanstava. Posjetili su i Muzej Seljačkih buna u slobodnog vremena u društvenom raspoloženju. Planinari »Stubičan« i ovaj pohod osat će u dragoj uspomeni.

(Nino Tomašković)

● **Gorska služba spasavanja Stanica Sarajevo,** ove je zime bila pre-tazposlena. Mora se konstatirati, još jednom, da su nadasve vrijedni momci ove Stanice, zimus dokazali da su prerasli »papirne probleme i diskusije kojih je u posljednje vrijeme bilo malo i previše. Treba dodati: sve ih je manje, na sreću službe i onih kojima je njihova pomoć potrebna. Samo neke akcije izvedene u toku januara dovoljne su za vrle rijeći što ih ovdje i kitali: Akcija spasavanja izgubljenog skijaša na Jahorini. Četvorodnevno traganje za trojicom izgubljenih mladića na istočnim padinama Treskavice, što su nestali u vijavici i lavini. Praćenje marša tragom Prve proleterske na Igmanu, 27. januara ove godine. Uvođenje stalnog dežurstva na Jahorini, tim brojnije što se približava Zimska olimpijada 1984. go-

Koprivnički planinari ispunili dvoranu na predavanju naših himalačaca

Ekipa GSS Sarajevo 23. 1. 1980. u Kalinoviku

dine. Svakako je spomena najdostojnija akcija traganja za izgubljenim mlađicima braćom Serifom i Ekremom Holjanom i Ethemom Hatibovićem, što su 12. januara krenuli iz Kalinovika prema selu Ljuti udaljenom 22 kilometra. Kad se tamo nisu pojavili ni za sedam dana alarmirana je milicija i Gorska služba spasavanja. Isti tren na terenu je bila ekipa Stanice Sarajevu na čelu sa iskusnim spašavaocem Petrom Hilčinom. S njim momci Velimir Suko, Slobodan Handžić, Boris Kovačević, Džemaludin Rešo, Ismet Jamaković, Vlado Doležal, Fehim Mirojević, Predrag Papo, Blagoje Živić, Hrusten Isaković, Miodrag Rakić, Naim Lođić, Munib Milišić, Smajo Hujlje, Enver Fazlić, Cvjetin Krnjajić i Mihajlo Tvrtković, danonoćno su pretraživali teren širok i do 40 kilometara kvadratnih. U snijegu i vijavici, magli i u mrzljom zraku, opremljeni sondama, užetima i radio stanicama hodali su treskavičkim bespućem četiri dana i noći. Tijela unesrećenih nisu pronašli, nije to ni bilo moguće jer su dvije lavine u krugu od skoro dva kilometra prekrile dolinu oko sela Daganja, prešavši pritom preko prevoja Jakomišlje, kud su se nešto mlađici kretali. Traganje za nestalim mlađicima nije prekidano a ekipi GSS iz Sarajeva su svakog vikenda pomagale mjesnom stanovništву, jedinicama Civilne zaštite, teritorijalne obrane, milicije. Na maršu planinara i omladine tragom Prve proleterske na Igmanu spasavaoci su bili gotovo bez posla, ali su dvije manje ozljede na nozi riješili hitno i vrlo uspješno. Usput su stekli simpatije mnogih planinara i među njima našli sijaset novih prijatelja. I to im je plus u njihovom poslu koji rade kao i svi entuzijasti — za ljubljenički.

(R. Kolar)

• Pod Kajmakčalanom. U susretu planinara i graničara u Skočiviru podno Kajmakčalanu bilo je vrlo interesantno. Bijeli granični ka-

stana ovaj siromašni stočarski kraj trebao bi uskoro da ugleda bolje dane. Planira se izgradnja ciličare u Zivojinu, ponovno otvaranje rudnika ugljena, organiziranje posjeti turista. Inače jedino mjesto okupljanja je karaula, gdje seigraju igre i prate TV prijenosi s vojnicima-graničarima.

(Josip Sakoman)

• »Mladi planinar«, OPD Tušobić iz Rijeke izdao je radi popularizacije planinarstva natjecateljski dnevnik pod nazivom »Mladi planinar«. Dnevnik je džepnog formata sa četvrtastom stranicom na kojima su odštampana polja u koja natjecatelji udara žigove. Natjecanje je podijeljeno u tri stupnja. Za osvajanje svakog stupnja potrebno je obići određeni broj vrhova, planinarskih objekata i sudjelovati na partizanskim marševima, logorovanjima i orijentacijskim natjecanjima. Dnevnik se ispunjava redom od trećeg, najlakšeg, do prvog stupnja. Za svaki viši stupanj potrebno je osvojiti veći broj vrhova i sudjelovati na više akcija. Za svaki osvojeni stupanj planinar dobiva značku sa naznačenim stupnjem, a na kraju i diplomu Mladog planinara. U natjecanje se može uključiti bilo koji planinar iz bilo kojeg društva.

»Mladi planinar« naišao je na dobar prijem među planinarama, pa i onim starijima, usprkos njezinom imenu.

• Noćno orijentacijsko natjecanje. Omladinsko planinarsko društvo »Tušobić« iz Rijeke ove godine slavi petnaest godina rada. Upravni odbor društva je odlučio, na prijedlog komisije za orijentaciju našeg društva, da ovu godišnjicu obilježi jednim novim sadržajem. Naime od ove 1980. godine OPD »Tušobić« počinje s organizacijom noćnog takmičenja koje će se zvati: »Noćno orijentaciono natjecanje Trofeja Tušobić«, a održavat će se sveake godine na terenima Gorskog kotara. Ove godine za održavanje takmičenja predviđeno je Ličko polje, kod Liča, tri kilometra od Fužina, gdje će biti osiguran smještaj sudionika. Točan datum nije poznat ali organizator smatra da će se natjecanje održati u mjesecu rujnu. Za sada se radi na obavljanju poslova oko pripreme natjecanja. Pravilnik i ostale potrebne informacije biti će dostavljene svim društvinama pravodobno.

• Velebitski ciklus Stipe Golca. U Zagrebu je dana 31. siječnja 1980. u prostorijama Doma JNA otvorena izložba slike akademskog slikara prof. Stipe Golca iz Gospića, pod naslovom Velebitski ciklus. Autor je izložio 30 platna u ulju na kojima je svojim osebujnim stilom prikazao detalje s Velebita na način kako ih on uočava. U razbuktaj igri boja i nijansi dočarao je našu lijeput planinu zašarenu od sunca, rascvalu od ljepte i smirenju u trenucima sumraka. Vatrenom živopisnim bojam uduahnio je život surovom kamenju i napuštenim proplancima i tako dočarao široj publici ljepote svog zavičaja. O izložbi je donio prikaz Radio i RTV Zagreb.

S BIJELIH STIJENA

(KORAČNICA)

Veselo

Glasba i riječi: Želimir Kantura

Ka-da sun-ce zo- rom ru-di vi-si-
ba-ba bije-li cvijet, nje-žni drijemo-vac še
bu-di, tad se ra-đa no-vi svijet. Brate sam.

1.- 4. | 5.

2.) Brate podji i ti samnom
nek moj put sad bude tvoj
tek na Bijeloj stijeni gore
ti ćeš biti samo svaj.

3.) Tu su gore Bijele stijene
među njima crni bor,
a u krošnji tamne sjene
pjeva malih ptica kor.

4.) Javor, bukva, klek i smreka
mali žuti hrastov list
igle bora staza meka
nježni bijeli runolist.

5.) Ako tebe vuče želja
da u goru ideš tam,
tad pozovi prijatelja
nemoj nikad biti sam.

